

KRIMINOLOGIJA

Izdavač:

EVROPSKI UNIVERZITET BRČKO DISTRIKT
049/590-605 [htp://www.evropskiuniverzitet-brcko.com/](http://www.evropskiuniverzitet-brcko.com/)

Za izdavača:

Akademik prof. dr Zoran Milošević

Autor:

Akademik prof. dr Nedeljko Stanković (1958), rektor Evropskog univerziteta „KALLOS“ Tuzla i dekan Pravnog fakulteta Evropskog univerziteta Brčko distrikt

Recezenti:

Prof. dr Dule Vejinović, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banja Luci

Prof. dr Lazo Ristić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banja Luci

Lektor:

Doc. dr Kojo Simić

Priprema za štampu i korice:

Mr Smiljana Bijelović

Odlukom Senata Evropskog univerziteta u Brčkom, broj: 277-6/2016, od 25.11.2016. knjiga „KRIMINOLOGIJA“, dr Nedeljka Stankovića, prihvaćena je kao udžbenička literatura

Štampa:

Markos, Banja Luka

Tiraž:

200.

ISBN 978-99955-99-23-2

Dr Nedeljko Stanković

KRIMINOLOGIJA

**EVROPSKI UNIVERZITET BRČKO DISTRINKTA
BRČKO, 2017.**

S A D R Ž A J

P r e d g o v o r	9
-------------------------	---

I

KRIMINOLOGIJA KAO NAUKA, PREDMET ISTRAŽIVANJA I MJESTO U SISTEMU NAUKA

O shvatanju kriminologije i njenom predmetu istraživanja	13
Ciljevi, zadaci i funkcije kriminološke nauke	16
Metodologija kriminološke nauke	17
Mjesto kriminologije u sistemu nauka	19

II

RAZVOJ KRIMINOLOGIJE

Period opšteg razmišljanja o kriminalitetu	23
Renesansni pisci i istorijsko-pravna škola	26
Razvoj i učenje klasične škole	27
Neoklasični pravac u krivičnom pravu	29
Rana pozitivistička kriminologija	30

III

KRIMINOLOŠKE TEORIJE

Klasična i antropološka usmjerenja u kriminološkoj teoriji	39
Sociološka usmjerenja kriminalističkih teorija	41
Biološke škole	43
Psihološke teorije	47
Psihoanalitička teorija	49

Teorija moralnog razvoja	51
Teorija uskraćenosti (za roditeljsku ljubav)	53
Teorija socijalnog učenja	54
Psihopatološke teorije	55
Sociološke teorije	56
Teorije nadzora	58
Ruske kriminološke škole	58

IV

KRIMINAL KAO SOCIJALNO-PRAVNA POJAVA I NJEGOVE OSOBENOSTI

Shvatanje kriminala	63
Osnovni pokazivač prestupnosti	65
Latentni kriminal (prestupnost), njeni vidovi i metode ocjenjivanja	69

V

UZROCI I POJAVE KRIMINALNOG DJELOVANJA

Istraživanja o uzrocima pojave kriminala	75
Ličnost kriminalca	76
Tipologizacija ličnosti kriminalaca	79
Osnovni faktori koji doprinose formiranju ličnosti kriminalca	80
Shvatanje uzroka i uslova izvršenja konkretnog krivičnog djela ...	81
Socijalno-psihološki mehanizmi ponašanja kriminalca	82
Situacija u mehanizmu izvršenja konkretnog kriminalnog djela	83

VI

STATISTIKA KRIMINALA

Kriminal i zvanična statistika	87
Pristrasnost u zvaničnoj statistici	88
Kriminal „bijelih okovratnika“	89
Pol (žene) i kriminal	90
Osobenosti borbe sa ženskim kriminalom	92
Maloljetnička delikvencija	92
Ekskurs: Žene u američkim zatvorima	97
Ekskurs: Privatizacija zatvora u SAD	102
Rang lista država po nivou kriminala	110

VII

POLITIKA SUZBIJANJA KRIMINALITETA U BiH

Suzbijanje kriminala	119
Prevencija	121
Strategija prevencije kriminaliteta	121
Principi za izradu strategije	123
Organizovani kriminal u BiH	125
Zakonodavni i institucionalni okvir za borbu protiv kriminala	126
Strategijski, taktički i operativni pristup sprječavanja i suzbijanja kriminaliteta	133
Krivično pravni pristup sprječavanju i suzbijanju kriminaliteta ..	134
Određivanje granice krivične represije	134
Određivanje širine krivične represije	135
Recidivizam – povratništvo	137

VIII ORGANIZOVANI KRIMINAL

Vrste kriminalne aktivnosti	145
Nedozvoljena trgovina	145
Trgovina narkoticima	146
Trgovina oružjem	148
Trgovina ljudima	149
Trgovina bijelim robljem	150
Trgovina djecom	150
Trgovina ljudskim organima	151
Trgovina migrantima	151
Organizovana prostitucija	152
Organizovana kocka	153
Pranje novca	153
Reket	155

IX

POLITIČKI KRIMINAL I NJEGOV ODNOS SA DRŽAVOM

Politički kriminal i njegov odnos sa državom	159
--	-----

X

KRIVIČNA DJELA SA ZNACIMA NASILJA

Ubistvo	165
Silovanja	165
Nasilje u porodici	166
Nasilje gomile	167

Nasilje u sportu	168
Provalne krade	168
Razbojništvo	169
Incest	170
Polna zloupotreba	170

XI

KRIVIČNA DJELA PROTIV IMOVINE

Krađa	176
Prevare	177
Zloupotreba čekova	178
Zloupotreba bankovnih i kreditnih kartica	178
Paljevine	178

XII

KORUPCIJA

Korupcija	183
-----------------	-----

XIII

KOMPJUTERSKI KRIMINAL

Kompjuterski kriminal	189
-----------------------------	-----

XIV

KRIMINOLOŠKO PROGNOZIRANJE

Vrste kriminoloških prognoza	197
Metode kriminoloških prognoza	197

Literatura

P R E D G O V O R

Tokom proteklog vijeka kriminologija je dokazala svoju naučnu neophodnost i važnost. Efikasna borba s kriminalom više nije moguća bez korišćenja znanja i istraživanja iz oblasti kriminologije, odnosno bez dobro obrazovanih stručnjaka za ovu oblast.

Kriminal kao i društvo je živ, stalno se mijenja, te je stvaralački pristup ovom problemu imperativ uspeha u njegovom suzbijanju i sprečavanju.

Kriminologija studentima treba da pruži osnovne informacije o ovoj nauci, njenom predmetu i sadržaju. Činjenica je da se ova nauka u BiH razvijala bilo u okviru krivičnog prava, bilo sociologije, dosta brzo i da je na univerzitetima bez otpora stekla status akademske disciplinine

govori o njenoj važnosti, odnosno o činjenici da je akademska zajednica prepoznala važnost ove nauke.

Stanovništvo BiH (kao i dažava u regionu) nije skljono činjenju krivičnih djela, kako svjedoči desetogodišnje praćenje stope kriminala u svijetu. Naime, od preko 200 država koje su praćene BiH je zauzela 49 mjesto (Hrvatska 45, a Srbija 38), što zemlje regiona čini prilično dekriminalizovanim sredinama, naravno ako su podaci tačni. U nekim ranijim periodima u regionu je bilo još manje kriminala, odnosno načinjenih krivičnih djela, kao što je bio period postojanja SFR Jugoslavije), pri čemu je bezbjednost imovine i ljudi bila na visokom nivou. No, kriminal je promjenljiva veličina. Javlja se i nestaje, između ostalog zavisan je od niza faktora, a posebno od ekonomske i socijalne situacije u sijvetu, regionu i samoj zemlji.

Kriminal i s njim povezana devijantnost je pojava stara koliko i ljudsko društvo. No, kriminalne radnje mogu biti i podsticane (nagrada ili jednostavno ignorisanjem od strane nadležnih institucija). Poznato je da je nekoliko svjetski poznatih gusara radilo (pljačkalo) za englesku krunu, odnosno englesku državu, te da je to i bio razlog njihove „neuhvatljivosti“ (neki su kasnije dobili čak i plemićke titule). Danas ovu praksu prepoznajemo u trgovini narkoticima. Naime, najveći proizvođač narkotika je Avganistan, a njega kontrolišu zapadne sile. Upravo u toj činjenici leži razlog „neuspješnosti“ borbe protiv globalne trgovine narkoticima i kriminalom povezanim sa njima, iako na lokalnom nivou ima malih uspjeha.

Iako BiH (i region) imaju veliku stopu nezaposlenosti, niske zarade, a nova industrijalizacija se ne nazire, stanovništvo se nije okrenulo sticanju materijalnih dobara činjenjem krivičnih djela, već se iseljava i traži posla tamo gde ga ima. Iako je odlazak stanovištva negativna pojava, s aspekta kriminologije ovo je oda (pohvala) ovdašnjim ljudima, pošto potvrđuje činjenicu da će ljudi radije podnijeti raznovrsne žrtve, prije nego što se okrenu činjenju kriminalnih radnji. Naravno, uz izuzetke.

Autor

I

KRIMINOLOGIJA KAO NAUKA, PREDMET ISTRAŽIVANJA I MESTO U SISTEMU NAUKA

O SHVATANJU KRIMINOLOGIJE I NJENOM PREDMETU ISTRAŽIVANJA

Kriminologija – je nauka koja se bavi proučavanjem svih vrsta kriminala i zločina. Sam pojam je kovanica od dvije riječi: *crime* – kriminal i grčke *logos* – nauka i nastao je u uskom krugu naučnika koji su se bavili sociologijom i pravom. Vremenom pojam je sve češće upotrebljavan u značenju „nauke o kriminalu“. Pojam je prvi upotrijebio francuski antropolog M. Topinard u djelu „Antropologija“ (Pariz, 1879), a italijanski pravnik R. Garofalo preuzima ovaj pojam u svom djelu iz 1884. godine kome daje naslov „Kriminologija“. Od tada, pojam postaje prihvaćen i put novoj nauci je bio, manje više, prokrčen.

U sistem nauka uvrštena je tek osamdesetih godina XIX vijeka, iako su ljudi o fenomenu zločina i kriminala uošte razmišljali od najsta-

rijih perioda. Prije svoga konstituisanja u samostalnu nauku kriminološka problematika bila je sadržana u drugim naukama i oblicima ljudske svijesti, kao na primer, filozofiji, istoriji, krivičnom pravu, statistici, sociologiji, biologiji, psihologiji, psihopatologiji itd.

Ipak, ovaj pojam danas ne odražava stvarno stanje, jer kriminologija ima daleko veći sadržaj. Kao društvena nauka kriminologija proučava socijalne uzroke pojave kriminala i zločina, procese koji dovode do kriminalnog ponašanja i zločina, kao i prirode njihove pojave.

Iako kriminologija ima značajan prostor u proučavanju kriminala i zločina, ipak postoji potreba za preciznim određenjem šta ona proučava tj. šta je njen predmet?

U tom smislu jedno od najprihvaćenijih određenja *predmeta proučavanja* savremene kriminologije je sljedeće: Kriminologija je socijalno-pravna nauka, opšteteorijskog i praktičnog usmjerenja koja istražuje kriminal i zločine kao socijalnu pojavu, suštinu i forme javljanja, zakonitosti pojave, postojanja i transformacije, uzroke i determinante kao i ličnost kriminalaca i zločinaca i na kraju proučava i predlaže sistem mjera za preventivnu borbu sa kriminalom i zločinima.

U naučnoj literaturi nema jedinstvene definicije kriminologije. Na primer, neki istraživači u definiciju unose zakonitosti funkcionisanja kriminologije kao nauke, njeno mjesto i ulogu u društvu, organizaciju kriminoloških istraživanja, kriminološke prognoze i plan borbe sa kriminalom i zločincima, ispravljanje posljedica kriminalnog djelovanja, kao i upravljanje borbom sa kriminalom i zločinima.

Naravno, moguće je osporavati ovakve postupke, ali je neophodno reći i da su oni usmjereni na dubinsko razmatranje svih kriminoloških problema, te da kao takvi imaju svoje mjesto u nauci, te takva pozicija nije u suprotnosti sa definicijom kriminologije koja je predložena u ovom udžbeniku. Međutim, sporni momenti su unošenje kriminološke prognoze u predmet istraživanja, kao i planiranje borbe sa kriminalom i zločinima. Iako nauka u svom djelokrugu ima naučne prognoze (zapravo to je njihova krajnja svrha), prognozirati razvoj kriminala i zločina je težak, a ponekada i neostvariv zadatak. Autori koji za stupaju ovakve stavove zapravo pokušavaju da nauku dosljedno primijene i u kriminološkoj oblasti, ali se nailazi na prepreku zvanu nepredvidivosti kriminalnog djelovanja. Istovremeno, planiranje borbe s kriminalom i zločinima dio je operativaca na terenu. Drugo, širenje predmeta nauke dovodi do razlivanja granica predmeta istraživanja, što je

nedopustivo. Naime, širenje predmeta kriminologije, prema nekim mišljenjima, odvija se na štetu proučavanja samog kriminala i zločina.

Osim navednog ima i drugih spornih momenata kod definisanja predmeta proučavanja kriminologije. Naime, dio naučnika smatra da u predmet kriminologije treba uključiti proučavanje i ekonomskih, socijalnih i drugih faktora koji doprinose pojavi kriminalnog ponašanja. Takođe, dio naučnika smatra da je u predmet istraživanja kriminologije potrebno uključiti i devijantno ponašanje koje je povezano sa kriminalom: alkoholizam, narkomaniju, prostituciju i odsutnostću kontrole nad djecom.

Da bi se pravilno shvatio predmet proučavanja kriminologije kao nauke potrebno je njegovo razdvajanje od objekta proučavanja. Objekat proučavanja kriminologije su ekonomske, političke, ideološke, kulturne i druge socijalne mjere koje su povezane sa kriminalom u konkretnoj državi. Istovremeno, predmet kriminologije je dosta uži, jer se u osnovi bavi kriminalom i zločinima kao sociološko-pravnom pojmom.

Sljedeći zadatak kriminologije je da odgovori na pitanje zašto postoje kriminal i zločini, šta ih omogućava, odnosno šta stvara uslove za njihovu pojavu, odnosno gdje su izvori kriminala. Drugim riječima, zadatak kriminologije je da proučava povezanost socijalne veze kriminala sa životom društva (zajednice) i njegovim protivurječnostima.

Kriminal nije samo kriminološki pojам, već irealna negativna socijalna pojava, koja se javlja i manifestuje u kriminalnom ponašanju konkretnih ljudi, koji su njegovi nosioci. Zbog toga je veoma važno i proučavanje ljudi koji su izvršili kriminalna ili zločinačka djela.

Na kraju, kriminologija proučava i problem preventive kriminalna, što je specifična oblast sojjalnog planiranja i regulisanja različitih procesa, kao i uvodenje mjera kontrole, koja ima višeslojni karakter.

Na taj način, značaj proučavanja kriminologije sadrži se, prije svega, u tome da on širi shvatanje kriminala posmatrajući ga kao pojavu koja je objektivno prisutna u društvu, pri čemu je suprotstavljanje zadatku svih političkih i društvenih institucija.

S razvojem kriminologije počelo je i njeno širenje, svojevrsna „ekspanzija“, jer se krivično djelo (kriminal) počeo proučavati ne samo sa pravnih, već i sa bioloških, psiholoških, psihopatoloških i socioloških aspekata. To je dovelo do formiranja kriminalne antropologije, kriminalne biologije, kriminalne psihologije, kriminalne sociologije (sociologija kriminaliteta) itd.

Iako je svojevrsni „razvojni bum“ kriminologije i naučnih disciplina koje su od nje potekle proširio znanja o ovom društvenom fenomenu, ipak je bilo i „skretanja“, koja su bila plod **apsolutizacije pojedinih elemenata**. Takav je **primjer Lombrozove teorije rođenog kriminalca**, koju je nauka opovrgla. Lombrozova naučna zabluda bila je istorijski njužna da bi se nauci skrenula pažnja na ličnost delikventa.

Ciljevi, zadaci i funkcije kriminološke nauke

U nauci nije postojalo jedinstvo šta je predmet kriminologije. U početnoj fazi to je bilo izučavanje ličnosti kriminalaca (delikvenata). Za ovakvu orijentaciju kriminologije bili su zainteresovani predstavnici antropološkog i psihološkog smijera u kriminologiji (Lombrozo, Garofalo, Feri, Goring, Tarde, Ašefenbburg idrugi). U ovom konceptu kriminologija je shvatana kao eksperimentalna nauka.

Potom, sa prodiranjem saznanja o značaju (uticaju) društvenih uslova u stvaranju kriminalaca i kriminalnog miljea, počelo se zagovarati da predmet kriminologije postane, pored izučavanja ličnosti delikventa, i izučavanje krivičnog djela.

Potom se u predmet kriminologije, ponovo, unose novi, **penološki** elementi, a kod nekih istraživača čak i **kriminalnopolitički elementi**, što dovodi do toga da se kriminologija shvata kao nauka o „poznavanju činjenica o zločinu u borbi protiv njega“.

Predmet (i zadatak) kriminologije je, dakle, da proučava kriminalitet kao društvenu pojavu, krivično djelo, i ličnost izvršioca u cilju njihovog naučnog objašnjenja i suzbijanja.

Iz predmeta kriminologije proističu i njeni ciljevi, zadaci i funkcije. **Teorijski cilj** kriminologije sadrži se u formiranju obrasca proučavanja naučnog rada po pitanju proučavanja i upoznavanja kriminala uopšte. Drugim riječima, cilj se zaključuje u sagledavanju zakonitosti kriminalnog djelovanja i izrade, na toj osnovi, naučne teorije, concepcije, formulisanje hipoteza, za razvoj ove nauke. **Praktični cilj** je izrada na nauci zasnovanog dokumenta za efikasnu borbu sa kriminalnim djelovanjima.

Iz ciljeva proističu zadaci, kao što su:

- sticanje znanja o kriminalnoj djelatnosti, strukturi i dinamici, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti;
- kriminološko proučavanje oblika kriminalne djelatnosti (prvojavljena, ponovljena, nasilna, iz koristi, kriminal odrašlih, kriminal maloljetnika itd.) radi diferencirane borbe sa njim;
- proučavanje uzroka i uslova pojave kriminala, te izrada plana borbe radi prevazilaženja i poboljšanja bezbjednosne situacije;
- proučavanje ličnosti kriminalaca kao i načina (tehnike) izvršenje kriminalnog djela, te klasifikacija različitih oblika kriminalnih djela i tipova ličnosti kriminalaca;
- formulisanje osnovnih crta prevetivnih mjera u borbi sa kriminalom, kao i najprimjerena sredstva za borbu.

Kriminologija zadatke rješava posredstvom ispunjavanja određenih **funkcija**. Za sada je opšteprihvaćeno od strane kriminologa da kriminologija ima tri funkcije: **opisnu (dijagnostičku)**, **objašnjavajuću** i **prognostičku**.

Opisna funkcija se sastoji u bilježenju i opisu pojava i procesa koji ulaze u predmet proučavanja kriminologije, a sve na osnovu empirijskog materijala. **Objašnjavajuća funkcija** daje saznanja o tome kako protiče neki od proučavanih procesa i zašto je to tako, a ne drugačije. **Prognostička funkcija** povezana je s predviđanjima razvoja pojava i procesa. Sve tri funkcije su povezane među sobom i imaju gnoseološki karakter.*

Metodologija kriminološke nauke

Da bi kriminologija kao nauka bila moguća moraju se opredijeliti, uporedo sa njenim predmetom, i njene metode proučavnja kriminala. Pod **metodom** kriminologije shvata se sveukupnost metoda i sredst-

* Filozofski sistem ima tri sastavna dela: ontologiju, gnoseologiju i sociologiju. Gnoseologija ili teorija saznanja (takođe epistemologija) je, prema tome, oblast filozofije koja istražuje mogućnosti, korene nastanka i krajnje domete ljudskog saznanja.

ava uz pomoć kojih se otkrivaju zakonitosti sadržane u pojavama koje ulaze u predmet kriminološke nauke. Na taj način metodi kriminologije tjesno su povezani s njenim predmetom istraživanja i moraju se razmatrati u dijalektičkoj povezanosti.

Problemi koje proučava kriminologija mogu biti duboko i precizno istražovani samo po osnovu dijalektike – **opšte metode saznanja**. Korišćenje osnovnih filozofskih zakona i kategorija, kako ih poznajemo u socijalnoj praksi, omogućavaju duboko pronicanje u suštinu proučavanih kriminoloških pojava i procesa.

Dijalektika pomaže kriminologiji i kod proučavanja ličnosti kriminalaca, jer omogućava analizu njegovog života, rada i motivacionu sferu.

Međutim, filozofija kriminologiji ne daje gotova rješenja. To znači da je potreban i **istorijski pristup**, jer nas dijalektičko proučavanje društva primorava da kriminalu pristupimo kao cjelovitom sistemu, koji funkcioniše u različitim istorijskim uslovima, a pokazuje i promjene tokom određenog perioda razvoja društva.

Zatim je neophodan i **sistemski pristup**, kome se upravo posljednjih godina pridaje veliki značaj. Prema dubinskom poznavanju predmeta istraživanja ovaj metod može se ubrojati u savremene metode saznanja. Sistemski pristup prepostavlja proučavanje krimiloškog objekta kao cjelovitog, uz poznavanje nijansi i nivoa povezanosti elemenata (podistema) koji ulaze u proučavanu pojavu.

Kada je neophodno, sistemski pristup (metod) može biti dopunjeno **kompleksnim pristupom** istraživanom problemu. Kompleksni pristup manifestuje socijalni značaj saznanja. On je zadužen da obezbijedi proučavanje i osmišljavanje socijalne djelatnosti, ali ne s formalne ili tehničke strane, već sa strane sadržaja, kvaliteta i ideologije.

Osim pomenutih metoda u kriminologiji se uveliko koriste i opštenaučne metode (analiza, sinteza, dedukcija, uopštavanje, analiza sadržaja, ankete itd), kao i posebne i specijalne kriminološke metode (posmatranje, anketiranje, intervjuisanje, analiza sadržaja).

Profesorica sarajevskog Pravnog fakulteta Rajka Kupčević-Mladenović¹ ističe da ovde treba imati na umu sljedeće momente:

1. Kriminalitet kao veoma složena i kompleksna pojava realizuje se u životu ne samo u različitim oblicima, već i u različitim aspektima:

¹ *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1977, str. 28-29.

sociološkom, pshihološkom, psihijatrijskom, pravnom. Drugim riječima, njužno je njegovo kompleksno proučavanje i upoznavanje.

2. Ovako prilaženje kriminalu s raznih aspekata i njegovo svestrano proučavanje neophodno zahtjeva učešće više lica. Zbog toga je kriminološko istraživanje timski rad u kojem učestvuju razni stručnjaci (sociolozi, pravnici, psiholozi, psihijatri).

3. Kriminal se pojavljuje kao individualna i masovna pojava. Kao individualno djelo je povezano sa ličnošću delikventa. S toga je u kriminologiji potrebno proučavati pojedina krivična djela i ličnost izvršilaca tih krivičnih djela zajedno. S druge strane, imajući u vidu da je kriminalitet kao masovna pojava kvalitativno drugačija i nova društvena pojava na čiji nastanak djeluju posebni uzroci, potrebno je i ispitivanje kriminaliteta kao masovne pojave, a u cilju otkrivanja zakonitosti njegovog pojavljivanja u konkretnom društvu.

S obzirom na ovakav dvostruki karakter kriminaliteta, u kriminologiji se služimo dvjema osnovnim metodama: **metodom proučavanja individualnih slučajeva** (razgovor, promatranje, psihološka analiza krivičnog dela i načina njegovog izvršenja, psihanaliza ličnosti, te analiza životnih uslova) i **metodom proučavnja kriminaliteta kao masovne društvene pojave**, koje se više koriste u naučno-istraživačke svrhe, posebno u cilju otkrivanja uzroka kriminaliteta, obima, strukture i kretanja kriminaliteta.

U svakom kriminološkom istraživanju kriminaliteta razlikujemo sledeće faze:

određivanje predmeta i cilja istraživanja,
postavljanje hipoteze,
prikupljanje podataka i
analiza i sinteza.

Mjesto kriminologije u sistemu nauka

Da bi se shvatila suština kriminologije važno je ne samo definisati predmet istraživanja, već i mjesto u sistemu drugih nauka. Pri tome važno je utvrditi, kako stepen „srodstva“ sa sličnim naučnim disciplinama, tako i samostalnost kriminoloških znanja.

Tokom XX vijeka kriminološka problematika razmatrana je u okviru krivičnog prava. Ovo je obrazlagano time što se kriminologija

pojavila u okviru ovog prava, što je ovoj nauci davalо lik suvoparne pravne dogme. Ova pozicija nije bila bez osnova, a sam dio pojmove ima takav karakter: „kriminal“, „kazna“, „vrsta kriminala“, „kvalifikacija kriminalnog djela“ itd. Međutim, stvarnost svjedoči da se ovdje radi o povezanosti krivičnog prava i kriminologije. Krivično pravo u brojnim slučajevima koristi kriminološkim pojmovima, ne uklidajući kriminologiju i ne umanjujući njihov socijalni značaj.

Kriminologija, inače, nije vlasništvo pravne nauke. Kriminologija ima svoj pravni aspekt, jer svoj predmet proučavanja zasniva na kriminalu kao socijalnoj pojavi, pri čemu koristi pojmove nastale u krivičnom pravu. Međutim, ako se, na primer, posmatra kriminološko proučavanje ličnosti kriminalaca, kojeg nema u krivičnom pravu, onda je upadljiva **povezanost** sa krivičnim pravom, koja ne negira samostalnost kriminologije.

Kriminologija je povezana i sa drugim naučnim disciplinama, pre svega sa ostalim pravnim naukama, sociologijom, filozofijom, etikom, religijom, psihologijom, statistikom, pedagogijom, istorijom itd.

II

RAZVOJ KRIMINOLOGIJE

PERIOD OPŠTEG RAZMIŠLJANJA O KRIMINALITETU

Prve ideje o kriminalitetu, što ne znači da ih nije bilo i ranije, ali nisu sačuvane, nalazimo kod filozofa antičke Grčke. U raspravama tog vremena dodiruju se pitanja **ciljeva kažnjavanja** počinjoca kriminalnih djela. Ovim su se pitanjima posebno zanimali Platon i Aristotel koji su se bavili **pitanjima prirode zločina i kazne**. Tako Platon u svom sistemu filozofije govori o prirodi krivičnog zakona koje ne treba da se bavi toliko kažnjavanjem počinjoca, koliko suzbijanjem krivičnih djela. Drugim riječima, prema Platonu krivični zakoni treba da imaju više preventivni nego represivni karakter.

U pogledu uzroka kriminaliteta Platon je isticao dvije grupe uzroka: psihološke i fiziološke, pri čemu pod drugima podrazumijeva spo-

ljašnje, a pod prvima unutrašnjim faktorima zločina. Govoreći o psihološkim uzrocima Platon kaže da zločin izraz „bolesne duše“ nastale pod uticajem strasti, koristoljublja, neznanja, ili izvitoperenih seksualnih motiva. Spoljašnji faktori (fiziološki), dolaze iz same tjelesne konstitucije kao izraz biološke degeneracije čovjeka. Na toj osnovi **Platon pravi i razliku između nepopravljivih krivaca i onih popravljivih**, predlažući određene mjere za suzbijanje krivičnih djela i liječenje zločinaca. Za nepopravljive, rođene zločince kod kojih zlo izvire iz tjelesne konstitucije, Platon vidi u smrtnoj kazni jedini način oslobođanja od njih, dok za kategoriju popravljivih predlaže razna preventivna sredstva za sprečavanje zločinačke djelatnosti. Kao preventivna sredstva Platon navodi vaspitanje i liječenje duše primjenom bola i patnji kao jedino pravilnih sredstava ispaštanja. U slučajevima gdje se može uspostaviti „umna ravnoteža“, on kazni pridaje vaspitni karakter, a u nekim slučajevima, zavisno od karaktera krivca i izvršenog djela, on zahtijeva primjenu i drugih mjeri popravljanja, zbog čega ga neki današnji kriminolozi smatraju pretećom načela individualizacije kazne.

Aristotel ostaje na gledišti idealističke filozofije Platona i u pogledu kriminaliteta, pri čemu, ovaj njegov stav naročito dolazi do izražaja **u indeterminističkom shvatanju volje**. Krivac izvršava krivično delo zato što je pokvaren i pod uticajem zločinačkih sklonosti i navika, na njegovu odluku o izvršenju krivičnog deal, najčešće, nemaju uticaja nikakvi spoljni momenti. Međutim, Aristotel priznaje da mnoge pojave društvenog života utiču na kriminalitet navodeći nezdrave prilike u državnoj organizaciji, neefikasnosti pravosuđa, krajnje siromaštvo krivca itd., što je od posebnog značaja za korisniji razvitak kriminološke misli.

Pored toga, Aristotel se bavio i pitanjem suzbijanja kriminaliteta i **predlaže više racionalnosti u vođenju politike sprječavanja**. On smatra da je pogrešno misliti da se kod donošenja krivične odluke ljudi rukovode altruističkim pobudama. Naprotiv, on misli da je ono čime se prosječan čovek rukovodi u donošenju svoje odluke u prvom redu **egoizam**, lične koristi. **Otuda da čovjek ne bi postao zločinac, treba da dode do zaključka, da od krivičnog djela ima više štete nego koristi**, iz čega proizilazi kao jedini racionalni put praktične kriminalne politike, da u zakonima ovaj momenat bude što jasnije naglašen. Inače, Aristotel zločince naziva neprijateljima društva, koje, ako su nepopravljivi, treba usmrtiti ili protjerati iz društva.

I kod Rimljana se naslućuje princip individualizacije kazne iz poznate formule „**ne maior poena quam culpa sit**“. Naime, ovom formulom se izražava zahtjev za ekvivalentom između težine krivičnog djela i izrečene kazne, podrazumijevajući pod težinom krivičnog djela ne samo njegovu prirodu već i stepen subjektivne odgovornosti.

Interesantna je i ideja o **društvenoj neophodnsoti kazne**, tj. o kazni kao nužnom sredstvu zaštite interesa pojedinih građana i društva kao cjeline. Ove ideje su prisutne u djelima **Ulpijana, Cicerona i Seneka**, a razmišljanja o kriminalitetu mogu se naći i kod mnogih rimskih književnika. U djelima Horacija, Plauta, Ovidija i drugih sadržane su vrlo oštре **kritike antičkog sistema nejednakog postupanja** u krivičnom pravosuđu između građanina i roba, uz isticanje nužnosti sistema jednakih kazni za krivična djela iste težine bez obzira na klasnu pripadnost krivca.

Tokom srednjeg vijeka u Evropi zaustavljen je razvoj krimino-loške misli. Sve naučne oblasti u tom periodu stope pod kontrolom crkve, pa tako padaju u zaborav sve ideje koje su se javile u starom vijeku.

Umjesto racionalističkog pristupa zločinu i kazni, uvodi se metafizički pristup, koji je doveo do **uvodenja odmazdi za povrede Božijeg zakona**. Popravka krivca se shvata samo u smislu kajanja i ispaštanja za učinjeni grijeh prema Bogu.

Među glavnim predstavnicima srednjevjekovne misli u Evropi, koji su raspravljali o zlim djelima i kažnjavanju krivaca spadaju crkveni pisci **sveti Avgustin i Toma Akvinski**. Prvi autor u svom poznatom djelu „O božjoj državi“ je isticao, u skladu sa bogoslovskom konцепцијom Božije pravde, da je jedini cilj kazne ispaštanje i iskupljenje za izvršeno krivično djelo, pri čemu negira smrtnu kaznu, jer bi bila „neopravdano prekraćenje muke zločinca“, odnosno bila bi mu „uskraćena prilika da se kroz patnje pokaje i pomiri sa Bogom“.

Drugi značajni crkveni pisac je **Toma Akvinski**, koji u djelu „Summa Theologica“ ističe da pored absolutne pravde postoji i tzv. relativna pravda, koja se postiže zabranom krivičnih djela koja ugrožavaju ljudsko društvo. Prema ovom piscu krivično djelo nema karakter povrede vječitog božijeg poretka, već se njime vrijeđa opšte ljudsko dobro (bonum commune). Izricanjem kazni vrši se volja Božija i ostvaruje potreban društveni mir.

Renesansni pisci i istorijsko-pravna škola

Dugi period inertnosti i intelektualnog mrtvila srednjeg vijeka, prekinut je početkom XVI vijeka. Mnoge napredne ideje o humanizaciji krivičnog pravosuđa manifestovale su se još u okviru feudalanog poretka, da bi se dalje konstituisale i izgrađivale u radovima racionalista tokom XVII i XVIII vijeka.

Na početku renesanse izdvaja se djelo **Tomasa Moora** (1478-1535) koji je uvidio da uzroci kriminaliteta leže u društvu, pa shodno tome teži ublažavanju sistema kazni, koji je u to vrijeme bio krajnje surov i nečovječan.

Hugo Grocijus u svom djelu „*De jure belli et pacis*“ ustaje protiv sakralnog karaktera krivičnih zakona i kazni. On ističe da postoje **prirodna prava**, kao što je pravo na život, slobodu, zdravlje, moral i samo napadi na ta prava se mogu smatrati krivičnim djelima. Za po-vredu ovih osnovnih prirodnih prava Grocijus predlaže stroge kazne, jer je po njegovom mišljenju, u neposrednom interesu svakog društva da njima pruži punu pravnu zaštitu. Nasuprot tome, krivična djela koja ne predstavljaju povредu ovih prirodnih prava čovjeka, a koja su prisutna u srednjevkovnom krivičnom zakonodavstvu, prema mišljenju Grocijusa nemaju realnu podlogu jer nisu objektivno štetna, pa tako nisu u pravnom smislu ni krivična djela. Najveća zasluga ovog autora je to što je ukazao da su krivični propisi isto što i religijski propisi.

Tomas Hobs u djelu „*Leviathan*“ (1642) izražava protest zbog mučenja i zloupotreba smrтne kazne, kao i zbog nesrazmernosti kazne sa težinom izvršenog krivičnog djela. Pored toga, kod Hobsa nalazimo i druge itneresantne ideje i kriminaliteti i njegovom sprječavanju. Osnovna postavka Hobsa se sastoji u tome da je društvo sastavljeno od pojedinaca sasvim suprotnih interesa, pri čemu dominira osobina ego-izma. Kada su ljudi prepušteni da sami uređuju međusobne odnose, nastali bi vječiti sukobi i međusobna uništavanja, jer je čovjek po prirodi sklon da drugima šteti i da se antidruštveno ponaša. Prema njegovom mišljenju, nikakve solidarnosti i altruizma ne može biti u društvu u kome vlada zakon „*homo homini lupus est*“.

U čvrstoj državnoj organizaciji i strogim kaznama Hobs vidi pravnu snagu koja bi uspjela da spriječi međusobno uništavanje ljudi. Zbog toga se Hobs zalaže za izgradnju preventivnih mjera u borbi protiv kriminala.

Humanistički pokret u krivičnom pravu i njegova reforma počinju tek u drugoj polovini XVIII vijeka i u najvećoj mjeri je djelo filozofa i filozofije, jer su pružili dragocjene teorijske okvire i osnove za reformu i u oblasti krivičnog prava. **Monteskje** je, na primjer, kritikovao formalizam i apstraktnost krivičnih zakona, ukazujući na to da krivični zakoni, da bi bili efikasni, moraju voditi računa o istorijskim, društvenim i drugim specifičnostima zemlje u kojoj se donose. **Didro** je opet nagašavao da su običaji i moral jednog društva dobri ili loši u zavisnosti od dobrih ili loših zakona. On ne vejruje u zastrašivanje kao cilj kazne, a u smrtnoj kazni vidi samo krajnje sredstvo da se društvo oslobođi nepopravljivih zločinaca.

Značajan misilac tog vremena je i **Volter** koji je u nekoliko svojih naučnih rasprava kritikovao tadašnju kaznenu politiku. Prije svega nije se slagao sa strogim kaznama u imovinskim pitanjima, pri čemu je isticao da je svršishodnije preventivnim mjerama otklanjati uzroke imovinskog kriminala. Interesantno je njegovo učenje o tzv. „simbiozi krivičnih dela“ iz kojeg proizilazi da mnogi kriminalci prilikom izvršenja krivičnog djela ispoljavaju neke svoje posebne sklonosti i sposobnosti koje najverovatnije nisu mogli da iskoriste u društveno-korisnjem pravcu. To bi, mišljenja je Volter, trebalo iskoristiti da ispoljene sposobnosti, primjenom adekvatnih pedagoških metoda, preokrenu i usmjere u poželjnijem pravcu. Ova ideja je o potrebi prilagođavanja kazne i načina njegonog izvršenja individualnim sklonostima i sposobnostima kriminalca razrađena je znatno kasnije u okvirima kriminološke doktrine krajem XIX i tokom XX veka.

Ruso ističe da je čovek po svojoj prirodi savršeno biće koje se kvari u društvu čim zapadne u ekonomsko i političko ropsstvo, vršeći često i zločine. Zločin je, prema Rusou, pokušaj pojedinca da ponovo uzme slobodu, koje se dobrovoljno odrekao sklapanjem „društvenog ugovora“. Kako je društvenim ugovorom uspostavljena ravnoteža između društva i pojedinca, zločin predstavlja vid narušavanja te ravnoteže, iz čega proizilazi opravdanost države da se protiv pojedinačnih narušavanja bori primjenom kazne, uključujući tu i pravo na smrtnu kaznu. Svrha kažnjavanja je odbrana društva i poretku.

Razvoj i učenje klasične škole

Renesansni pisci su pomogli formiranju novog odnosa prema kriminalitetu, što je našlo mesta i u poznatoj Deklaraciji Francuske re-

volucije. Krivično pravo, kao pravna nauka, razvilo se u jedan sasvim zaokružen i logičan sistem poznat pod imenom **klasična škola krivičnog prava**. Odbrana prava čovjeka i građanina stoji u prvom planu svih preokupacija krivično-pravne nauke. Drugim riječima, klasična škola krivičnog prava je ponikla u borbi za zaštitu zakonitosti i ličnosti, što je, u stvari, predstavljalo sadržaj političkog programa revolucije.

Glavni predstavnici ove škole su: Fojerbah, Beccaria, Kant, Hegel, Ross, Carrara i dr. Klasična škola zasniva svoje zahjteve za suzbijanjem **sudijske samovolje** na principima Rusovljevog društvenog ugovora o jednakosti svih građana pred zakonom, iz čega je izведен princip jednakosti kazne za jednakе delitke bez obzira na ličnost izvršioca i specifične okolnosti krivičnog djela. Parafrazirajući suštinu Rusovljevog koncepta, možemo reći da je njegov postulat bio: ko ne želi da bude ubijen, mora unapred pristati da bude ubijen ako ubije!

Klasična kriminološka škola prihvata ideju absolutne slobodne volje čovjeka (indeterminizam) i dokazuje da jednak krivična odgovornost postoji. Time je izvršenje ili neizvršenje krivičnog djela stavljen u zavisnost od volje čovjeka, koja je, u aproirnoj postavci klasične škole, kod svih duševno zdravih osoba absolutno slobodna. Zločin je „fiat“ slobodne volje.

Ova shvatanja klasičara, tj. da je čovjek slobodan moralan činilac koji se koristi sposobnošću izbora između „prava“ i „neprava“ preovladala je u filozofiji XIX vijeka. Klasična kriminološka škola je, tako, dospjela do sljedećeg stava: jednak sloboda pri izvršenju delikta povlači sa sobom jednaku krivičnu odgovornost, a kao posledica shvatanja jednak krivične odgovornosti javlja se sistem fiksiranih kazni, čime su ovlaštenja suda i zakonodavca bila strogo razgraničena, a prava prvoga znatno sužena.

Naravno, princip absolutne slobodne volje vodio je i principu **moralne odgovornosti** učinioca za krivično djelo, koje sa sobom povlači represiju u obliku pravedne kazne proporcionalne učinjenom zlu.

Teorija o moralnoj funkciji kazne je vladajuća doktrina o kazni u pravnoj i filozofskoj misli klasične kriminološke škole. Prema ovom shvatanju cilj kazne je **odmazda** sa stanovišta onog ko kažnjava i **ispaštanje** sa stanovišta onog ko se kažnjava. Odmazda i ispaštanje su, po ovom shvatanju, jedini i isključivi cilj kazne koji se absolutizuje, tj. razlog kazne leži isključivo uvraćanju zla učiniocu za zlo koje je on krivičnim dijelom nanio drugome.

U krilu klasične kriminološke škole javila su se i drugačija shvatanja o cilju kazne, koja i ako nisu bila opšte prihvaćena, imaju veliki značaj za daljnji razvoj krivičnog prava i posebno teoriju o kazni. Prema mišljenju nekih autora, načelo odmazde treba da se povlači pred načelom korisnosti kazne. Fojerbah je, na primer, suprotno Kantovom shvatanju kazne kao samocilja postavio teoriju o cilju kazne, koja je nazvana **teorijom generalne prevencije** putem psihološke prinude. Po toj teoriji se cilj kazne sastoji u tome da se već samim ugrožavanjem kaznom psihološki deluje na sve potencijalne izvršioce krivičnih djela.

Najveća Fojerbahova zasluga za kriminologiju je da je svojom teorijom psihološke prinude zahtijeva što određenije formulisanje krivičnih djela i kazni, a to je znatno doprinijelo učvršćivanju načela zakonitosti u krivičnom pravu.

Neoklasični pravac u krivičnom pravu

Klasični sistem u početku nije dozvoljavao da se uzima u obzir priroda prestupnika, njegova prošlost, otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, pod kojim se krivično djelo dogodilo, pa se od ove prakse postepeno odustajalo. Praksa se transformisala u **sudsku individualizaciju**. Oni autori koji su ovo zastupali nazvani su neoklasičari, zbog napuštanja krute klasične filozofije.

No, neoklasična škola je imala svoje mane. Naime, dosljedno učenje o smanjenoj odgovornosti, neoklasičari, počinju slobodnu volju da „mjere“ iako ova nije mjerljiva veličina. Iako je, dakle, neoklasična škola krivično pravo učinila elastičnjim i humanijim, doprinijevši naročito njegovoj široj naučnoj obradi, ipak je ovo pravo u suštini ostalo objektivno, jer je i za neoklasičare krivac ostao apstraktan pojam. Veza sa krivcem ostvarivana je posredno, preko vrste i oblika krivice, preko uračunljivosti i olakšavajuće-otežavajućih okolnosti krivičnog djela. U ovom periodu dominira odmazda kao osnovni cilj kazne, kažnjavanje krivca i uopšte odmjeravanje kazne vršeno je na osnovu apstraktno postavljenih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, pa je ova praksa nazvana **krivičnom dozimetrijom**.

POREĐENJE IZMEĐU KLASIČNE I NEOKLASIČNE ŠKOLE

1. Motivaciju pojedinca uzrokuje isključivo slobodna volja	1. Motivaciju pojedinca ponekad uzrokuje slobodna volja, a ponekad sile koje su van nadzora pojedinca, npr. psihološke, fiziološke ili socijalne sile
2. Osnovni uzrok kirimnaliteta je strog, varvarski i nehuman pravni sistem	2. Osnovni uzrok kirimnaliteta je u prelagom kažnjavanju počinilaca
3. Da bi bilo efikasno, kažnjavanje treba da bude javno	3. Kažnjavanje treba da bude javno
4. Da bi bila efikasna, kazna mora da se odmah izvrši	4. Treba ukinuti duga suđenja i uvesti brzo kažnjavanje
5. Kazna mora biti u skladu sa učinjenim krivičnim djelom	5. Određena krivična djela bi morala biti mnogo strože tretirana
6. Ne poznaje se obrada irehabilitacija kriminalca	6. Obradivanje i rehabilitacija su gubitak novca
7. Ukipanje smrtne kazne	7. Uvođenje smrtne kazne

Rana pozitivistička kriminologija

Pozitivistička kriminološka škola je preovladala u drugoj polovini XIX vijeka. Pozitivizam je posljedica realističkog usmjerena i reakcije na strogu klasičnu kriminološku školu. Pozitivisti su vjerovali da je kriminalac bolestan, manje sposoban i zbog toga nisu dozvoljavali obradu (tretman) prije kažnjavanja. Što se tiče kazni, bili su mišljenja, da kazna mora biti individualno određena, kako bi se uzele u obzir sve okolnosti.

Kao što je klasična škola bila proizvod prosvjetiteljstva, tako se pozitivistička kriminiloška škola razvila iz realističkog usmjerjenja. Realizam je bio prevladavajuća misaonost treće četvrтине XIX vijeka, koji je uticao na sva područja čovjekovog života: literaturu, filozofiju, religiju i javno mnjenje. Realistički pokret je negirao osećaje, idealizam, mističnost i natprirodno. Nasuprot toga insistirao je na akciji, snazi i uspjehu.

Pozitivističko mišljenje je zasnovao Kont (1798-1857) negirajući metafizičko i apstraktno. Tvrđio je da je sve probleme u društvu moguće riješiti upotrebom naučnih metoda. Tako se rodio empirizam (da se sve društvene nauke moraju baviti empirijskim istraživanjima, a ne apstraktnom intuitivnom filozofijom, koja je bila osnova za razmišljanje i rad klasičnih mislilaca).

Pozitivizam u kriminologiji. Pozitivisti su negirali pravne definicije kriminaliteta koji su razvili klasični kriminolozi. Umjesto toga pažnju su usmjeravali na bolesti i nedostatke kod počinilaca krivičnih djela. Pozitivisti su bili pristalice determinizma i skeptici po pitanju postojanja slobodne volje pojedinca.

Pozitivisti su zastupali stav da počinioca krivičnog djela treba kazniti, ali da je cilj kazne njegovo izlječenje.

Glavne postavke pozitivizma su:

- Nauka i eksperiment će odgovoriti na pitanja koja se tiču kriminaliteta,
- Društveni determinizam – ljudi postupaju prema društvenim zakonitostima koje je moguće otkriti naučnim istraživanjem
- Dobrobit pojedinca je značajnija od dobrobiti društva (zadovoljan pojedinac – zadovoljno društvo u cjelini).

ODNOS IZMEĐU KLASIČNE KRIMINOLOŠKE ŠKOLE I POZITIVIZMA U KRIMINOLOGIJI

Klasična škola

1. Slobodna volja / hedonizam / formula bol - zadovoljstvo
2. Uzroci kriminala proizilaze iz

Pozitivizam

1. Socijalni determinizam
2. Uzroci kriminala su u brojnim

nejednakosti u pravnom sistemu	faktorima loše okoline
3. Počininioca krivičnog djela nije potrebno obraditi	3. Počininioca je potrebno obraditi klinički (obrada mora biti prialgođena krivičnom djelu)
4. Apstraktna / filozofska metoda	4. Naučna metoda
5. Preovladavajuća briga zbog neprikladnosti društvenog sistema	5. Pretjerana briga zbog bolesti počinioца ili određenih uskraćenosti
6. Kazna neka služi zastrašivanju potencijalnih počinilaca krivičnih djela	6. Kazna mora biti određena individualno i treba da ima ljekovit efekat
7. Apstraktno /globalno usmeravanje	7. Tračenje odgovora na pitanja o kriminalitetu i počiniocima, koji se zasnivaju na proučavanju veće grupe ljudi

Pozitivistička kriminološka škola poznata je i kao **italijanska kriminološka škola**, jer je povezana sa djelom Cesara Lombrosa, Enrika Ferija i Rafaela Garofala. „**Nesveta trojica**“ – kao što su tada zvali ovu trojicu autora, usvojim djelima suprotstavljeni su se biblijskom obrazloženju izvora ljudi.

Cesare Lombroso (1835 – 1909)

Lombroso je poznat kao otac moderne kriminologije, iako je većina njegovih ideja danas neprihvatljiva. Lombroso je pratio Darvinovu evolucijsku teoriju ili teoriju evolucije organizama, koja je tada uticala na prihvatanje njegovih teorija. **Uticaj Darvina se ogledao u upotrebi analogija i u terminologiji i upotrebi**

načela evolucije.

Lobroso je upotrebljavao Darwinovu evolucijsku teoriju da bi obrazložio prirodu kriminalca. Tvrđio je da se kriminalci kao ljudska bića razvijaju iz životinjskih vrsta i da zbog nedovršenog razvoja ostaju primitivni, atavistički, zaostali ili mutanti, koja se nikada u potpunosti ne razviju. Kriminalac je produkt bioloških sila i ništa nije moguće uči-niti da bi tako „rođenog kriminalca“ promijenili.

Lombroso je bio ljekar, naučnik i kliničar. Za mjerena lobanje počinitelja krivičnih djela upotrebljavao je naučne metode, pa je nalažavao značaj naslednih faktora kod kriminalaca, mnogo više nego uticaj socijalne sredine.

Lombrosovi najvažniji doprinosi kriminološkoj teoriji su sljedeći:

- **Teorija o atavizmu*** (počinioci krivičnih djela su evolucijski primitivni ili subhumane individue, koje označavaju određeni nedostaci u tjelesnom i duševnom karakteru. Veliki dio svog života posvetio je proučavanju „bioloških nedostataka“ i identifikaciji vidljivih tjelesnih karakteristika kriminalaca.
- **Upotreba eksperimentalnog ili naučnog metoda za proučavanje počinilaca krivičnih djela** (Lombroso je bio prvi klinički kriminolog, koji je imao „prljave ruke“ zbog pregleda, mjerena i ocjenjivanja lobanja kriminalaca. Neki su ga smatrali Kolumbom nauke.
- **Razvoj kriminalne tipologije.** Iako je Lombrosov rad i njegov sistem klasifikacija počinilaca krivičnih djela prevaziđen, njegov doprinos na tom području je veliki, jer se radi o jednom od prvih sistematičnih eksperimenata kategorizacije počinioца. On ih je podijelio na sljedeće grupe: **epileptične, duševne bolesnike, rođene i progodne**. Potom je kriminalce podijelio u podgrupe: pseudokriminalci, kriminaloidne osobe, kriminalci iz navike, kriminalci iz strasti i politički kriminalci. Lombroso je posebno proučavao žene i tvrdio je da je prostitucija atavistička pojava.
- **Ubedenost o vremenski neodređenoj kazni.** Lombroso je utvrdio da kazna ne bi smjela biti vremenski određena, jer nije

* **Atavizam** (lat. *atavus* - znači predak) je pojam koji označava sličnost sa precima - nasleđe osobina svojih predaka, odnosno kada se kod potomstva jave mentalne i fizičke osobine predaka.

moguće ocijeniti da li će se kriminalac u tom vremenu izlječiti, a pored toga je u tom slučaju najveći problem kažnjavanja rođenih kriminalaca.

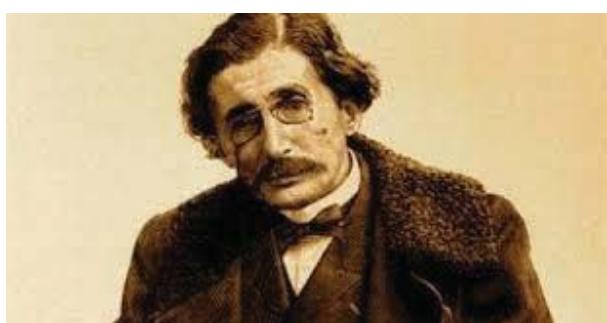
- **Upotreba statističkih metoda u kriminologiji.** Iako je izbor pročavanja grupa i kontrolnih grupa upitan, Lombroso je upotrebljavao statističke tehnike za prognoziranje ponašanja kriminalaca.

Gabril Tarde (1843-1904)

Tarde je za razliku od Lombrosa, naglašavao socijalno-psihološke faktore. Naime, Tarde je smatrao da društvo ima veliku ulogu kod formiranja ponašanja kriminalca, uz uvažavanje i mogućnosti pojedinca da

donese odluku u smjeru činjenja kriminalnog djela.

Najznačajniji Tardov doprinos kriminologiji je **ideja o profesionalnom počinjocu krivičnih djela**. Naime, on je utvrdio da svaki kri-

minalac mora da prođe „pripravničku fazu“ prije nego što ga prime u svijet kriminala. Tarde je tako pokušao da klasificuje krivična djela. Analizirao je seoska i gradska naselja i napao Lombrosoviju ideju o rođenom kriminalcu, jer je došao da zaključak da biološki i fizički faktori mogu uticati na kriminlaca, ali su manje značajni i mogu služiti samo kao izgovor o neodgovornosti za krivična djela.

Tarde je predložio nekoliko radiklanih reformi:

- Predložio je formiranje grupe stručnjaka (ljekara i psihologa), koji će se baviti ocjenom odgovornosti optuženog za krivično djelo.
- Kazna bi se određivala prema psihološkoj ocjeni, jer je smatrao da osuđenik mora osjetiti uskraćenost, a u slučaju da su

dva počinioca osuđena za jedno djelo, kazna mora biti izrečena tako da „uravnoteži i izjednači uskraćenost“. Za počinioca sa sela zatvorska kazna je mnogo teža nego onog iz grada, zato treba dobro razmisliti kako kazniti kriminalca sa sela, a kako iz grada, da bi kazna imala isti učinak na obojicu.

- Ukipanje porote. Smatrao je da su porotnici nespremni, odnosno nesposobni stručno da odlučuju u vezi krivice i kažnjavanja optuženih.
- Posebne škole za studije su nužda za bolji rad sudova i sprovođenje krivičnog zakonodavstva.
- Podržavao je ideju o uslovnom puštanju na slobodu.

Rafaelo Garofalo (1851-1934)

Garofalova kriminološka teorija se odražavala u sledećim idejama: Počinioc krivičnog djela ima moralnu smetnju koja ima organsku osnovu i prenosi se naslijeđem. Vjerovao je u biološko prenošenje kriminogenih ponašanja, a ne u atavizam, kao Lombroso; Dijelio je kriminalce na:

ubice, nasilne kriminalce i lopove; Bio je pristalica Darvinove teorije evolucije o preživljavanju najspasobnijih. Smatrao je da počinioci krivičnih djela nisu sposobni da se prilagode društvu, te da ih treba eliminisati ili onemogućiti. Bio je pristalica smrtne kazne i doživotne zatvorske kazne za one koji nisu bili sposobni da se prilagode društvu; Shvatao je kriminal kao nešto organsko i urođeno, ali nije vjerovao da je kriminalce moguće prepoznati po spoljašnjem izgledu.

Enriko Feri (1856-1929)

Feri je jedan od najznačajnijih kriminologa ranog pozitivizma, koji je u svom djelu opovrgavao ideju o postojanju slobodne volje.

Zastupao je ideju da za slobodnu volju nema prostora u krivičnom pravu. Pratio je ideju o društvenom determinizmu kao prvobitnom uzroku kriminaliteta. Pored toga je utvrdio da neki pojedinci nose u sebi naslijedene gene za kriminalno ponašanje i nazvao ih je rođenim kriminalcima.

Kategorisao je kriminalce u pet grupa:

- rođeni kriminalci,
- duševno bolesni kriminalci,
- kriminalci iz strasti,
- prigodni kriminalci i
- kriminalci iz navike.

Feri je bio društveni reformista i vjerovao da ljudi koji rade u krivičnom pravosuđu moraju biti obrazovani, a to se posebno ticalo sudija. Predložio je ukidanje porote i branio ukidanje boravka osuđenika u ćelijama preko dana.

Ako za Lombrosa možemo reći da je otac moderne kriminologije, za Konta da je osnivač pozitivističke škole, za Ferija se može reći da je najviše uticao na popularnost pozitivizma u kriminologiji.

Njegov način tretmana kriminalaca je bio aktuelan u SAD i u Zapadnoj Evropi do sedamdesetih godina prošlog vijeka. Feri je u djelu „Sociologija kriminala“ (*Sociologia criminale*, 1886) zasnovao četiri konцепcije kriminaliteta: naučnu, filozofsku, kriminalno-političku i krivično-pravnu.

Enric Ferri
1856—1929

III

KRIMINOLOŠKE TEORIJE

KLASIČNA I ANTROPOLOŠKA USMERENJA U KRIMINOLOŠKOJ TEORIJI

Rađanje kriminologije kao nauke uslovljeno je poraslim potrebma društva da se suprotstavi kriminalu, a što se poklopilo i sa pojavom knjige italijanskog naučnika R. Garofala (1885), koji je raspravlјajući o kriminalu, njegovim uzrocima i preventivnim mjerama podsjetio naučnu zajednicu na stavove antičkih mislilaca (Platona i Arostotela), zatim epohe protestantizacije zapadnih društava (16. vijek), prosvjetiteljstva (Monteskjea i Rusoa, prije svega), te situaciju tokom razvoja savremnog kapitalizma (Lombrozo i Kettle, prije svega), čime je dao jedan istorijski presjek razvoja kriminološke misli.

Iz ove analize kasnije se shvatilo da je moguće od mnogobrojnih teorija i naučnih pogleda sintetizovati tri pravca (klasični, antropološki

i sociološki) po kojima su se razvijale kriminološke ideje, koje su na kraju, omogućile uspostavljanje kriminologije kao samostalne nauke.

Predstavnici klasične zapadne kriminološke škole (Bakaria, Bentam, Harvard, List, Fojerbah i dr.) već su tokom XVII – XIX vijeka odlučno odbacili teološko shvatnje kriminala kao p(r)ojavu satanskog (đavolskog) načela u čovjeku. Prema njihovom mišljenju kriminalni postupak je svjesno ponašanje čovjeka koji ima slobodnu volju i ima takođe i varijante izvršenja nedjela. Sam izbor varijante koju će primijeniti tokom kriminalnog čina govori da je usvojio određena načela života.

Mnoge ideje „klasika“ sačuvale su doređeno značaj i danas kada se analiziraju savremena kriminalna djela. Vrijeme je pokazalo da je Bakaria dobro razmišljao kada je zapazio vezu između kriminalnog djela i kazne i **zastupao stav da je prijetnja kaznom važnija od same kazne**.

U isto vrijeme predstavnici klasične teorije često su kaznu spajali sa ličnošću čovjeka koji je učinio krivično djelo, ali i objektivnim socijalnim faktorima koji su odredili kriminalnu radnju, pa su zagovarali vaspitno-prosvjetne mjere u suzbijanju kriminaliteta.

Predstavnici klasične kriminološke škole dali su podsticaj razvoju antropološkog smijera u kriminološkoj teoriji, a jedan od prvih predstavnika ovog pravca bio je italijanski zatvorski ljekar-psihijatar Lombrozo. Istražujući ličnost i fizionomiju lica kriminalaca dovelo ga je **do formiranja teorije rođenog kriminalca**. Osnovna ideja ove teorije može se svesti na sljedeće: kriminalac se ne stvara nego se rađa, pri čemu kriminal nije stvoren u društvu već u samom kriminalcu. Da bi se neko rodio kao kriminalac potrebna su određena fiziološka, psihološka i čak anatomska svojstva. Posljednje se razlikuje utoliko ukoliko se razlikuju ličnosti kriminalca, odnosno da li je usmjeren na ubistva, silovanja ili krađe imovine. Ovakva razmišljanja dovela su do zaključka da su potrebne vandsuske procedure izolacije rođenih kriminalaca.

Bez obzira što ovakva rasuđivanja nisu imala naučnu zasnovanost potvrđenu višegodišnjim istraživanjima, njegovo djelo nije ocijenjeno niti se i danas ocjenjuje potpuno negativno. Lombrozo i njegovi sledbenici su prvi ukazali na važnost ličnosti kriminalaca i na razradu antropološkog obrasca njihovog prepoznavanja. Ova teorija „rođenog kriminalca“ postepeno se transformisala u biosocijalnu teoriju, što je vidljivo i u djelu samog Lombroza.

Takođe, dosta pažnje je dato i **teoriji kliničke kriminologije** (opasna stanja ličnosti), koja je objašnjavala kriminalna djela unutrašnjim stanjima pojedinih ljudi koji imaju inače sklonost ka kriminalu. Takve sklonosti, prema mišljenju francuskog naučnika Ž. Pinatela, mogu se otkriti uz pomoć posebnih testova, ali i analizom zanimanja, načina života i ponašanja određene ličnosti. Korekcija ponašanja potencijalnih ili stvarnih kriminalaca može, prema mišljenju predstavnika ove škole, se realizovati uz pomoć elektroškova, hirurgije, sterilizacije, kastracije i djelovanjem različitih medikamenata.

Veoma bliskim idejama Lombroza pokazale su se i koncpecije **intelektualne retardiranosti kriminalaca** (Godard), te koncpcija **naslednosti kriminalnog ponašanja** (Kinberg, Long i dr). U osnovi ovih koncepcija nalaze se istraživanja ponašanja nekoliko pokoljenja bliskih rođaka, jednoajčanih i nejednoajčanih blizanaca i uticaja na ponašanje suvišnih muških hromozoma.

Sociološka usmjerenja kriminalističkih teorija

Istovremeno sa biloškim smjerom pojavila se i sociološka škola kriminologije, čiji je osnivač Kettle, sa svojom **teorijom faktora**.

Ova teorija je zasnovana na uopštavanju statističkih analiza kriminala, socijalnih karakteristika ličnosti kriminalaca i drugih elemenata kriminala. Osnovna teza Kettlea je da se kriminal, kao produkt društva, potčinjava određenim statističkim zakonitostima, a projmena zavisi od djelovanja različitih faktora: **socijalnih** (nezaposlenost, nivo cijena roba široke potrošnje, riješenosti stambenog pitanja, ratnog stanja, postojanje ekonomске krize, upotrebe alkohola itd.); **individualnih** (pol, uzrast, psihofizičke anomalije) i **fizičkih** (geografska sredina, klima, godišnje doba itd.). Sljedbenici Kettlea su proširili broj faktora, od 170 na 200, a koji utiči na kriminal (urbanizacija, industrijalizacija, masovna frustracija, etnopsihološku neprilagođenost i mnoge druge).

Ova teorija je proširila i produbila predstave o uzročnom kompleksu kriminala i na taj način obogatila kriminologiju. Njen nedostatak je u odsustvovanju jasnih predstava o značaju određenih faktora za pojavu kriminalnog ponašanja.

Osnivač **teorije socijalne dezorganizacije** je francuski naučnik Dirkem, koji je kriminal posmatrao ne toliko kao zakonitu socijalnu povjavu, već i kao u izvjesnom stepenu normalnu i korisnu društvenu poj-

avu. U okviru ove teorije razrađeno je shvatanje **anomije** – odsustva normi, tj. stanje dezorganizacije ličnosti, njenog konflikta sa normama ponašanja, što dovodi do prestupa.

Logičnim razvojem naprijed navedenih teorija predstavlja je **teorija konflikata kultura**, koja polazi od toga da je kriminalno ponašanje, u stvari, sredstvo konflikata uzrokovanim različitim pogledima (ideologijama) na svijet, navikama, stereotipima ponašnja pojedinaca i socijalnih grupa.

Teoriju stigmatizacije osnovao je Tanenbaum, koji smatra da čovjek često postaje kriminac ne zbog narušavanja zakona, već zbog stigmatizacije (davanje od strane vlasti neželjenog statusa). Rezultat toga je da se čovjek otuduje od društva, preobraća se u izopštenika, kome kriminalno ponašanje onda postaje jedini izbor.

Američki istraživač Saterlent, početkom XX vijeka, razradio je teoriju **diferencijalne asocijacije**, u čijoj osnovi se nalazi tvrdnja da se kriminal pojavljuje kao rezultat vaspitanja čovjeka u duh protivpravnog ponašanja u socijalnim mikrogrupama (porodici, ulici, radnim kolektivima itd.).

Sljedeća sociološka teorija je **viktimoška**, koja dopunjava kriminološku problematiku učenjem o žrtvama kriminalaca, tačnije o njihovom ponašanju koje podstiče, provocira kriminalca na aktivizaciju i izvršenje nedjela. Ove ideje su utemeljene u praksi pod nazivom viktimoška profilaktika kriminala.

Sociološke teorije uključuju čak i teoriju naučno-tehničke revolucije kao kompleksnog uzroka za pojavu kriminala, zatim teoriju krvnično-statističkog regulsianja nivoa kriminala, ekonomsku teoriju rasta kriminala, teoriju mogućnosti, demografsku teoriju, teoriju oduzimanja itd.

Sociološke teorije u poređenju sa antropološkim su mnogo dublje. Istraživanja koja su urađena u okviru socioloških škola obuhvatila su širok kompleks socijalnih odnosa i daju veoma korisna znanja za praktičnu borbu sa kriminalom.

Nedostatak socioloških teorija je u eklektičnosti*, tj. uzimanju samo najvažnijih faktora, dok ostale apstrahuje.

* Eklekticizam ili eklektizam je filozofski pristup koji se ne drži ni jedne rigidne paradigme postavljenih pretpostavki ili zaključaka, već stvara višestruke teorije kako bi stekao uvid u fenomen, ili primjenjuje samo određene teorije u određenim slučajevima. Pojam potiče od grčke riječi *eklektikos* (Έκλεγειν), što znači „birati najbolje“. Eklekticizam u psihologiji i socijalnom radu predstavlja pristup stvarnosti po kome

No, u cjelini posmatrano sociologija ima neosporni doprinos razvoju kriminologije. Radovi ove naučne discipline predstavljaju važan korak naprijed u proučavanju kriminala uopšte, njegovih osobenosti, determinanti, a u praktičnoj primjeni skoro sve preventivne strategije uvažavaju sociološke teorije.

Biološke teorije

Kada govorimo o biološkim teorijama koje se bave uzrocima kriminaliteta, mislimo na one teorije koje traže uzročne faktore u tijelu pojedinca, odnosno u biološkoj datosti. Biološke teorije pokušavaju utvrditi tjelesne faktore i ponuditi jednostavna rješenja. Medicina je do određene mjere uspjela nadzirati i ovladati ponašanjem ljudi tretmanom različitim lijekovima. **Biokriminologija** pokušava istražiti kriminalno ponašanje sa biološkog aspekta. Naslijede i okolina su međusobno vezani i nemoguće je odvojiti pojedinačne faktore. Uticaji naslijeda su, po pravilu, dokazivani studijama o blizancima i o usvojenoj djeci.

Biološka objašnjenja kriminalnog ponašanja su polemična i istovremeno omiljena. Postoje već niz godina. Nastala su pijre pozitivne škole, koja je naglašavala empirijska istraživanja.

Biološke teorije o uzrocima kriminaliteta su sklone jednostavnom objašnjavanju uzroka i nuđenju jednostavnih rješenja za otklanjanje kriminaliteta. Medicina je do određene mjere omogućila promjenu i nadzor čovjekovog ponašanja. **Sociobiologija se bavi genetskim studijama i socijalnim varijablama.** Biološke teorije se zasnivaju na prepostavci da tjelesna građa pojedinca određuje njegovo ponašanje. Ideja o tome da prestupnici krše zakone isključivo zbog genetske strukture nije u skladu sa novijom genetskom teorijom. „**Đavolje sjeme**“ je izraz kojeg koriste u vezi sa objašnjavanjem kriminalnih sklonosti i nasljedstva. Studije o blizancima podržavaju ideju o rođenom kriminalcu. Potvrda o nasljeđenim faktorima je vidljiva i iz studija o usvojenoj djeci.

mnogi faktori utiču na ponašanje i psihi, te je neizbjježno razmotriti sve perspektive pri identifikovanju, objašnjavanju, određivanju i promjeni ponašanja.

Eklekticizam se ponekad može činiti nelegantan i komplikovan, a eklektičar je ponekad kritikovan zbog nedostatka dosljednosti. No, to je uobičajeno u mnogim područjima istraživanja. Na primer, većina psihologa prihvata određene aspekte biheviorizma, ali ne pokušava koristiti tu teoriju da objasni sve aspekte ljudskog ponašanja.

Neki kriminolozi su uvjereni da biološka struktura i geni ograničavaju čovjekovo ponašanje.

Novija istraživanja tvrde da su naučnici otkrili direktnu povezanost gena s nasilničkim ponašanjem i delinkvencijom. Tri gena imaju važnu ulogu u određivanju zašto pojedini mlađi muškarci, odrasli u opasnim kvartovima ili odvojeni iz porodice, postanu nasilni kriminalci, a drugi to ne postanu, ukazuju američki naučnici. **Gen nazvan MAOA utiče na antisocijalno ponašanje**, a pronađen je iznenađujuće često kod kriminalaca, opisao je istraživački tim Univerziteta Severne Karoline.

Ljudi s djelimičnim varijacijama MAOA gena, nazvanim 2R, vrlo su skloni kriminalu i delinkventnom ponašanju smatra profesor sociologije i autor studije **Guang Guo**, dodajući da ne želi da kaže da je to “gen kriminala”, ali **jedan odsto ljudi ga ima i ocijenjeni su visoko u nasilju i delinkvenciji**. Njegov tim proučavao je samo dječake i koristio se podacima iz reprezentativnog uzorka od oko **20.000** adolescenata. Mladići u toj studiji bili su intervjuisani i dali su uzorke krvi, a Guov tim je na osnovu njihovih odgovora utvrdio skalu delinkvencije.

Nenasilna delinkvencija podrazumijeva krađu, manju ili veću od 50 dolara, razbijanje i provale i preprodaju droge. **Nasilna delinkvencija** uključuje ozbiljne fizičke obračune koji rezultiraju ozljedama, koje se zbrinjavaju u medicinskim ustanovama, upotrebu oružja za iznudu, uključenost u grupne fizičke obračune, pucanje ili ranjavanje nožem, namjerno oštećenje imovine i posezanje za pištoljem ili nožem na nekoga – opisano je u časopisu “American Sociological Review”.

Stručnjaci su pronašli specifične varijacije u tri gena – gen za monoaminoksidazu A (MAOA), gen za dopaminski prenosnik 1 (DAT1) i gen za dopaminski receptor 2 (DRD2), koji su bili povezani s lošim vladanjem, ali samo ako su dječaci pretrpjeli neki stres, kao što su problemi u porodici, niska popularnost ili loš uspjeh u školi.

MAOA reguliše više hemijskih stvari koje prenose poruke (neurotransmiteri) koji su važni u agresivnosti, emocijama i učenju kao što su serotonin, dopamin i norepinefrin, čije su veze vrlo specifične. Naučnici su, takođe, pronašli da je efekat ponavljanja razreda zavisio od toga da li dječak ima određenu mutaciju u MAOA zvanu 2R. I određena mutacija u DRD2 djelovala je kao “okidač” kod mladića koji nisu imali redovne obroke s porodicom.

Ako bi neko s istim genom imao roditelje s kojima je redovno objedovao, rizik nestaje. Osetljiva djeca mogla bi da imaju dobrobiti od surogat roditelja ako njihovi nisu dostupni – objašnjava Guo, i dodaje da to upućuje da je roditeljstvo vrlo važno.

Ovo je rezultat istraživanja u okviru biološke teorije, koje se dijele na teorije koje ističu nedostatke (frenologija, atavizam, IQ), teorije koji ističu značaj tjelesne građe, teorije koje ističu različitost, smetnje (PMS, uticaj hormona, XYY sindrom, centralni nervni sistem) i teorije koje ističu ulogu i značaj ishrane za ponašanje ljudi.

Zamisao o „đavoljem sjemenu“ je bila predstavljena u filmu istog naziva, koji prikazuje životnu priču mlade djevojke čiji su roditelji bili skloni samoubistvu i antisocijalni. Djevojku su odgajali u savremenoj porodici i ona nije imala nikakve kontakte sa svojim biološkim roditeljima. Njeno ponašanje je bilo normalno dok nije došao na površinu uticaj aberantnog gena, koji je promijenio njeno ponašanje i u potpunosti ga kontrolisao. Djevojka, koja je prije bila uzorna, postala je tako prevarantska i neprijateljska i počela je sa činjenjem krivičnih djela. Sadržaj filma je naravno izmišljen, no veliki broj istraživanja je bio usmjeren ka traženju uticaja naslijeda koje se manifestuje kao kriminalno ponašanje kod potomaka. Istraživanja takve vrste su se bavila otkrivanjem uticaja naslijeda, prije svega tzv. "slabih gena".

Proučavajući porodice, istraživači su pokušali utvrditi njihov uticaj na dalje potomstvo. Istraživanje se odvijalo u dva smijera. Prvo istraživanje je pokušalo da otkrije **uticaj roditelja kriminalaca na razvoj djece**, a drugo je tražilo faktore koji utiču na razvoj kriminala kod djece u običnim, nekriminalnim porodicama. Istraživanja su bila longitudinalna: istraživači su pratili, na primjer, neku generaciju (kohortnu) djece od ranog djetinjstva do odraslog perioda. Rezultati istraživanja su pokazali da je 40 odsto sinova čiji su očevi kriminalci bilo kriminalno aktivno, dok je taj udio kod očeva koji nisu bili kriminalci iznosio 13 odsto. Otkrića ovih istraživanja su vodila u nastanak ideje o sterilizaciji počinitelja krivičnih djela.

Da bi ustanovili **da li je kriminalitet genetski određen** (predeterminiran), istraživači su **upoređivali jednojajčane i dvojajčane blizance**. Jednojajčani blizanci imaju jednaku genetsku strukturu, a dvojajčanim blizancima je zajednička polovina jednakih gena.

Johanes Lange (1929) je ustanovio da su kod jednojajčanih blizanaca oboje blizanca češće kriminalci, nego što je to slučaj sa dvojajčanim blizancima. Lange je pratilo trideset parova blizanaca istog pola;

trinaest jednojajčanih blizanaca i sedamnaest dvojajčanih blizanaca. Jedan od svakog para je bio poznati kriminalac. Lange je ustanovio da su, od trinaest parova jednojajčanih blizanaca, u deset slučajeva oba blizanca bili učinitelji krivičnih djela. Slične rezultate su dobili i u američkim studijama o blizancima.

Zadnja od studija takve vrste, ukazuje na to da je kod 85 parova jednojajčanih blizanaca usklađenost u smislu kriminala 32 odsto i kod 147 parova dvojajčanih blizanaca 12 procenata. Ustanovili su da su za razvoj kriminalnog ponašanja važne genetske i psihološke varijable, ali i da dosta zavise i od socijalnih varijabli.

Rou i Ozgud su ustanovili sljedeće zajedničke karakteristike kod mjerena relativnog uticaja na kriminalno ponašanje (metoda samoprijeve):

- važni su uticaji okoline, koji su jednaki za sve članove društva,
- razbijene/disfunkcionalne porodice i teško djetinjstvo,
- specifični krug uticaja u okolini (npr. vršnjaci).

Nije obavezno da je kriminal posljedica genetske strukture pojedinca, nego može predstavljati samo predispoziciju (latentni dio osobe), koja se u određenoj okolini zatim razvija.

Studije o usvojenoj djeci (živjela su kod staratelja) su takođe dale zanimljive podatke. Stručnjake koji su istraživali razvoj usvojene djece je zanimalo kako naslijede, uprkos promjeni okoline utiče na razvoj, prije svega u smijeru antidruštvenog ponašanja.

Rezultati istraživanja sprovedenog u Danskoj, na uzorku od 14.227 djevojaka i mladića su sljedeći:

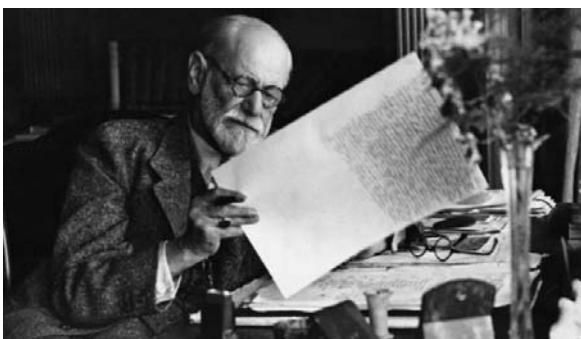
- 13,5 odsto mladića su postali počinioci krivičnih djela, a njihovi biološki roditelji, pa ni staratelji nisu bili počinioci krivičnih djela;
- Mladići, koji su imali kriminalne staratelje, a čiji biološki roditelji nisu bili počinioci krivičnih djela, su bili krivično gonjeni u 14,7 odsto slučajeva;
- Mladići čiji staratelji nisu bili kriminalci, za razliku od bioloških roditelja, su bili krivično gonjeni u 20 odsto slučajeva;

- Mladići čiji su biološki roditelji i staratelji bili počinoci krivičnih djela su i sami bili krivično gonjeni u 24,5 odsto slučajeva.

Ova otkrića ukazuju da kriminalitet bioloških roditelja utiče na kriminalitet njihove djece, uprkos povoljnim okolnostima u starateljskim porodicama.

Švedsko istraživanje, u kojem su obradili 862 usvojena dječaka i 913 usvojenih djevojčica, je ukazalo na slične zaključke.

Psihološke teorije

Psihološka analiza kriminaliteta se razvila iz psihijatrije i psihologije XX vijeka i zasniva se na više djela **Sigmunda Frojda**. Psihološke teorije imaju važan uticaj, kako na analizu u zatvorima, tako i kod rehabilitacije osuđenika

i snažno su uticale na razvoj **penologije** (naučna disciplina koja se bavi **izučavanjem zatvorske zajednice** kako bi se svrha kažnjavanja, kako ju je zajednica postavila, odnosno sud presudio kroz zatvorskou kaznu, izvršila nad učiniocem krivičnog djela. Uglavnom, svrha kažnjavanja nije represija nad čovjekom - počiniocem krivičnog djela, već njegovo prevaspitanje radi njegove resocijalizacije tj. povratka u zajednicu kao produktivnog člana koji neće više vršiti krivična djela. Penologija je, prije svega društvena nauka, a povezana je sa psihologijom, sociologijom, kriminologijom, pravom i svim ostalim naukama koje se bave čovjekom i društвom).*

* Cilj i zadaci penologije su da proučavanjem zatvorskih sistema nađe najprimjereni način izvršenja zatvorske kazne koji će biti efikasan i djelotvoran u postupku resocijalizacije. Ipak, protivurječnost koju ova naučna disciplina treba da rješava jeste što je po svojoj prirodi zatvor totalna ustanova sa strogo definisanim pravilima gdje je čovjek lišen, odnosno ograničene slobode što jednovremeno i jeste svojevrsna represija po sebi prema pojedincu.

Brojni kriminolozi smatraju da se psihološkim faktorima pripisuje preveliki značaj s obzirom na uzročnost kriminaliteta. Većina kriminologa zamjera psihološkim teorijama nedostatak dokaza za to da su duševni i emotivni problemi od ključnog značaja za kriminalno ponašanje. S druge strane, mnogi kriminolozi pripisuju psihološkim teorijama veće značenje i ističu važnost psiholoških varijabli, koje utiču na kriminalno ponašanje. Snrherland i Kresi su smatrali da na kriminalitet utiču psihosocijalni faktori. **Ustanovili su da duševna zaostalost i psihoze bitno utiču na kriminalitet.**

Većina eksperimenata psihološkog proučavanja počinjoca krivičnih djela sadržala je analizu varijabli, koje se najčešće javljaju u psihološkim testovima. Istraživači su ustanovili razlike između kriminalaca i onih koji to nisu. Rezultati takvih studija su bili nejasni i nije bilo moguće pouzdano razlikovati jedne od drugih. Razvojem psiholoških testova ova razlika se povećala, ali ipak još uvek postoje brojne dileme u vezi važnosti i sigurnosti. U SAD se najčešće koriste testovi MMPI (Minnesota Multiphasic Personality Inventory) i CPI (California Personality Inventory).

U istraživanju se traži povezanost između ličnosti i kriminaliteta. Prevladavaju četiri smijera:

1. Traženje razlika u strukturi ličnosti između počinilaca krivičnih djela i drugih osoba. Istraživanja te vrste najčešće se dešavaju u zatvorima, jer psiholozi koriste odgovarajuće instrumente kao npr. MMPI, CPI i druge. Zaključci govore da su osuđenici za krivična djela impulsivniji, da više mrze, manje su usmjereni na sebe i nezrelijci su od ostalih osoba.
2. Traženje mogućnosti za prognoziranje prestupničkog ponašanja. Kriminolozi bi voleli saznati kako zatvorska kazna utiče na kasnije ponašanje. U ličnim karakteristikama vide prognozirane varijable za buduće kriminalno ponašanje.
3. Istraživanje nivoa do kojeg počinjenici u smislu lične dinamike djeluju kao nepočinjenici. Zaključci studija su pokazali da je lična dinamika počinjoca često jako slična dinamici

U praksi penološka znanja koriste radnici zatvora u svom radu sa osuđeničkom populacijom koristeći najraznovrsnije metode i tehnike iz brojnih društvenih nauka.

drugih osoba. "Socijalno usmjereni" počinioци krivičnih djela (to su oni koji dejstvuju u grupama) su više socijabilni, društveniji i imaju više samopouzdanja od počinioča usamljenika.

4. Istraživanje i traženje, te mjerenje individualnih razlika među različitim tipovima krivičnih djela i počinioča u grupama. U više studija su upoređivali lične karakteristike prvoosuđenih počinioča i povratnika, i ustanovili razlike. Drugi su upoređivali nasilne počinioča sa nenasilnim, ubice sa preprodavačima droge itd.

Nastojanja psihologa išla su i u smijeru povezivanja ličnih karakteristika sa učestalošću učinjenih krivičnih djela. **U lične karakteristike osoba sa češćim kriminalnim djelima spadaju: agresivnost, autoritarnost, ekstraverternost, anksioznost i narcizam.**

Psihoanalitička teorija

Glavni predstavnik psihoanalitičke teorije je Sigmund Frojd, koji je ustanovio da je **osnovni pokretač čovjeka njegov polni nagon**. Frojd je polnost shvatao jako opširno i sigurno nije slučajnost da je u kasnijim radovima radije govorio o opštem životnom nagonu, odnosno, erosu. Čovjek može djelovati samo uz određene količine energije.

Osnovni izvor energije, koji uravnotežuje duševno djelovanje, trebalo bi biti energija polnog nagona, koju je Frojd nazvao **libido** (lat. požuda, strast). Libido usmerava pojedinca ka različitim oblicima i ka području nagonskog zadovoljavanja. Nagon nije od početka jednak, već teče u vidu uzastopnih, biološki određenih, razvojnih faza. U svakoj razvojnoj fazi libido se usmjerava na novo područje sve dok nije dostignuto normalno heteroseksualno usmjeranje. Ipak, razvoj nagona ne teče neometano. Nedugo posle rođenja, uticaji okoline se suprotstavljaju nagonskim težnjama. U suštini, usmjerenja okoline određuju kako će brzo i u potpunosti pojedinac doći do pojedinačnog stepena psiho-seksualnog razvoja.

Dimanična "bitka" između sila nagona te težnji okoline se može pokazati i u samoj strukturi pojedinca. Kod novorođenčeta lična struktura je samo rezervoar nagonskih težnji i impulsa. Vremenom

dijete tek počinje upoznavati djelovanje sredine, posebno socijalne. Pri tome se suočava sa težnjama okoline i društva koje su često u suprotnostima sa njegovim ličnim nagonskim težnjama. Tokom razvoja funkcija prepoznavanja se polako oblikuje u svjesni dio ličnosti, to je **tzv. ego** (lat. *ego* - ja). **Ego se brine za ravnotežu između nagonskih težnji i zahtjeva okoline.** One nagonske težnje koje su u prevelikoj suprotnosti sa zahtjevima okoline, a okolina ih oštro kažnjava »koliko se manifestuju, ego pojedinca potiskuje i izbacuje iz područja svijesti. **Na taj način se širi posebna lična struktura id** (lat. *id* - ono), gde ulaze izbačene, odnosno, potisнутe težnje, koje su izvan svijesti, nesvjesne. Sa druge strane, u duševnoj unutrašnjosti se **oblikuje jedna struktura tzv. superego** (lat. *super* - nad, *ego* - ja; u bukvalnom prevodu tzv. "nad-ja"), koju sačinjavaju najoštiriji i njužni zahtjevi, te naređenja iz okoline. Ta naređenja već u ranom periodu postaju dio unutrašnjosti, dio duše pojedinca, nekakav umutrašnji društveni pokazatelj, unutrašnja savjest pojedinca.

Čovjekov lični razvoj u velikoj mjeri je rezultat unutrašnje dinamike, suprotnosti i konflikata među pojedinim podstrukturama **ida, ega i superega. Ego balansira svjesnu djelatnost pojedinca i brine za duševnu ravnotežu i zdravlje.** Pri tome mora ostvariti ravnotežu između **ida**, iz kojeg proizlaze nagonski impulsi, te **superega**, odakle izvire griža, savjest, prekor i osjećaj krivice. U nekom smislu **ego** se mora boriti na dva fronta i često je jako sužen njegov manevarski prostor. Ako su zahtjevi okoline pretjerani, može se oblikovati preslab savjest i prekoravajući **superego:** već pri najmanjim nagonskim težnjama superego preplavljuje ego osjećajem krivice i strahom od kažnjavanja. Posljedica toga je, naravno, prekomjerno gušenje nagonskih težnji. Umjesto da ego normalno usmjerava i balansira lično djelovanje, vođstvo ličnosti preuzimaju u stvari predimenzionirani id i superego. Ego ne može više da funkcioniše i on poseže za neodgovarajućim (u normalnim okolnostima) neurotskim mehanizmom ponašanja. U krajnjem slučaju se ego može potpuno slomiti pod pritiskom ida i dezorganizovati, potisnute težnje prodiru u svijest u obliku psihičkog ispada.

Prema Frojdu lični razvoj je posljedica i splet tri osnovna faktora:

- Delovanje polnog nagona, koji se oblikuje u uzastopnim fazama razvoja pojedinca (nivoi psihoseksualnog razvoja ili nivoi "libidne organizacije");

- Uticaji okoline, prije svega socijalne i rane okoline (u prvom redu roditelji) i
- dinamike unutar same strukture ličnosti, konflikti te interakcije između tri osnovne podstrukture ličnosti, svjesnog **ega**, podsvjesnog **ida** i "nadsvjesnog **superego**".

Frojd nije povezivao **id, ego i superego** za bilo koju fizičku strukturu u čovjeku. Međutim, ima autora koji tvrde da se Frojdove komponente ličnosti mogu zamisliti kao **biološke, koji je id, psihološke koje predstavlja ego i socijalne koje označava superego**.

Motivacija ka prestupništvu leži u podsvijesti pojedinca. Svaki pojedinac je potencijalni počinjac krivičnog djela, pa ipak da li će taj potencijal biti „iskorišten“ zavisi od samokontrole, koja se postiže u periodu odgajanja pojedinca. Svaki pojedinac ima u sebi nagone koje može potisnuti ili zadovoljiti. S tog aspekta možemo odvojiti kriminalce od nekriminalaca. **Kod kriminalaca se manifestuju kriminalni nagoni.** Pod njihovim uticajem nepravilno socijalizovane osobe se prepustaju oblicima delinkventnog ponašanja. Osjećaj manje vrijednosti moguće je nadoknaditi krivičnim djelima, odbačene seksualne želje mogu se manifestovati činjenjem nekog krivičnog djela. **U ovim slučajevima problem je i nepravilna socijalizacija pojedinca, koja dovodi do kriminalnog ponašanja.** Nekriminalna ličnost sposobna je savladati i spriječiti kriminalne impulse i usmjeriti ih u društveno korisne djelatnosti, u pozitivnom smijeru. Kako nagoni ne nestaju, nego ih pojedinac samo potiskuje, na osnovu njih se mogu pojaviti nesvjesni duševni konflikti, koji su uzrok za različite neurotske komplekse koji vode ka kriminalu (kleptomanija, ubistva) i drugim oblicima ponašanja.

1927-1987

Teorija moralnog razvoja

Teorija moralnog razvoja autora **Lorensa Kolberga** predstavlja moralni **razvoj** pojedinca u tri glavna nivoa, a svaki od njih ima dva podnivoa. Svaki pojedinac ne dostiže zadnji tj. postkonvencionalni nivo, ili je to rijetko,

već upravo suprotno.

Prvi nivo: nivo morala ili pretkonvencionalni nivo koji je podijeljen na:

a) Opredjeljenje ka kazni i bezuslovno podređivanje autoritetu, jačem. Postupci su vrednovani kao dobri ili loši, zavisno od njihovih posljedica, bez obzira na njihovo značenje ili vrijednost. **Ukratko: pravilo poštujem zato jer se bojam kazne ili želim pohvalu.**

b) Ljudski odnosi, grubo poredeći, slični su onima na pijaci. Ti meni ovo, ja tebi ono. Uzajamnost je zamišljena kao razmena usluga, ne kao lojalnost, zahvalnost ili pravednost, moglo bi se reći i koristoljublje. **Ukratko: pravilo uvažavam zato da bih došao do željenog cilja.**

Drugi nivo: konvencionalni nivo, koji ima dva podnivoa:

a) Težnja ka tome da je dijete prihvaćeno kao dobar dječak ili djevojčica. Dobre je ono ponašanje kojim dobijaš simpatije drugih (pomoć, ugađanje) i njihovo odobravanje za tvoje ponašanje. Dijete očekuje od odraslih odobravanje za svoje ponašanje, znači da je tim motivisano i da se odgovarajuće ponaša.

Ukratko: pravila se držim zato jer želim da me drugi prihvate kao sebi jednakog i da odobre moje ponašanje, te da me poštuju.

b) Drugi podnivo predstavlja **opredjeljenje prema autoritetu**, utvrđenim pravilima i očuvanju socijalnog reda. Odgovarajuće ponašanje predstavlja ispunjavanje svojih obaveza, pokazivanje poštovanja prema autoritetu i uvažavanje socijalnog reda zbog njega samog. Znači da poštovanje zaslužuje onaj koji predano obavlja svoje dužnosti. **Ukratko: pravilo je nešto čega se treba pridržavati, a zato ga se i pridržavamo.** Ljudi su postavili pravila zato da vladaju red i mir.

Treći nivo: postkonvencionalni nivo, koji je takođe podijeljen na tri nivoa:

a) Ispravne postupke i ponašanja pojedinci gledaju sa aspekta opštih prava i normi, koji su provjereni i prihvati ih je cijelo društvo. **Ukratko: po pravilima se ponašamo zato jer je to za ljude najbolje i jer na taj način možemo urediti međusobne odnose.** Svi ih ostvarujemo po potrebi i po potrebi ih možemo promijeniti. Na ovom nivou je obuhvaćena usmjerenost ka društvenom dogovoru sa naglaškom na važeće društvene i pravne norme i opštu dobrobit.

b) Pojedinac sam ostvara paletu etičkih načela, koje prihvata kao svoja. Tu se radi o odlučivanju po ličnoj savjesti, jer su prisutna apstraktna i etička načela, kao što su "zlatno pravilo", a ne kao npr. De-

set Božijih zapovijesti. To su univerzalna načela pravičnosti, poštovanja dostojanstva drugih ljudi, pomoć, itd. **Ukratko: postupam po moralnim načelima, jer su ona dio mene - u suprotnom, imam osjećaj griže savjesti**, sam sebe optužujem, itd. Sâm sam shvatio šta je ispravno, ako drugi misle drukčije, pod njihovim pritiskom neću promjeniti mišljenje.

Teorija uskraćenosti (za roditeljsku ljubav)

Teorija je nastala kao rezultat istraživanja 44 mlada kriminalaca koji su bili upućeni na kliničko ispitivanje. Ovu grupu su uporedili sa grupom neprestupnika i ustanovili da je 39 odsto djece iz uzorka kriminalaca doživjelo odvajanje od roditelja u ranom djetinjstvu. U uzorku neprestupnika je bilo pet (5) odsto djece koja su bila odvojena od roditelja.

Zaključci pokazuju da je rano odvajanje od roditelja, posebno majke mogući uzročni faktor za kasnije antisocijalno ponašanje. Teorija ističe dva zaključka:

- a) Topli, prisni i čvrsti odnosi između djeteta, i majke (ili stalnom zamjenom za nju) su značajni za duševno zdravlje djeteta (čovjeka),
- b) Odvajanje i odbacivanje djeteta prouzrokuje neposlušnost i postoji vjerovatnoća kasnijeg kriminalnog ponašanja.

Dijete mora osjetiti topao, prisan, intiman i emotivno ugodan odnos koji duže traje sa majkom ili sa njenom zamjenom. Kada je dijete odvojeno od svoje majke ili ga majka odbacuje, posljedice tog su takve da kasnije neće biti sposobno uspostavljati odgovarajuće emotivne veze sa drugima, što je utvrđeno kao česta karakteristika prestupnika.

Takozvane porodične varijable su faktori koji mogu uticati na nastanak društveno neprilagođenog ponašanja, iako nije njužno da ga isti neposredno ne prouzrokuju.

Za teoriju prisnosti bitno je sedam faktora/karakteristika:

- **Specifičnost:** prisnost je selektivna, obično usmjerena na jednu ili više osoba u određenom rasporedu (hijerarhija).

- **Trajanje:** prisnost traje cijeli život.
- **Emotivno investiranje:** neki najjači osjećaji su povezani sa osjećajem prisnosti.
- **Ontogeneza** (smijer razvoja): djeca grade prvi oblik prisnosti u prvih jedanaest mjeseci života. Majka je osoba koja djetetu nudi zadovoljstvo i time kasnije povjerenje i povezanost.
 - **Učenje:** učenje ima važnu ulogu u razvoju prisnosti. Prisnost nije posljedica nagrada i kazni, već temeljne socijalne interakcije.
 - **Organizacija:** prisnost je karakteristika koja je za ljudе važna od rođenja pa dalje.
 - **Biološka uloga:** prisnost ima i biološku ulogu, a to je preživljavanje. Prisnost je ustanovljena kod svih sisara i ptica.

Teorija socijalnog učenja

Prema teoriji socijalnog učenja **prestupništvo je naučeno** kao odgovarajuće, odnosno, komforno ponašanje. U okviru teorije socijalnog učenja treba pomenuti oblike učenja opažanjem i neposrednim iskustvom.

Učenje posmatranjem je oblikovanje posebnog ponašanja sa opažanjem (imitacijom) i otklanjanjem prepreka prije planiranog kriminalnog ponašanja.

Socijalizacija se odvija kroz proces identifikacije. Dijete se identificira sa svojim roditeljima i od njih preuzima moralne i druge norme, navike, te običaje. Socijalno učenje se ne oslanja na razum, nego više na osjećanja. Prije svega dijete mora da nauči da voli, mrzi i plasi se, a kasnije uči da razumije položaj i svoje osjećajne reakcije. Socijalnim učenjem ne uzrokuje se samo postizanje i nepostizanje normi, nego i osjećajna zrelost osobe, koja posjeduje norme. Treba dostići ravnotežu između podrške, nagrađivanja i kaznenih intervencija u procesu socijalizacije. Odbojno ponašanje je često samodestruktivan i beznadežan pokušaj da se odbijanje i mržnja okrenu protiv društva. Ono što je čovjek lično u prošlosti negativno doživio, vraća društvu i okolini.

Teorija socijalnog učenja tvrdi da se prestupničko ponašanje uči i održava na jednak način kao i svako drugo ponašanje. Ponašanje je

naučeno onda kada se podržava i nagrađuje. Ne razvija se onda kada nema podrški i nagrada. **Učenje ponašanja teče: posmatranjem (gledanjem televizije), neposrednim učešćem (učestvovanjem u nasilnim djelima) i uz različite podrške (odobravanje takvog ponašanja).**

Neki autori su ustanovili da agresivno ponašanje učimo i da postoje pokretači agresivnosti kod čovjeka:

- **Averzivni (neprijateljski) faktori podsticaja:** fizički napadi, verbalne prijetnje, vrijeđanje, smanjivanje osnovnih životnih uslova (osiromašenje), ometanje ka cilju, usmjereni ponašanje (onemogućavanje).

Incentivni (stimulacijski) faktori podsticaja:

- **Modelni faktori podsticaja:** posmatranje nasilnog, agresivnog ponašanja kod drugih.
- **Instrukcijski faktori podsticaja:** posmatranje ljudi koji daju uputstvo kako učestvovati u nasilju.
- **Greške kao faktori podsticaja:** neutemeljena ili neuobičajena uvjerenja da je nasilje potrebno i opravdano.

Psihopatološke teorije

Uz brojne psihopatološke teorije poremećaje koji su povezani sa kriminalitetom možemo podijeliti u četiri veće grupe:

- poremećaj osjećanja,
- duševni poremećaj,
- sociopatološke ličnosti,
- specifična kognicija.

Psihijatri traže uzrok kriminaliteta u različitim duševnim poremećajima. Određen dio počinitelja krivičnih djela su duševni bolesnici. Na osnovu toga se došlo do zaključka o zločinu kao posljedici mentalnog poremećaja. Prestupničko ponašanje se ispituje u svjetlu duševnih devi-

jacija osobe – počinjoca, odnosno kao proizvod tjelesne i duševne patologije.

Važan zaključak je da je duševna patologija na svoj način i socijalna patologija, koja se manifestuje kao bolest pojedinaca. Patologija nema samo biološku i sociološku osnovu, prisutan je uticaj društvenih faktora na čovjeka. Alkoholizam, narkomanija, polne i druge bolesti koje prouzrokuju duševne poremećaje kod čovjeka imaju svoje društvene korjene. Prema Klinebergu, oni se pojavljuju kao "čovjekov odziv na kulturnu dezintegraciju".

Psihijatri naglašavaju važnost zadovoljavanja osnovnih potreba u ranom djetinjstvu. Kao važni faktori za prestupničko ponašanje u budućnosti pominju se nedostatak topline u kontaktu sa roditeljima, zanemarivanje i razdvajanje od roditelja. **Naglašava se i važnost nedostatka discipline.**

Poznate su nam organski uslovljene duševne smetnje, koje su posljedica povreda, kada dolazi do smetnji u kogniciji, percepciji i memorisanju, a pojavljuju se i druge smetnje psihičke prirode.

Kod prestupnika su bile najčešće dijagnosticirane odabrane neuroze, psihote i poremećaji savladavanja.

Duševne smetnje su još uvijek predmet studija. Na tom području je ogromno neslaganje s obzirom na definicije, klasifikacije, uzroke, metode za identifikaciju, dijagnozu i analizu.

Sociološke teorije

Najuticajnije sociološke teorije o uzrocima kriminaliteta uglavnom potiču iz Sjedinjenih Američkih Država, gdje su stekle najveću popularnost. Psihološke i biološke teorije tamo nisu bile tako prihvачene kao sociološke. SAD su u stvari jedan veliki sociološki eksperiment i zato se mogla i očekivati prihvaćenost takvih teorija. Na nastanak nove kulture su ljudi koji su se u Ameriku, obećanu zemlju, naselili iz Evrope i ostalih dijelova svijeta.

Sociološkom proučavanju i traženju uzroka kriminaliteta su uzrokovale društvene okolnosti. **Društvene promjene, koje opisujemo pojmovima: društvena dezorganizacija (karakteristična za urbana područja, neodgovarajuće stanovanje, zdravstveni problemi, itd.), migracije (kulturni konflikt – različita uvjerenja, vjrednosti, nasilje**

između različitih grupa), ekološki problemi (prenaseljenost određenih područja) itd., su važni faktori kriminaliteta.

Sociološke teorije o uzrocima kriminaliteta sadrže prepostavku da **kriminalitet prouzrokuju**: slabo obrazovanje, siromaštvo, neodgovarajuće stanovanje, neodgovarajuća socijalizacija, razdvojene porodice, društvo delinkvenata, loši roditelji, poteškoće u porodici i kriminogena društvena sredina, Faktori iz društvene sredine guraju ili vuku pojedinca u kriminalnu djelatnost. Prema sociološkim teorijama, sam pojedinac, u stvari, ne može puno toga uraditi da bi izbjegao svoju "sudbinu". **Uzroci kriminaliteta su tako izvan pojedinca i dio su društvene sredine**. Počinjac je, prema prepostavci, pasivna osoba, koju vode okolnosti i nad kojima nema moć.

Kriminolozi su razvili niz teorija, poput **teorija pritiska, teorije društvenog nadzora...**

Teorije pritiska prepostavljaju da preterani pritisci nad pojedincem imaju za posljedicu prestupničko ponašanje. **Anomija** je rezultat promjena i prelaznosti u društvu. To su stanja u kojima norme gube svoj značaj i nemaju moć nad pojedincem. Stepen društvene integracije je u obratnom odnosu sa stepenom samoubistava. **Dirkem je bio uvjeren da je kriminalitet normalna pojava u društvu**. Kažnjavanje je društvena reakcija, koja ima namjeru da očuva društvo takvo kakvo jeste. Anomija je najveća, kad su u društvu postavljeni previšoki ciljevi, a ljudi ih ne mogu dostići ponuđenim sredstvima. Norme i vrijednosti srednjeg i radničkog sloja se razlikuju i međusobno su konfliktni. Vrijednosti srednjeg sloja su naglašene u sistemu obrazovanja i u pravosuđu. Ponašanje karakteristično za bande prestupničkih maloljetnika, je posljedica iskustva sa anomijom. Ne postaje svako kriminalac, kriminalno ponašanje zavisi od mogućnosti i izloženosti kriminalitetu. Navedena mišljenja su polazište za dalju obradu teorija pritiska.

Teorije pritiska imaju zajedničku prepostavku, koja je opisana u sljedećim tačkama:

- Ljudi se ne ponašaju komorno i ne poštuju društvene norme i zakone, jer su pod velikim pritiskom normi i vrijednosti koje nameću uspjeh. To ih navodi ka činjenju krivičnog djela.
- Kršenja zakona i odbojnost su nešto normalno.
- Uzrok kriminalnog ponašanja je ogroman pritisak na pojedinka.

- Ljudi su u suštini moralna bića i žele da poštuju zakone u društvu.

Kritično pitanje, koje autori teorije pritisaka postavljaju sebi kod proučavanja uzroka kriminaliteta je: „Kakva je priroda pritisaka koji uzrokuju prestupničko ponašanje?“

Teorije nadzora

Teorije nadzora polaze od prepostavke da je kriminalno ponašanje posljedica slabljenja veza između pojedinca i društva, te preporučuju efikasnu socijalizaciju kao metod odvraćanja od kriminalnog ponašanja, zagovaraju stav da su ljudi u suštini nemoralna bića koja čine krivična djela, ako za to imaju priliku.

Istražujući ovo pitanje došli su do zaključka da u manjim sredinama i homogenim zajednicama postoji društveni nadzor nad pojedincem, koji sprečava njegovo kriminalno djelovanje. Prema ovoj teoriji ljudi su rođeni da krše zakone, ali, ako između njih postoji povezanost i obaveza (društvene veze) oni to neće učiniti.

Ruske kriminološke teorije

Ruski kriminolozi su usvajali ideje zapadnih kolega, ali i razvijali vlastita viđenja problema kriminala, pri čemu su dali značajan doprinos rješavanju ovih problema.

Već u XVIII vijeku poznati društveni radnik Rusije, A. N. Radiščev, predložio je konstruktivnu metodiku statističkog praćenja kriminala i njegovih uzroka. Početkom XIX vijeka istraživanja ubistava i samoubistava na osnovu statististike uradio je K. F. German.

U kontekstu krivično-pravnog pristupa razmatranja kriminala istakli su se i pravnici J. J. Fojnicki, G. N. Tarnovski, N. S. Tagancev i drugi. Pri tome, pozvali su državne institucije i naučnu zajednicu da kriminal posmatraju kao socijalnu pojavu koja ima objektivne uzroke.

Posle 1917. godine u uslovima sovjetske države M. N. Gernet, A. A. Žižilenko, S. V. Poznišev i drugi produžili su proučavanje problema krivičnog prava i kriminologije. Pri tome, do sredine 30-ih godina XX vijeka bili su veoma aktivni u istraživanjima, posebno u oblasti analize socijalnih i ekonomskih faktora koji utiču na kriminal, kao i njihov uticaj.

caj na formiranje ličnosti ljudi, njihovih osobenosti, zdravlja i nasljednosti kriminalanog ponašanja.

Potom su (od sredine 30-ih do 60-ih godina XX vijeka) kriminološka istraživanja zaustavljena. Preovladalo je politički stav da socijalističkom društvu ne priliči bilo kakav kriminal koji se iskorjenjivao isključivo represivnim mjerama. Rezultat ove politike bio je i uklanjanje kriminologije iz programa pravnih studija.

Potom se, ponovo, 60-ih godina XX vijeka pojavljuju radovi iz oblasti kriminologije, pri čemu su veliku ulogu imali pravnici. Godine 1963. započinje sa radom Svesavezni institut za proučavanje uzroka i razradu preventivnih mjera u borbi protiv kriminala, a već sljedeće (1964) godine kriminologija zauzima mjesto među predmetima na studijama prava.

Savremeni razvoj kriminologije potvrđuje da kriminal ima socijalno-pravne uzroke, te stručnjaci iz ove oblasti aktivno učestvuju u stvaranju državne politike u borbi sa kriminalom, prije svega preventivnim mjerama.

IV

KRIMINAL KAO SOCIJALNO-PRAVNA POJAVA I NJEGOVE OSOBENOSTI

SHVATANJE KRIMINALA

Kriminal je složena socijalno-pravna pojava, koju proučavaju različite nauke, pri čemu svaka proučava neku stranu problema. **Krivično pravo, na primjer, daje predstave o kriminalu kao nedjelima koja su kažnjiva, krivično-procesno pravo razmatra red, postupak i procedure istraživanja kriminalnog djela.** Kriminalistika (metod prikupljanja podataka) otkriva kriminalca, odnosno počinica/počinioce kriminalnog djela, a sudska medicina i psihijatrija proučavaju uticaj fizičkog i psihičkog stanja počinjoca/počinilaca kriminalnog djela. Sociologija proučava mjesto i ulogu kriminala u društvu, odnosno pojedinih strukturnih elemenata.

Međutim, kriminologija jedina pokušava da problem kriminala sagleda u cjelini. Ova nauka kriminal proučava kao objektivno negati-

vnu pojavu u društvu, koja je povezana sa drugim socijalnim pojavama i koje imaju svoje zakonitosti koje zahtijevaju i specifične forme i metode suprotstavljanja (borbe). Upravo zbog toga definicija kriminala predstavlja polaznu tačku kriminološke nauke. Budući da je ključni element predmeta kriminologije, shvatanje kriminala uvijek opredjeljuje obim i granice naučnog traganja u složenom kriminološkom kompleksu koji je višeslojna pojava u procesima socijalnog života.

Na Vikipediji može se naći shvatanje krimala ne samo kao nedjela (prestupa) učinjenog prema ljudima i njihovoj imovini, već i prema političkim i moralnim normama. **Kriminal** je, dakle, naziv kojim se opisuju sve djelatnosti kojima se krše političke i moralne norme nekog društva, pogotovo kada je riječ o normama iza kojih stoji zakonska sankcija države. Počinioци kriminalnih radnji se nazivaju kriminalcima. **Termin „kriminal“ nema, u modernom kaznenom pravu, jednostavnu i univerzalno prihvaćenu definiciju, mada su statutarne definicije dostupne za pojedine specifične svrhe.**

Najpopularnije gledište je da je kriminal kategorija formirana zakonom; drugim riječima, kriminal je nešto ako je deklarisano kao takvo relevantnim i primenljivim zakonom. Jedna od predloženih definicija je da je kriminal ili *prestup* (ili *kriminalni prestup*) čin koji je štetan ne samo za osobu ili osobe, nego i za zajednicu, društvo ili državu („javni prestup“). Takvi činovi su zabranjeni i kažnjivi zakonom. Shvatanje da su činovi poput ubistva, silovanja i krađe zabranjeni postoji širom sveta. Šta precizno sačinjava kriminalni pre-kršaj je definisano kaznenim pravom date zemlje. Dok mnoge zemlje imaju katalog kriminala zvani krivični zakon, u nekima sa samo opštim pravom ne postoje takvi sveobuhvatni statuti.

Borba protiv kriminala je jedan od glavnih zadataka državnog aparata, a ona se sprovodi kroz njegovo sprječavanje za koje je najčešće zadužena policija, odnosno kažnjavanje počinitelja koje sprovodi pravosuđe.

Nauka koja se bavi proučavanjem kriminala se naziva kriminologija, dok se nauka koja proučava metode borbe protiv kriminala naziva kriminalistika.

Sveukupnost kriminalnih radnji na nekom području se naziva kriminalitet.

No, grupa ruskih autora (15) predlaže nijansiranije shvatanje kriminala, pri čemu su osnovni **pokazatelji da se radi o kriminalnom djelu (prestupu)**: socijalna uslovljenost, masovnost, istorijska promje-

nljivost, zatim da postoji socijalni karater nedjela, karakter krivičnog djela i sistemski karakter.² Ovaj pristup doprinosi da se izbegne zloupotreba krimilogije i kriminala, prije svega u političke svrhe. Jer, kako smo naglasili naprijed kriminal je povezan sa društvenim životom zajednice, a tu se mogu pojaviti i okolnosti kada se kriminalom može manipulisati, posebno borbom protiv organizovanog i drugog kriminala.

Osnovni pokazatelji prestupnosti

U kriminologiji je prihvaćeno praćenje učestalosti (brojnosti) kao i kvalitativni pomaci (kreativnost kriminalaca) u izvršenju krivičnih djela. Ova veza (kvantiteta i «kvaliteta») može da dâ objektivne prestatve o njemu.

Kada je u pitanju **broj** učinjenih prestupa prati se: obim (stanje), intenzivnost (nivo) i dinamika. A kada je u pitanju inovativnost kriminalaca prate se: da li se radi o društveno opasnom karakteru prestupa, njegova struktura i teritorijalna raširenost (gde se javlja).

Analiza kriminala počinje (po pravilu) ocjenama njegovog stanja (obima), koji se posmatra saglasno broju izvršenih kriminalnih djela, a takođe i od koliko i kojih lica i na kojoj teritoriji i u konkretnom vremenskom periodu su izvršena. Pri tome, treba imati u vidu da se broj kriminalnih djela ne poklapa uvijek sa brojem izvršilaca, jer neko djelo može biti izvršeno od grupe lica, odnosno jedno lice može da izvrši više kriminalnih djela.

Ocjena rasprostranjenosti kriminala prepostavlja ne samo objašnjenje apsolutnog broja izvršenih djela i broja kriminalaca, već se to postavlja u kontekst ukupnog broja stanovnika na određenoj teritoriji ili na 10 000 ili 100 000 ljudi. Na taj način dobijamo podatak raširenosti kriminala na nivou cjelokupnog stanovništva (na datoј teritoriji). Da bi se izmjerila intezivnost kriminala, a uz uvažavanje naprijed navednih koeficijenata, koristimo i sljedeću formulu:

² Коллектив авторов, *Кримнология*, Учебник для вузов, Под редакцией заслуженного деятеля науки Российской Федерации, доктора юридических наук, профессора В. Д. Малкова, Московский открытый социальный университет, ЮУСТИЦИНФОРМ, Москва, 2006, стр. 33.

K – koeficijent kriminala

$$K = \frac{n \times 10^5}{N}$$

n je broj izvršenih (registrovanih) kriminalnih djela na određenoj teritoriji učinjenih u određenom vremenskom periodu

N je broj stanovnika koji je prema zakonu uzrasta kada ima krivičnu odgovornost, a živi na teritoriji za koju se izračunava koeficijent
 10^5 Jedinica osnove za obračun

Koeficijent kriminalne aktivnosti (I)

$$I = \frac{m \times 10^5}{N}$$

m je broj lica koja su izvršila krivična djela u određenom vremenskom periodu i na određenoj teritoriji

N broj aktivnog stanovništva (od 14 do 60 godina života), a koje živi na datoј teritoriji za koju se izračunava koeficijent
 10^5 Jedinica osnove za obračun

Pri svemu ovome, treba imati u vidu da udio stanovnika nije u potpunosti tačan, jer postoje lica koja nisu dostigla uzrast (godine) odgovornosti (14 godina), a takođe se izostavljaju i lica starija od 60 godina, koja, što je poznato iz prakse, rijetko čine kriminalna djela, a i nemaju izraženu aktivnost na ovom polju. Ova lica, kako se vidi, isključena su iz računa.

Važno je, u okviru pokazatelja prestupnosti i kakva je **dimanika**, tj. promjene u određenom vremenskom periodu. Dinamika kriminalnih aktivnosti dobija se putem izračunavanja njenih karakteristika, kao što su absolutni rast (smanjenje) i tempo rasta po sljedećoj formuli:

Apsolutni rast (smanjenje) kriminala (A):

$$A = U - U_1$$

gdje je U – pokazatelj obima (nivoa) kriminala;
 U_1 – prethodni obim kriminala

Tempo rasta (smanjenja) kriminala (T_r)

$$T_r = \frac{U}{U_1} \times 100\%$$

Tempo rasta kriminala (T_{pr}):

$$T_{pr} = T_r - 100\%$$

Tempo rasta kriminala izražava se u procentima i pokazuje koliko se uvećava ili umanjuje njegov obim u poređenju sa prethodnim periodom/ima. Ako se bilježi rast, onda uz rezultat ide oznaka „+“, a ukoliko se umanjuje „–“.

Na dinamiku kriminala kao socijano-pravne pojave utiču **dvije grupe faktora:**

socijalne, koje određuju suštinu kriminala i njenu društvenu opasnost; **pravne** – promjene krivičnog zakona, koje se motivišu otkrivanje kriminalnih djela i izvršioca, jer ponekad određena krivična djela nisu na adekvatan način unijeta u zakon.

U pokazatelje kriminala ubrajaju se i njihova struktura, karakter, teritorijalni raspored i „cijena“.

Struktura se određuje udjelom u kriminalu (koji se klasificiše prema grupama prestupa, koje, po pravilu, klasificiše krivični zakon ili kriminologija. Analiza strukture kriminalnih djela se radi po principu stepena (teška, srednja i mala krivična djela) itd.

Za određivanje udela određenog tipa, roda ili vrste kriminalnih djela (C) koristi se sledeća formula:

$$C = \frac{u}{U} \times 100\%$$

u – je pokazatelj obima određenog tipa, roda ili vrste kriminalnog djela;

U – pokazatelj obima svih kriminalnih djela na određenoj teritoriji u određenom vremenskom periodu.

Karakter kriminalnih djela je važan jer se ovdje evidentiraju najopasnija i najteža djela i njegova struktura. Ovaj pokazatelj daje karakteristiku lica koja su izvršila kriminalna djela. Na taj način karakter kriminalnih djela određuje i stepen njegove društvene opasnosti.

Udio teških krivičnih djela (D) računa se po formuli:

$$D = \frac{u}{U} \times 100\%$$

u – pokazatelj obima teških krivičnih djela

U – pokazatelj obima svih kriminalnih djela

Poseban značaj u pokazateljima kriminalnih djela ima teritorijalna rasprostranjenost („geografija“ kriminalnih djela).

Ovdje se mogu pojaviti značajne razlike u obimu, intezivnosti, strukturi, dinamici, karakteru kriminalnih djela, jer su tijesno povezani sa nivoom socijalno-ekonomskog razvoja određenih regiona država, sa nacionalnim tradicijama, običajima, kulturno-obrazovnim nivoom stanovništva, kvalitetom bezednosnih i drugih državnih službi itd.

Pokazatelj teritorijalne raspodjele kriminalnih djela (R) izračunava se po formuli:

$$R = \frac{u}{U}$$

u – pokazatelj obima kriminalnih djela na nekoj administrativnoj jedinici (teritoriji) u sastavu države;

U – pokazatelj obima kriminalnih djela na teritoriji u čiji sastav ulazi administrativna jedinica (region, pokrajina, država...)

Svekolika „cijena“ kriminala se odražava u njenom dopunskom kvalitativno-kvantitativnom pokazatelju – **socijalnim posljedicama**. To je realna šteta koja se učini društvu od strane kriminala, a izražava se u ukupnim negativnim posljedicama izvršenih kriminalnih djela, kao i ekonomskoj, materijalnoj i drugoj šteti, između ostalog i plaćanjem bezbjednosnih službi ili dodatnih agencija da štite društvo, imovinu i državu od kriminalaca.

Posljedice kriminala se mogu odraziti u najrazličitijim sferama društvenog života: socijalno-ekonomskoj, političkoj, duhovnoj, radnoj, porodičnoj itd. Naravno, ne može svaka šteta biti izražena u materijalnom smislu. No, posljedica kriminalnog djelovanja nanosi štetu društву, koja može da se odrazi i na društvene odnose, tj. između ostalog, i na povjerenje građana u državne i druge institucije države i društva.

Socijalne posljedice kriminalnog delovanja mogu biti direktnе, neposredno povezane sa kriminalom, i indirektnе (rashodi na izdržavanje službi i institucija za borbu protiv kriminala ili za isplatu štete liciima kojima je nanijeta šteta kriminalnim djelovanjem).

Materijalna šteta se izražava u novcu, na primer šteta od pljački, a u slučaju smrti i ranjavanja ljudi (invalidnost), još se dodaje i šteta nanesena zdravlju ljudi (demografiji), umanjenja radnih sposobnosti ili gubitak radnih dana zbog liječenja, ispalte nadoknade za bolovanje i osiguranje itd.

Latentni kriminal (prestupnost), njeni vidovi i metode ocjenjivanja

Za kriminološku analizu indikatora i pokazatelja kriminala (prestupnosti) važno je imati jasnu informaciju o izvorima podataka (da je izvor prije svega pouzdan). U praksi se najčešće koriste: statističke informacije o kriminalu (određenih državnih institucija), broj optuženih pred sudovima (izvor nadležne sudske institucije), rezultati uopštavanja istraživanja krivičnih djela, podaci o demografiji nadležnih statističkih

službi, kriminološka istraživanja naučnih institucija, kao i različita proučavanja javnog mnjenja o delikventnom ponašanju stanovnika (pijanstvo, narkomanija, prostitutacija). No, ponavljamo da se i u ovim slučajevima može manipulisati, što u nekim državama posebno čine nevladine organizacije, političke partije ili drugi zainteresovani da iznošenjem lažnih podataka postignu usvajanja određenih zakona ili amandmana na zakone u nacionalnim parlamentima, dok u drugim slučajevima to može biti u funkciji manipulisanja javnim mnijenjem.³

Sve naprijed navedeno govori da je u nekom društvu teško stечi istinitu sliku o kriminalu, jer postoji niz prepreka stvaranju realne slike. Na primjer, lakša kriminalna djela se ne evidentiraju (sitne krađe, tuče, pijanstva...) pa ih nema u statističkim izvještajima. Često i načelnici policije umanjuju broj kriminalnih djela na teritoriji za koju su nadležni, kako bi pretpostavlјali i stekli ljepešu sliku o njemu, jer je djelovao preventivno i vaspitnim mjerama, pa se situacija popravila. Ovaj neevidentirani dio kriminalog ponašanja nazivamo **latentnim, a predstavlja ukupan broj lica koja su izvršila određena kriminalna djela u konkretnim oblastima države, ali koja nisu evidentirana od statističkih službi (iz različitih razloga)**.

Neotuđivi dio latentnih prestupa su: iskirivljeni podaci o realnom stanju prestupa, njegovom nivou, dinamici, veličini i karakteru štete; izbjegavanje odgovornosti za učinjeni prestup; rast prestupnosti i kriminala, posebno recidivnog (povratičnog); stvaranje nepovjerenja u prognoze koje se odnose na kriminal i kriminalno ponašanje, te otežavanje borbe sa kriminalnim ponašanjem; umanjenje autoriteta stručnjaka i lica koja vode brobu sa kriminalom i prestupnošću itd.;

Kod **latentne** prestupnosti (kriminala) obično imamo dva djela: **skrivenu i sakrivena**. Skriveni prestupi nisu dostupni istražnim organima zbog njene prirode (niko je nije primijetio ili prijavio), dok sakrivena ne nalazi mjesta u statističkim podacima zbog neodgovornog ponašanja nadležnih lica ili organa.

Faktori koji utiču na skriveni kriminal su: nehtijenje pojedinih ljudi da se javnost upozna sa njihovim djelom intimnog života (ovo je

³ U Rusiji je 2016. godine predložen Zakon o porodici (323-FZ), čiji je koncept unijet i u Državnu dumu. Potreba za ovim zakonom se pravdala porastom nasilja u porodici (navodno u 70 odsto porodica ima nasilja). Izvor ovog podatka bila je jedna nevladina organizacija. Drugo istraživanje, zasnovano na intervencijama policije, pokazalo je da je nasilje na nivou 0,125 odsto. Izvor: naučna konferencija «Porodica i nasilje: mitovi i realni izazovi», Krasnodar (Rusija, 2016.).

naročito izraženo kod silovanja i nasilja u porodici); male štete nanesene kriminalnim djelom (najčešće krađa novca ili vrijednih predmeta), nehtijenje oštećenih da se suoče sa policijom i istražnim postupkom; odsustvo vremena oštećenih da prijave krađe; ubijeđenost da policija neće naći počinioce kriminalnog djela, poznavanje počinioца kriminalnog djela (rođačke veze, zavisnost na poslu, strah svjedoka da će biti kompromitovan svjedočenjem...), loši državni zakoni, koji za krađe ili fizičko nasilje predviđaju male ili uslovne kazne, strah da će kriminalac poslije prijave počiniti osvetu, korumpiranost ljudi u državnim institucijama nadležnim za ova pitanja, itd.

Postoje, dakle, nekoliko metoda koji omogućavaju sticanje realnije slike stanja rasprostranjenosti svih vidova kriminalnog ponašanja, a posebno one latentnog tipa. Jedan je **ankete**, no prilikom analize rezultata treba imati u vidu da njih često nije uputno porebiti sa zvaničnim statističkim podacima (zbog različitie kategorizacije, na primer broj oštećenih ljudi, a ne broj učinjenih kriminalnih djela i broj kriminalaca). Ovo, jer ankete mogu dati dogovor o broju oštećenih, ali nikako o broju počinilaca (teško da će bilo koji kriminalac prihvati anketiranje i reći, tu se izjasniti šta je sve uradio).

Komparativna metoda koristi upoređivanje podataka različitih izvora. Na primjer, ako državna statistika govori o smanjenju kriminalnih djela, a izvještaji inspekcija o povećanju, znači da postoji opravdana sumnja da raste latentna prestupnost.

Sljedeći metod je analiza (sadržaja) tužbi, žalbi, izvještaja o prestupima koje se nalaze u državnim institucijama, a prije svega onih zaduženih za očuvanje poretka, reda i mira, zatim pisanja štampe i njihovo poređenje sa zvaničnim državnim podacima. Ukoliko još u javnosti psotoje priče i žalbe na rasprostranjenost mita i korupcije, a to se ne odražava u statistici, to je pouzdan pokazatelj porasta latentne prestupnosti.

U praksi su se dobro pokazale prakse proučavanja latentnog kriminala na lokalnom nivou. Na primer, proučavanje podataka lokalnih bolnica i Domova zdravlja o nanijetim tjelesnim povredama i njihovo poređenje sa policijskim izveštajima, tužilaštva i suda.

V

UZROCI POJAVE KRIMINALOG DELOVANjA

ISTRAŽIVANJA O UZROCIMA POJAVE KRIMINALA

Uzroci koji su doveli do pojave kriminala su fundamentalne prirode i jedan od najvažnijih problema koji pružava kriminologija. U ovome se koncentrišu momenti filozofije, ekonomije, politike, prava, socijalne psihologije i socijalne prakse.

U uslovima ekonomске i političke krize, rasta kriminalnih aktivnosti i pada sveopštег morala stanovništva, raste potreba za proučavanjem kriminalnog ponašanja stanovništva, a kriminologija kao nauka dobija na aktuelnosti i važnosti.

U kriminološkim istraživanjima kao uzroke za pojavu kriminalnog ponašanja i aktivnosti stanovništva obično navode urbanizaciju, migraciju, promjene u strukturi stanovništva, nova rađanja (demogra-

fija), slobodno vrijeme stanovništva, obrazovni i kulturni nivo ljudi, materijalno stanje itd. Svi ovi faktori se razmatraju zajedno i sa kriminalom kako bi se došlo do tačnog shvatanja uzroka njegove pojave, a time i do saznanja šta društvo treba da učini na njegovom suzbijanju.

Ličnost kriminalca

Ličnost kriminalca (delikventa) predstavlja sastavni dio predmeta kriminologije. Značaj proučavanja ličnosti kriminalaca sastoji se, prije svega, u tome jer se posmatra kao akt čovjeka, konkretnе osobe, koja je izvršila kriminalni čin u skladu sa svojom ličnošću, odnosno karakterom.

Ličnost kriminalca je sa jedne strane opštesociološka, a s druge tačke pravna. To znači da se ličnost kriminalca ne može posmatrati izvan socijalnih okvira i društvenih odnosa, koji su kod njega formirali moralno-psihološke crte i svojstva ličnosti (poglede, ubjedjenja, vrijednosne orientacije, životna očekivanja, intelektualna i voljna svosjtva). Zato je ličnost kriminalca potrebno shvatati kao produkt realnih činjenica koje imaju svoju socijalnu prirodu.

Na taj način pod ličnošću kriminalaca shvataju se lica koja su izvršila kriminalno djelo, a u kome se sadrži njegova antidruštvena usmjerenost, koja odražava sveukupnost negativnih socijalno značajnih svojstava koja sa spoljašnjim uslovima i djelovanjima utiču na njegov karakter i ponašanje.

Važan elemenat upoznavanja ličnosti kriminalaca predstavlja njegova struktura, koja u sebe uključuje biofiziološke, socijalno-demografske, socijalne uloge, moralno-psihološke, krivično-pravne i kriminiloške elemente.

Biofiziološke crte ličnosti – ovo daje težište na proučavanje zdravlja kriminalaca, fizičku konstituciju, prirodna svojstva nervnog sistema itd.

Biološka prijorda čovjeka je uslov individualizacije ličnosti, te opredjeljuje samobitnost i jedinstvenost. Poznato je, takođe, da neke važne psihološke odlike imaju genetski karakter. Od genetskih predispozicija i posebnosti, psihofizioloških mogućnosti pojedinca zavisi mnogo toga, kao i to će uzeti iz sredine gdje živi i vaspitava se, što predstavlja njegov „prtljag“ u sudaru sa realnim životnim problemima.

Poznato je da se neke psihičke osobenosti i biološke mogućnosti pojedinaca aktiviraju samo pod određenim uslovima, tj. pod uticajem socijalnih faktora.

Socijalno-demografska podstruktura uključuje takve osobine ličnosti kao što su pol, uzrast, obrazovanje, socijalni položaj, vrsta zanimanja, nacionalna, rasna i profesionalna pripadnost, porodično stanje, nivo materijalnih mogućnosti, pripadnost gradskom ili seoskom stanovništvu itd.

U kategoriji **pol kriminalaca**, imamo informacije da su muškarci češće uključeni u ove neželjene poslove. Na primjer, odnos ubistava koje izvrše muškarci u odnosu na žene je 1:11, nanošenje teških tjelesnih povreda 1:36, ali kada su u pitanju prestupi i delikvencija – žene prednjače. Naime, 50 odsto prestupa učine žene i tiču se, prije svega, krađa (prisvajanje tuđih dobara). U cjelini ženski kriminal se suštinski razlikuje od muškog, pri čemu kada žene učine kriminalno djelo, ono je bolje promišljeno, uključujući i način izvršenja, što doprinosi i težem otkrivanju takvih djela.

Starosna struktura kriminalaca dozvoljava da kažemo da kada maloljetnici čine kriminalna djela ona su izvršena uz značajne doze agresije, impulsivno, dok kriminal odraslih, naprotiv, ima promišljen karakter. U cjelini govoreći, najveći broj kriminalnih djela učine lica starosti od 18 do 40 godina (između 70 i 75 odsto). U ovoj grupi izdvajaju se lica starosti od 25 do 29 godina, a zatim od 18 do 24 godine, pa 14 – 17 i 30 – 40.

Obrazovni i intelektualni nivo u mnogome opredjeljuje karakter kriminalnog djela. Ovo je i razumljivo, jer ti kvaliteti određuju i krug interesa i potreba čovjeka, ali i njegovo ponašanje. Kako su pokazala kriminološka istraživanja ljudi sa najvećim stepenom obrazovanja usmjereni su da čine **zloupotrebe službenog položaja**, dok lica koja su usmjerena ka huliganstvu, napadima na druge ljude, krađama, pljačkama i razbojništвima, oni po pravilu, imaju i nizak nivo obrazovanja.

U socijalno-demografskoj podstrukturi ličnosti kriminalca važan kriminološki značaj imaju podaci o **socijalnom položaju, zanimanju i profesionalnim usavršavanjima** (radnik, službenik, zanatlija, učitelj(i), penzioneri itd.). Ovi podaci govore u kakvoj sferi socijalnog života i kakvim socijalnim grupama su raširena određena kriminalna djela i kakvi dijelovi ekonomije su najoštećeniji ovim djelovanjima, kao i iz kojih socijalnih grupa se „regрутуju“ kriminalci. Na primer, kriminalna djela učinjena od strane radnika pokazuju visok udeo lica bez

ikakvih kvalifikacija, dok oni sa kvalifikacijom su za **25 puta rjeđe** činili kriminalna djela. Najkriminalniju socijalnu grupu, statistički posmatrano, dakle, čine lica bez posla i bez kvalifikacija, jer učine trećinu svih kriminalnih djela.

Rezultati kriminoloških istraživanja pokazuju da **oko 50 odsto kriminalaca u momentu izvršenja djela nisu formirali bračnu zajednicu.**

Za proučavanje ličnosti kriminalca važno je imati predstave o njihovim socijalnim ulogama i socijalnim statusima. Tipično lice koje čini kriminalna dela ima neatraktivna, neprestižna zanimanja što daje i adekvatnu (neprestižnu) socijalnu ulogu i socijalni status. Ova lica su često otuđena od radnika kolektiva i porodice, a orijentišu se na neformalne grupe i lica sa socijalno-negativnim imidžom, nemaju (pozitivne) životne planove i veoma su ograničeni u realizaciji svojih želja.

Sljedeći element, koji je važan za kriminologiju je **moralno-psihološki profil** kriminalca. Upravo ovo omogućava dublje poznavanje unutrašnjeg sadržaja ličnosti, a prije svega njegovih pogleda na svijet i moralnih svojstava: pogleda, ubjedenja, vrednosnih orijentacija, životnih težnji i očekivanja.

Ličnost kriminalca dopunjava njegov **intelekt, emocionalna i voljna svojstva**. Kada govorimo o intelektu posmatramo: intelektualni razvoj, obim znanja, širina ili uskost pogleda, sadržaj i bogatstvo interesa i težnji, životno isksutvo itd. Voljna svojstva uključuju: sposobnosot prihvatanja i ostvarenja odluka, razumno regulisanje svoje djelatnosti i svojih postupaka, samokontrola itd.

Među važnijim odlikama kriminalaca je **pravna svijest**. Upravo, odsustvo pravne svijesti (o štetnosti kriminalnih djela) manifestuje stepen socijalne deformacije ličnosti i osobenosti ličnosti.

Sa pozicija kriminologije ličnost kriminalca razlikuje se od drugih ljudi ne nekim posebnim odsustvom ili prisustvom, već antisocijalnom usmjerenošću pogleda, interesa, potreba i navika, koje pomažu pri odlukama da se izvrši kriminalno djelo. Svaka od navedenih karakteristika obrazuje prilično samostalni sloj u višestrukosti kriminogenih svojstava ličnosti kriminalaca. Ovo, realno, ukazuje na neophodnost kriminološke tipologizacije ovakvih lica.

Tipologizacija ličnosti kriminalaca

Problem tipologije ličnosti kriminalaca može biti riješen samo na tačnoj metodološkoj osnovi i, posebno, na osnovu učenja o socijalnoj tipologiji ličnosti uopšte, razmatrano sa materijalističkih pozicija. Govoriti o ličnosti kriminalca kao socijalnom tipu moguće je samo u slučaju, ako ona ima predznake da se razlikuje od drugih socijalnih tipova ljudi. Jedna od takvih predznaka je **društvena opasnost** pojedinog kriminalca za društvene odnose i poredak u državi.

U osnovi formiran je obrazac (model) tipologiji ličnosti kriminalaca na osnovu njihovih **antisocijalnih usmjerenosti**, koju posebno odslikava motivaciona sfera. **Motiv** je glavni u mehanizmu ne samo kriminalog djela, već i tokom svih ponašanja ili postupanja čovjeka. Ima motiva koji su glavni i koji su „pomoćni“, sporedni, dopunski. Motivi opredjeljuju ponašanje čovjeka, što opet zavisi od izgrađenosti morala. U motivima se konkretizuju i potrebe koji se dopunjaju i obogaćuju drugim psihološkim svojstvima i crtama ličnosti (interesima, težnjama, životnim orientacijama...).

Glavni tipološki predznaci anticipalnosti čovjeka su: **negativno preziv odnos prema ljudima i njihovim vrijednostima; lična korist; individualističko, antisocijalni odnos prema različitim opštепrihvaćenim vrijednostima i socijalnim ustanovama i lakomisleno neodgovorni odnos prema svojim obavezama i očuvanju ozakonjenih socijalnih vrijednosti.**

Najkarakterističnija crta moralno-psihološke crte ličnosti kriminalaca prvog tipa (oni koji učine agresivna, nasilna djela) je krajnji egocentrizam, pri čemu se sve potčinjava njegovim primativnim željama i planovima, a u tom kontekstu i onim krajnje impulsivnim. U njegovom sistemu vrijednosti „Ja“ stoji na prvom mjestu. Kod ovih ličnosti snažno je prisutno ignorisanje potreba ljudi oko njega i odsustvo saučešća prilikom njihovog stradanja. Lica sa ovakvim moralno-psihološkim profilom po pravilu su izvršioci različitih huliganstava, tjelesnih povreda, ubistava, silovanja itd.

Ličnost koja se formila na izvlačenje koristi za sebe (koristoljubiva ličnost), karakterizuju crte kao što su: grabežljivost, prisvajanje novca, sklonost ka zabavnom načinu života i egoizmu. Ova lica najčešće se izvršavaju krađe, prevare, mito i druga koristoljubiva djela. Kriminloška istraživanja su došla do podataka da većina ovakvih ljudi

čine kriminalna djela **iz vjere u moć novac** i zbog **prezrivog** odnosa prema dobrobiti saradnika i okoline.

Lica koja pripadaju **trećem tipu ljudi odlikuju se izbegavanjem svojih građanskih, porodičnih, društvenih i profesionalnih obaveza**. To znači da ako imaju obaveze prema djeci u smislu plaćanja alimentacije da će je izbjegći, kao i ako treba da pomognu starim ili bolesnim roditeljima. Zatim ova lica su sklona zloupotrebama službenog položaja u cilju pribavljanja materijalne i nematerijalne koristi, izbjegavanju vojnih obaveza itd.

Lica koja pripadaju **četvrtoj grupi** obično izvršavaju **krivična djela „iz nehata“**. To su krivična djela koja se izvrše slučajno, u određenoj situaciji i bez namjere ili u krajnjoj ljutnji.

Osnovni faktori koji doprinose formiranju ličnosti kriminalca

Proces formiranja ličnosti uvijek je prilično protivurječan. Ukoliko se proces završi u pozitivnom smijeru, rezultati su blagorodni. No, ako formiranje ličnosti podje drugim putem događa se obratno: pojavljuje se nesuglasje između određene ličnosti i socijalne sredine. Rezultat je da se takav nosilac ličnosti ne socijalizuje, ne adaptira na sredinu u kojoj treba da živi i radi, a onda se pojavljuju različiti problemi, pa i oni sa kriminalnim ishodom.

Osnovni izvori moralnog formiranja ličnosti su: sama osoba sa svojim urođenim odlikama; male socijalne grupe (porodica, škola, radni kolektiv); društvo u cijelini sa svojim političkim, duhovnim, kulturno-vaspitnim i drugim djelovanjima preko sredstava za masovnu komunikaciju i druge institucije i kanale kojima djeluje na ljudi. Unutarpolitički, kao i spoljnopolički događaji takođe mogu djelovati na predstave, ideologiju i moral čovjeka. Ipak, smatra se da su važnije **male socijalne grupe**, koje ispoljavaju veliki uticaj na formiranje ličnosti, a ono ne mora uvijek biti pozitivno.

Mnoga socijalna protivurječja i konflikti žive u malim socijalnim grupama, odnosno globalna rešenja se tiču njihovog statusa i standarda života, a koja mogu izazvati i negativne reakcije. Upravo, ako je globalno djelovanje na male socijalne grupe negativno u njima se formiraju stilovi života i način njihovog funkcionisanja (porodice, rođaka,

prijatelja, komšija itd.) koji je neprijateljski prema ostatku društva. Naime, u malim socijalnim grupama, pod određenim uslovima, javljaju se norme ponašanja i grupne vrijednosti koje nisu u skladu sa opštedruštvenim moralnim normama ili zakonima jedne države.

Centralno mesto u formiranju ličnosti, naravno, ima **porodica** u kojoj dijete dobija osnovna znanja o okružujućem svijetu i normama ponašanja. Pri tome, mogu se formirati **okolnosti** da prodica nema uslova da obavi svoju socijalizatorsku funkciju, odnosno da na najbolji način formira ličnost djeteta (nepotpuna porodica, siromaštvo, bolesti roditelja, nasilje u pordici itd.), ili da postoje čak i problemi subjektivnog karaktera (negativne moralno-pedagoške pozicije članova porodice, niski vaspitni nivo ili vaspitna zapuštenost). Ove okolnosti doprinose da se djeca uvuku u delikvenciju i kriminal, kao što su: alkoholizam, prostitucija, prošnja, pa i teža krivična djela.

Ovakve okolnosti dovode do formiranja negativnih moralno-psiholoških osobina, kao što je je nehtijenje da se uključe u radni proces (stalni posao), odnosno konfliktnost na radnom mjestu; napuštanje školovanja, odsustvo dobre komunikacije sa okolinom i odsustvo socijalne kontrole.

Shvatanje uzroka i uslova izvršenja konkretnog krivičnog djela

Koji su uzroci individualnog kriminalnog ponašanja?

Postoje različiti odgovori. Svakako, jedan od najčešćih je da se čovjek ne rađa kao kriminalac, već da to postaje u socijalnoj sredini u kojoj se formira kao ličnost. Međutim, ako je tako zašto neka djeca koja rastu u istoj socijalnoj sredini ne postanu kriminalci? Drugim riječima, jasno je da postoje i individualni i socijalni uzroci kod formiranja nekog čovjeka kao kriminalca.

Opšti uzroci jeste kriminogena motivacija ličnosti, koja se zasniva na antidruštvenim temeljima. Ovo se u čoveku usklađuje postepeno, pod uticajem dvije vrste uslova. Prva je ona koja formira potrebe, interes, vrijednosne orientacije ličnosti, unakazivanje i deformacije koje obrazuju motivacioni kompleks ličnosti, njenu unutrašnju stranu. Druga grupa uzroka se odnose na proces izvršenja kriminalnog djela, koju stvaraju kriminogenu situaciju. U zajednici sa osobenostima ličnosti, oni izazivaju želju i odluku da se izvrši kriminalno djelo.

Na taj način, **izvršenje kriminalnog djela predstavlja rezultat uzajamnog uticaja nepovoljnih životnih uslova, negativnih morno-psiholoških svojstava ličnosti i spoljašnjih objektivnih datosti, koje obrazuju kriminogenu situaciju.**

Socijalno-psihološki mehanizmi ponašanja kriminalca

U kriminološkoj analizi važno je proučiti socijalno-psihološke motive ponašanja čovjeka. Pod takvim mehanizmima podrazumijeva se ukupnost socijalno-psiholoških pretpostavki ponašanja ličnosti, koji pokazuju zašto je konkretna osoba izabrala baš taj način ponašanja od svih mogućih. Ovaj proces, jasno je, veoma je složen, jer u sebi krije sve kvalitete i posebnosti ličnosti, koja se stvorila u zavisnosti još i od socijalne sredine.

Centralno mjesto ovde zauzima **motiv** (unutrašnji podsticaj)! Motive formiraju potrebe, jer se preko njih usvajaju zahtjevi spoljašnje sredine. Kada čovek prepozna svoje potrebe, one postaju interes. Potom čovjek teži da ostvari svoje interese. Postojani interes postaje težnja. **Potrebe, interesi, težnje u akumuliranom vidu daju osnovu motiva.** Motivi bude emocije, te čovjek različito reaguje na njih (radost, ogorčenje, razdraživost, tuga itd.). Takođe, ovde čovjek formira načine (puteve) i sredstva za ostvarivanje motiva.

Dalji međusobni uticaj različitih psiholoških procesa postepeno dovode formiranju konkretnih namjera i rješenja, planova da se nešto realizuje. Plan sadrži način ostvarenja cilja, mjesto i vrijeme kada se kreće u izvršenje djela, kao i drugih važnih elemenata sa tačke ostvarenja namjere. Veoma važnu ulogu u tome ima prethodno iskutvo, koje dozvoljava da se u određenoj mjeri predviđi rezultat, odnosno predvide vlastite reakcije.

Suštinski element ovog procesa je **volja**. Pod voljom podrazumijevamo svjesno regulisanje čovjekovog ponašanja i postupanja, koja zahtijevaju prevladavanje određenih unutrašnjih i spoljašnjih teškoća. Volju karakteriše količina energije koju je potrebno potrošiti na ispunjenje cilja, odnosno uzdržavanje od izvršenja djela. Bez elementa volje opisani elementi ponašanja mogu da podbace i da kriminalno djelo ne bude izvršeno. Voljna svojstva ličnosti manifestuju se u njegovoj usredsređenosti, odlučnosti, upornosti, izdržljivosti itd.

Situacija u mehanizmu izvršenja konkretnog kriminalnog djela

Tokom izvršenja kriminalnog djela, **situacija** ima veoma važnu ulogu. **Pod kriminogenom situacijom shvata se događaj ili stanje koje kod čovjeka izazove riješenost da izvrši kriminalno djelo.** Drugačije govoreći, to je zbir okolnosti u kojima se nađe čovjek pred izvršenje djela, koje u tom momentu, djeluju na njegovu svijest, saznanje i na njegovu volju da li da izvrši ili ne izvrši namjeravano kriminalno djelo, koje uz to nalaze dokaz i u kvalitetima ličnosti izvršioca.

Kriminogenu situaciju moguće je podijeliti na onu koju od ranije stvara kriminalac (na primjer, dovođem sebe u stanje pijanstva), koju stvaraju drugi ljudi amoralnim i protivpravnim ponašanjem, elementarne nepogode ili one koje se stvore slučajno. Kod nas postoji izreka „da situacija pravi lopova“, kako bi se označilo da ako nema uslova nema ni kriminala.

VI
STATISTIKA KRIMINALA

KRIMINAL I ZVANIČNE STATISTIKE

Mnoge kriminološke teorije zasnovane su na zvaničnim državnim statistikama (prije svega policije, sudova i vladinih agencija). U državama poput Velike Britanije i SAD ovakve statistike govore da su u kriminalnu djelatnost neke zajednice uključene više od drugih (na primjer, crnci, hispanoamerikanci...). Ako se koriste socijalni pokazatelji, onda statistika ukazuje na pripadnike radničke klase, omladinu i muškarce, a zatim na neke etničke zajednice. Ukoliko pojednostavimo u zapadnom svijetu su muškarci iz radničke klase glavni kriminalci, a posebno iz reda crnaca i hispanoamerikanaca.⁴ Ova državna statistika se poklapa i sa svjetskom statistikom, koja pokazuje da su neke države Južne Amerike (Kolumbija, Honduras, Salvador...) vodeće u svijetu po broju izvršenih krivičnih djela (vidjeti niže Rang listu država po nivou kriminala).

Ova metodologija praćenja stope kriminaliteta je za sociologe upitna. Naime, ovdje je jasno da neko mora zabilježiti, a taj neko je

⁴ Michael Haralambos, Martin Holborn, *Sociologija, Teme in pogledi*, DSZ, Ljubljana, 1999, str. 406.

obično policija (policajac potom mora da odluči da li prijava zavrjeđuje pažnju ili ne). Međutim, postoje ubjedljivi i brojni podaci o nezabilježnim krivičnim djelima. Brojna krivična djela nisu izvršena protiv određene žrtve (na primjer utaja poreza, jer je žrtva društvo u cjelini), tako da nema ko ni da prijavi nedjelo.

U Velikoj Britaniji je sprovedeno istraživanje **viktimizacije**⁵ metodom ankete, koja je rađena na uzorku od 5000 odraslih osoba. **Istraživanje je pokazalo da državne statistike o kriminalu nisu pouzdane.**

Istraživanjem su sakupljene informacije o vandalizmima, provala, obijanjima i krađama po stanovima, motornim vozilima itd. Na ovaj način došlo se do podataka da je samo 37 odsto počinjenih krivičnih djela prijavljeno policiji. Skoro polovina onih koji nisu krivično delo prijavili mislili su da je to nevažno i da policija neće reagovati, 32 odsto ispitanika je mislilo da policiju to ne zanima i da imaju važnija posla, dok je dva dosta to izbjeglo zbog vlastitih neprijatnosti. Po jedan odsto nije prijavio krivično djelo jer ne voli policiju, odnosno plaši se osvete.

Pristrasnost u zvaničnoj statistici

Različita sociološka istraživanja pokazala su da postoje države u kojima postoji policijska pristrasnost, tj. da bilježe krivična djela nižih

⁵ **Viktimizacija kao oblik diskriminacije podrazumijeva da je onaj koji traži pravnu zaštitu od diskriminacije ili onaj koji je spremna pomogne povrijedjenu u zaštiti njegovih prava, stavljen u položaj žrtve, odnosno u položaj da trpi nejednak tretman.** Viktimizacija se najčešće javlja u dva oblika:

Viktimizacija usmerena na žrtvu diksriminacije. Nastaje u slučaju kada se lice koje je već pretrpjelo diskriminatorsko postupanje stavlja u nejednak položaj zbog toga što je tražilo ili namjerava da zatraži pravnu zaštitu od diskriminacije.,,Na primjer, osoba pješak, koja je, kao učesnik u saobraćaju, pomogla određenoj osobi, odnosno spasila je od teške povrede, dovede u stanje sopstvene bolesti, npr lom ruke i sl“

Viktimizacija usmjerena na druga lica. Nastaje u osoba koja nije sama pretrpjela diskriminatorsko postupanje, spremna da pomogne ili pomaže drugom licu da ostvari pravnu zaštitu od diskriminacije. „Na primjer, osoba koja uopšte ne pješači, pomogne starici da prijeđe preko područja koje je naznačeno kao pješački prelaz, a vozač, ne poštujući znak, dovede obje osobe u stanje teške tjelesne povrede“

socijalnih slojeva i marginalnih etničkih zajednica, a da štiti kriminalce iz srednjeg i visokog socijalnog sloja. Logika ovog mišljenja policije prvi put je opisana u studiji Viljama Čemblisa o dvije američke bande iz istog mesta. Jedna je „glumila“ „**prostake**“, a druga „**svetce**“. Prva grupa je formirana kao grupa delikvenata iz radničke klase. Učestvovali su u tučama, krali su benzin iz parkiranih auta i krali po prodavnicama različitu robu. Policija ih je zapazila i tretirala kao „grupu loših momaka“, a jednom ih je sve i pohapsila.

„Svetci“ su poticali iz uglednih porodica srednje klase i ponašali su se identično prvoj grupi, čak su počinili više kriminalnih djela od „prostaka“, ali najveća kazna policije je bila prijava za saobraćajni prekršaj.

Na osnovu ovog istraživanja Čemblis je zaključio da policija ne uzima za ozbiljno kriminalce iz srednje klase. Kada je bilo kritično deca iz srednje klase su uz pomoć roditelja sprečavali vlast da protiv njih pokrene postupak.

Kriminal „bijelih okovratnika“

Kao poseban oblik profesionalnog kriminaliteta „kriminalitet bijelog okovratnika“ prvi je definisao američki kriminolog Edwin Sutherland (Edvin Saderland). On je definisao ovaj oblik kriminaliteta kao zločine izvršene od lica sa visokim, prestižnim i društvenim statusom, ali u okviru zanimanja koje obavlaju, dok je kriminalca odredio kao svako lice sa visokim socio-ekonomskim statusom koje krši zakone kojima se uređuje njihova profesionalna aktivnost. Oni nisu asocijalne osobe, ne služe se nasiljem, nego su to ugledni članovi društva. Ova kriminalna djelatnost pripada obično karijeri talentovanog čovjeka, i ona ima svoj poseban značaj.

Kriminalitet „bijelog okovratnika“ obuhvata vrstu privrednog kriminala, s tim da su krivčna djela izvršena u okviru profesionalne djelatnosti od strane lica sa visokim društvenim statusom iz oblasti poslovanja, osiguranja, i bankarstva. Dakle, ove deliktne radnje vrši lice iz vrha društvene hijerarhije, tj. lice koje donosi bitne odluke u privrednom i političkom životu. Za ova lica je značajno da rijetko bivaju gonjena zbog faktičkog imuniteta koji kao ugledni poslovni ljudi uživaju, ali i zbog česte dileme mogu li se ovi akti podvesti pod neku od postojećih

dinkriminacija. Štete koju ova djela nanesu su ogromne kako u materijalnim gubicima (zbog lažnog prikazivanja prihoda, prevara sa cijenama i kvalitetom robe, multinacionalnom podmićivanju-afera Lockheed i „pranje novca“), nego i zbog povrjeđivanja i smrti velikog broja ljudi. Ovakava djela se vrše u svim zemljama, tako da se ne može povezivati samo sa društvom na zapadu, ovakva djela u nekadašnjim socijalističkim zajednicama su se nazivala „korisne malverzacije“.

Postoje dokazi da su ova djela raširena, ne samo na osnovu razjašnjениh afera. Sociološka istraživanja u SAD ukazuju da je **91 odsto anketiranih „bijelih okovratnika“ priznalo da su počinili različita krivična djela**, zbog kojih bi lako mogli da se nađu u zatvoru. To je sociologe navelo na zaključak da je kriminal u poslu od direktora do trgovaca uobičajen.

Pol (žene) i kriminal

Kod proučavanja kriminala tradicionalno se razgraničava na muški i ženski. Osobenosti ženskog kriminala su određni specifičnim obrascima života žena, njihovim poslom, socijalnim statusom i socijalnom ulogom koju ima u društvu. Ženski kriminal se posmatra kao podsistem opšte slike kriminala.

Prvi autor koji je skrenuo pažnju na ženski kriminal je Carol Smart 1977. godine konstatacijom: „Naše znanje je još uvijek u povoju. U poređenju sa opširnim materijalom o svim vidovima muške devijantnosti i kriminala, količina radova koji se bave ženama u kriminalu je krajnje ograničena“.

Za ovo su postojali brojni razlozi: žene po pravilu izvršavaju mnogo manje krivičnih djela u odnosu na muškarce (od kako se prate novi razlozi ženskog kriminala je zadržao postojanu stopu, tj. **od pet do sedam puta je manji od muškog**), pa su ta djela i tretirana kao manje važna; za većinu krivičnih djela koje izvrše žene se smatra da su nevažna i da ne zaslužuju pažnju (istraživača i policije); u sociologiji, kao uostalom i u kriminilogiji, preovladavaju muškarci i oni istražuju muški kriminal i tradicionalnu kriminologiju motiviše želja za nadzrom ponašanja koje smatramo problematičnim. Pošto ženski kriminalitet smatramo manje problematičnim, onda mu se posvećuje i manja pažnja.

Otto Pollak je 1950. godine dokazivao da zvanične statistike o polu i kriminalu zapravo navode na krivu stazu. **Tvrdio je da statistike**

podcjenjuju ženski kriminal. Na osnovu analize zvaničnih podataka većeg broja država ustvrdio je da je identifikovao određena krivična djela koja u većini čine žene, ali da nisu prijavljena:

- Pretpostavljaо je da žene čine krivična djela krađe u trgovinama zatim ilegalne abortuse (kiretaže) koje nisu otkrivene;
- Dokazivao je da su kućne pomoćnice učinile mnoštvo neotkrivenih krivičnih djela;
- Upozorio je na djela prostitucije koja nisu ušla u zvanične statistike;
- Otto Pollak je išao tako daleko da je mislio da ženama njihova uloga u porodici omogućava da prikrivaju krivična djela, posebna ona povezana sa trovanjem rođaka i saradnika, te polne zloupotrebe svoje djece.

Posle toga Polak je obrazložio zašto je ženski kriminal neotkriven. Kao prvo, navodi da su policajci po pravilu muškarci, koji su vaspitani u duhu vitešta i da su blagi sa ženama koje počinu krivična djela. Drugo, žene uspjšeno prikrivaju svoja krivična djela, što je povezivao sa njihovom prirodom.

Njegove teze su naišle na veliki talas kritike, a glavni pravac se usmjerio ka dokazivanju da se radi o „nestvarnoj slici žene“, te nespremnosti da muški kriminal posmatra kao biološki predodređen zbog postojanja muške agresivnosti.

Ima sociologa koji smatraju da žene izvršavaju kriminalne radnje kada su prinudene na to, tj. kada ostanu bez „muške zaštite“ okrenuće se, na primer, prostituciji jer je to jedini način da prežive.

Ipak, ako se analizira ženski kriminal mogu se prepoznati i određene tendencije. Prvo, sve je veći broj kriminalnih radnji žena u oblasti ekonomije (povećan je za 2,5 puta). Drugo, postoji tendencija uvlačenja žena u tradicionalni muški kriminal, pri čemu manifestuju visoku profesionalnost i organizacioni potencijal. Ipak, istraživanja pokazuju da izvršena kriminalna radnja na psihu žene ostavlja veći trag (posljedice) nego kada su u pitanju muškarci.

Osobenosti borbe sza ženskim kriminalom

Ovo pitanje je bilo jedno od glavnih na IV Svjetskom kongresu posvećenom položaju žena u društvu (Peking 4-15 septembar 1995. godine), a sve se više razmatra i u stručnim krugovima.

Prijedlozi koji se čuju idu od (države, društvenih organizacija i drugih) zaštite porodice, te borbe sa nasiljem u porodici i ekonomskim kriminalom.

Glavni problem, kada je u pitanju ženski kriminal, jeste „socijalna indiferentnost i inercija“ prema problemima porodice, djece razvedenih roditelja ili djece bez jednog roditelja, te običaja u brojnim državama da se prstom više upire u ženu nego u muškaraca.

Takođe, žene su prisutnije u tzv. malom biznisu, pa se u različitim strategijama preporučuje podrška države, kako bi razvile svoje poslove i tako stekle šansu da se ne bave kriminalom.

Maloljetnička delikvencija

Pojava socijalno neprilagđenog ponašanja posebne populacione strukture stanovništva, koja se više ne smatraju djecom, ali u razvoju nisu dostigla stadijum punoljetstva, naziva se maloljetničkom delikvencijom. Dakle svako prekoračenje standarda društvenog ponašanja odgovara izrazu „delikvencija“. Kolektivni kriminalitet maloljetnika u fenomenološkom pogledu je prisutniji nego kod odraslih lica. Za maloljetna lica je to normalana pojava, jer kod mlađih osoba potreba za druženjem i socijalnom komunikacijom izraženija i u redovnom životu, pa prema tome, i u prestupničkom ponašanju. Postoje shvatanja da maloljetnici nasilje na ulici prenose kao model ponašanja iz porodične sredine, gdje su bili zlostavljeni psihički, fizički i seksualno. Razlika između muškog i ženskog prestupništva u ovom periodu je, što dječaci čine delikte nasilničke prirode, češće, koje traju dugo, dok djevojčice čine suprotno. Muški maloljetnici uz krađu, se nastavlja teška krađa koju svakako prate razbojništva, teška razbojništva, nastavlja se kriminalana karijera koja ide uzlaznom putanjom.

Otkrivanje i suzbijanje maloljetničkog kriminaliteta ima poseban značaj u tome da maloljetnike koji su krenuli putem kriminala odvratimo od nezakonitih postupaka, jer će inače postati društveno štetni

počinioci, odnosno povratnici. Pojava maloljetničkog kriminaliteta jedno je od veoma važnih pitanja u svim savremenim društvima, s tim da je u različitim zemljama to pitanje i različito definisano. Zakon o maloljetnim licima, učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica, kroz posebne odredbe štiti djecu i maloljetnike kao oštećene u krivičnom postupku. Zakon predviđa isključenje krivičnih sankcija prema djeci, odnosno licu koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina.

Blagovremeno otkrivanje maloljetničkog kriminaliteta, znači i efikasnu zaštitu društva od ove vrste nezakonitih postupaka, a ujedno se stvara i mogućnost za preduzimanje mjera i radnji da se maloljetnik vrati u normalne tokove života, odnosno kako bi nastavio normalan razvoj.

U svim savremenim društvima pojava maloljetničkog kriminaliteta je prioritetno pitanje, ali je veoma važna zaštita djece i maloljetnika od kriminala svih vrsta, zato što maloljetna lica treba uvijek tretirati kao lica koja spadaju u ugrožene grupe, i kao takvima potrebna im je posebna zaštita. Dakle, sa jedne strane, treba štititi društvo od veoma opasne pojave maloljetničkog kriminala, ali sa druge strane treba zaštiti maloljetnike da ne pođu stranputicom. Potrebno je na najbolji način štititi interes djece, ali takođe ih treba zaštитiti od zloupotrebe, zanemarivanja i eksploracije (primarni zadatak Konvencije o pravima djeteta iz 1989.godine). Maloljetno djete ima ista osnovna ljudska prava kao i odraslo lice, a međunarodni propisi im obezbjeđuju i dodatnu zaštitu. Tok krivičnog postupka protiv maloljetnog lica ne smije se objaviti bez dozvole suda, kao ni odluka koja je u postupku donijeta. Ni u kom slučaju se ne smije objaviti ime maloljetnika, kao ni drugi podaci iz kojih bi se dalo zaključiti o kojem se maloljetniku radi.

Ukoliko se maloljetno lice liši slobode, mora odmah biti upoznato sa razlozima lišenja slobode, kao i za šta se sumnjiči, a odgovorno lice odmah nakon toga mora da upozna roditelje ili staratelje maloljetnog lica o tome. Maloljetnici su još nezrele ličnosti kojima u doba razvoja odrastanja treba pomoći, tako da policija u radu sa maloljetnicima mora do kraja da poštuje zakon i sve krivičnopravne odredbe kojima se reguliše kažnjavanje i postupak prema maloljetniku.

Na psihu i razvoj maloljetnika utiču mnogobrojni faktori, stoga policija mora znati određene okolnosti koje psihofizički oblikuje svako ljudsko biće.

Najznačajniju osnovu u razvoju djeteta ima porodica, a kasnije i društvo. Dijete nasljeđuje određena svojstva i karakter. Ima, dakle, potencijalne mogućnosti intelektualnog razvoja, ali je, ipak, u svemu ostalom nedozrelo i zavisno od okoline u kojoj raste. Nakon rođenja potpuno je nezrelo, nemoćno. Dijete živi i razvija se zajedno sa svojom porodicom, stasava u zajedničkim odnosima sa porodicom, sa njenim socijalnim stanjem, običajima, ideologijom kao i njenim odnosima prema društvu. Uz pomoć majke i kasnije oba roditelja razvija se karakter djeteta i njegove sposobnosti. Pored bioloških osnova u djetetovu razvoju najznačajniju ulogu ima majka, porodica i kasnije društvo. Snažan uticaj na razvoj ličnosti djeteta imaju pedagoške, školske ustanove, druženje van škole, prijateljstva, klubovi (sportski, kulturni i dr.). Njegovi postupci nisu uvijek u skladu s običajima i pravilima ponašanja, čime dolazi do konfliktnih situacija. Kada maloljetnik izvrši krivično djelo, u razrješavanje takvog slučaja upletu se državni organi koji moraju, s obzirom na to da je počinilac maloljetno lice, postupati drugačije nego s punoljetnim počiniocima.

Kriminalitet maloljetnika ima svoje specifičnosti koje ga razlikuju od kriminaliteta punoljetnih lica, odnosno iskusnih počinilaca krivičnih djela. Te karakteristike imaju veliku ulogu pri otkrivanju i istraživanju krivičnih djela koja čine maloljetnici, jer nam pokazuju gdje treba tražiti počinioca.

Prilikom saznanja za krivično djelo ili pri uviđaju, odmah se prepoznaće po načinu izvršenja da li je to djelo izvršilo punoljetno lice, odnosno iskusni izvršilac ili maloljetnik.

Neke od karakteristika koje se odmah uočavaju su:

Maloljetni počinioci pri izvršenju krivičnih djela, naročito prilikom provalnih krađa, veoma često na mjestima tih događaja prouzrokuju nepotrebnu štetu (vandalizam). Maloljetni provalnici često razbijaju prozore, ormare, plakare, lome stolice i druge stvari i tako čine ogromnu štetu, koja nije ni u kakvoj vezi sa konkretnim krivičnim djelom, dok šteta koju čine tom prilikom je mnogo veća nego što je vrijednost ukradenih predmeta. Ponekad rade nevjerovatne stvari na licu mjesta – vrše nuždu u kuhinjsko posuđe, ljudski izmet razmazuju po zidovima, trgaju slike itd. Takođe i određeni predmeti uzeti sa lica mjesta pokazuju nam da je provalu izvršilo maloljetno lice, oni sa lica mjesta uzimaju ono što im se sviđa ili što bi željeli da imaju. Tačnije maloljetnici uzimaju ono što odrasli izvršioci nikada ne bi zapazili, a niti bi to tražili (npr. privjesci, igračke, satovi, odlikovanja, lule za pu-

šenje itd.). Maloljetnici nakon obijanja trafike ili prodavnice piju pivo, žestoka pića, puše cigarete, razvlače robu i bacaju i na taj način ostavljaju mnogo tragova, čine veliku štetu destruktivnim ponašanjem. Zadržavanje počinioca krivičnog djela duže vrijeme na mjestu događaja, daje do znanja da se radi o maloljetnicima, koji se obično duže zadržavaju bespotrebno na licu mjesta od starijih izvršilaca. Stariji izvršiocu krivičnih djela pokušavaju da sakriju svoju nezakonitu radnju, takva tajnost i anonimnost maloljetnicima ne odgovara, jer bi u takvim slučajevima njihova „hrabrost“ i „spretnost“ ostala nepoznata i skrivena u njihovoј sredini. Delinkventni maloljetnici su društveno opasni, jer nastavljaju sa vršenjem krivičnih djela. Maloljetnici počinju tako, najčešće počinju kod kuće da nanose štetu svojim roditeljima, familiji, komšijama, a onda šire krug prema drugima (npr. trafike, prodavnice itd.).

Dešava se, kada maloljetnik prvi put bude uhvaćen, da prizna i neka druga krivična djela koja nisu bila otkrivena i rasvijetljena. Kada se maloljetnik prvi put nađe u policiji, суду, organima starateljstva itd, svako sa svoje strane treba da učini sve, da se maloljetnik ne vратi na put kriminala. U slučajevima kada je maloljetnik kasno otkriven, a iza sebe ima već „bogatu“ kriminalnu prošlost, potrebno je sve preduzeti kako bi se takav maloljetnik resocijalizovao, kako bi se vratio u normalne tokove života, odnosno kako bi postao koristan član društva.

Na mjestima krivičnih djela koja su učinili maloljetnici mogu se naći brojni tragovi (tragovi nogu, papilarnih linija, mikro tragovi, itd.), koji ukazuju na njihovu prisutnost u trenutku izvršenja krivičnog djela. Maloljetni počinioci najčešće čine krivična djela u mjestu gdje žive, odnosno u neposrednoj blizini mjesta življenja, ali u svakom slučaju gdje poznaju okolnosti. Provaljuju tamo gdje je to moguće bez posebnih priprema ili posebnih alata, odnosno oruđa. Karakteristično je da maloljetnici ukradene stvari skrivaju kod kuće, ili na prostorima gdje se najčešće zadržavaju, ukradene predmete prodaju na pijaci, ulici, po ugostiteljskim objektima, zlatarskim radnjama, taksistima, ili ih poklanjaju, odnosno zamjenjuju. Dešava se da na mjestu događaja nešto i napišu (npr. nećemo više, izvinite, hvala vam što ste ovako snabdjeveni i sl). Karakteristično je da maloljetni počinioci krivičnih djela u školi imaju slabiji uspjeh, izostaju sa nastave ili ne ispunjavaju svoje školske obaveze. U grupama djeluju hrabrije, presreću usamljene maloljetnike, svoje vršnjake, otimaju im patike, jakne, mobilne telefone i sl. Kada maloljetnici vrše krivično djelo razbojništva i razbojničkih krađa mogu

biti veoma drski, brutalni i nasilni pa da žrtvi nanesu tjelesne povrede od lakih, teških, pa čak da vrše i ubistva.

Policajski službenik, odnosno službeno lice koje je zaduženo da obradi slučaj, morao bi u svakom susretu sa maloljetnim počiniocem vaspitno postupati. Da bi mogao vaspitno da postupa, službeno lice mora prvo da sazna uzroke koji su maloljetnika doveli na put kriminala. Potrebno je da se prouči razvojni put mlade ličnosti. Taktičan i iskren dijalog sa maloljetnim prestupnikom razotkriće pravu istinu o njegovom ponašanju. Jedino tako ćemo moći prilikom prikupljanja obavještenja od maloljetnog osumnjičenog doći do istine, koju on na sve načine pokušava da izbjegne. U razgovoru sa maloljetnim osumnjičenim ne bi trebao da bude jedini cilj dobiti priznanje, kako bismo razriješili neistražen slučaj. U tim slučajevima kod maloljetnika se gubi povjerenje, odnosno mijenja se u neprijateljstvo koje maloljetni počinilac prenosi na cijelo društvo. Umjesto da prihvati resocijalizaciju, on se osvećuje, te nastavlja sa krađom i provalama. Policijska uniforma može negativno da djeluje na samog maloljetnika, zato treba odlučiti kako će se postupati kada se radi o neposrednom kontaktu sa maloljetnikom. Iz toga razloga svaki planirani kontakt sa maloljetnikom, treba obaviti u civilnom odijelu, posjećujući ga u školi, kod kuće, na ulici ili na nekom drugom mjestu. Ukoliko to nije uvijek moguće, u takvim slučajevima, posebno ako je intervencija sa maloljetnikom prva, uniforma i pravilan odnos policijskog službenika, mogu imati određenu prednost.

Do saznanja o maloljetničkom kriminalitetu dolazi se putem anonimnih i pseudonimnih prijava, putem javnog pogovaranja, putem medija itd.

Maloljetnički kriminalitet se u prvom redu suzbija represivnim djelovanjem, radom policije, uključivanjem porodice, škole, organi za brigu o djeci i maloljetnicima itd. Dakle, uticaj na roditelje, obavještanje škole, pedagoga, psihologa, stvara uslove za resocijalizaciju maloljetnog počinjoca krivičnog djela. Aktivnost sprečavanja nije samo u dostavljanju saznanja, već i u neposrednom izvršavanju „opštih zadataka“ koji su usmjereni na sprečavanje i otkrivanje maloljetničkog kriminaliteta, a tu spada nadziranje: lokalna (da se utvrdi da li se maloljetnicima toči alkohol), diskoplobova, mjesta gdje često dolazi do krivičnih djela maloljetnika, mjesta gdje se sastaju pojedine grupe maloljetnika za koje se sumnja da prodaju ili razmjenjuju ukradene predmete, da uživaju alkohol i drogu, trguju drogom itd. Potrebno je da po-

licija ostvari i razvija dobru saradnju sa organima starateljstva, posebno u primjeni ovlaštenja prema maloljetnim i mlađim punoljetnim licima, a u cilju sprečavanja maloljetničkog kriminaliteta.

EKSKURS: Žene u američkim zatvorima

Trećina žena planete Zemlje koje se nalaze u zatvoru kazne izdržava u zatvorima SAD. Naime, prema podacima Međunarodnog centra za proučavanje zatvora u SAD je zatvoreno 201.200 žena, što predstavlja 8,8 odsto zatvorske populacije ove države. Na drugom mestu je Kina, koja u zatvorima drži 84.600 žena, što čini 5,1 odsto zatvorenika ove države. U cijelom svijetu ima 625 000 žena i djece u zatvorima, a interesantno je da broj žena koje završavaju u zatvoru raste na svim kontinentima. Istovremeno, Ruski analitičar Aleksej Semenov, a pozivajući se na Centar za istraživanja zatvora pri Kraljevskom koledžu u Londonu i list The New York Times, a po pitanju zatvorenih žena u SAD konstatuje to da je „Američki GULAG – najveći na svijetu“.

No, problem žena u američkim zatvorima odavno je tema i različitih istraživanja u SAD. Na primjer, među onima koji se bave ovim problemom je i Hilari Karis koja je izvršni direktor Mreže pravednog delovanja SAD iz Kentakija i zalaže se za reformu krivičnog sistema, upravo zbog olakog zatvaranja žena. Istupajući na konferenciji „Pravda za sve“, koju je organizovao Freedom Works, istakla je da „naše (američko) kriminalno zakonodavstvo jednostavno nema smisla“. Dalje je upoznala javnost sa brzim rastom kontingenta zatvorske populacije u SAD, prije svega žena. Prema podacima Fonda porodica protiv obveznih zatvorskih minimuma, za posljednjih 30 godina ženska zatvorska populacija u SAD uvećana je više od 800 odsto, dok je u istom periodu broj zatvorenih muškaraca porastao za 416 odsto. Istovremeno, broj presuda za teška krivična djela ne raste. Dvije trećine zatvorenih žena su osuđene za prekršaje. Oko 56 odsto žena je lišeno slobode na osnovu novog, ali problematičnog Zakona o ratu sa narkoticima. Za bilo koju optužbu po novom zakonu se moraju izreći visoke kazne, bez obzira na vrstu prestupa. Pomenuti zakon ne omogućava da sudije ublaže kaznu, što dovodi do tragičnih rezultata. Oko 60 odsto zatvorenih žena su majke djece mlađe od 18 godina, tako da je rat sa narkoticima u stvari udario po ženama i porodici uopšte.

Od 1991. godine u SAD za dva puta je povećan broj djece čije majke se nalaze u zatvorima. A ako se proanalizira rasni sastav zatvorenica, onda se lako može zapaziti rasizam u krivičnom sistemu SAD.

Prema podacima Fonda porodica protiv obaveznih zatvorskih minimuma 380 žena na svakih sto hiljada žena SAD se nalazi u zatvoru, pri čemu za latinoamerikanke taj broj je 147, a za bjelkinje 93. Iako bjelkinje čine većinu u ženskoj populaciji SAD, a crnkinje su zastupljene sa 12,8 odsto, kada se pogleda broj zatvorenica dobija se podatak da je u zatvoru 32,6 crnkinja, što znači 7,5 puta više u odnosu na bjelkinje. Drugim rečima, većina žena koje su osuđene na zatvorske kazne su latinoamerikanke i crnkinje.

Još jedan podatak Fonda porodica protiv obaveznih zatvorskih minimuma šokira. Naime, radi se o broju žena osuđenih na zatvorske kazne, a psihički su bolesne. Čak 73 odsto osuđenih žena su psihičke bolesnice, što je veoma visok broj, s obzirom da je samo 55 odsto takvih muškaraca u zatvoru. Takođe veliki broj osuđenih žena ima sidu. Drugim riječima podaci govore o hitnoj potrebi reformisanja čitavog pravosudnog sistema SAD, kako na federalnom, tako i na saveznom nivou.

Agresivni istražni postupci lakih prestupa je samo dio velikog problema preobraćanja djece u kriminalce. Ovo se posebno odnosi na djecu obojene kože, smatra izvršni direktor „Projekta prava ljudi za devojke“, Malika Sada Sar. Neke od ovih djevojaka su i žrtve trgovine ljudima. Djevojčice mlađe od 13 godina uhapšene su zbog skitnje i prostitucije i umjesto da im se pomogne one su zatvorene u zatvor za maloljetnike.

Tokom istraživanja pokazalo se da je prauzrok svih problema nasilje u porodici. Neke od djevojčica su silovali djedovi, braća, očevi i srodnici, a da bi se spasle, često zatrudne sa drugim muškarcima (ne bi li ih ovi oženili) ili pobegnu od kuće. Takođe u izveštajima se govori da devojčice često bivaju osuđene na kazne u maloletničkim zatvorima „zbog nepoštovanja suda ili neadekvatnog ponašanja“. Među zatvorenim djevojčicama je 14000 obojenih što je neproporcionalno učešcu u strukturi stanovništva (manje ih je nego bijelih). Dio problema je i ignoriranje rasnih problema i siromaštva djevojčica.

Kada traumirane devojčice upadnu u sudski sistem one nemaju neophodnu podršku. „I niko se ne pita zašto se prema 14-godišnjim djevojčicama odnose kao prema okorjelim kriminalcima“, naglašva Sar.

Istraživanje je pokazalo da preživjevši traumu djevojčice češće psihički obolijevaju u odnosu na dječake.

Upravo udio djevojčica u zatvoru ubrzano raste, a prema podacima nove studije „Projekata o pravima ljudi za djevojčice“, Džordžtaunskog pravnog centra za siromaštvo i nejednakost i Fonda žena, broj zatvorenih djevojčica za male prestupe raste. Radi se o zloupotrebi različitih preparata, skitanju i bještanju od kuće, pri čemu je 60 odsto svih bežanja od kuće za posledih 20 godina bilo od strane djevojčica, a što je povezano nasiljem odraslih prema majci ili prema njima lično (batinanje, silovanje i sl.). Ministarstvo pravde SAD u jednom izveštaju je ukazalo da trećina djevojčica koje su se našle pred sudom, prije toga je bila izložena silovanju ili batinanju. Nekoliko lokalnih (federalnih) istraživanja pokazala su da je stanje zapravo mnogo gore od onog koje prikazuje Ministarstvo pravde SAD.

Rješenje problema američki eksperti vide u sledećem: potrebno je prestati hapsiti djecu zbog prostitucije, zatim zbog bježanja od kuće i uspostaviti sistem pomoći djeci. No, sa druge strane otvara se pitanje da li je to moguće kada se država na neki način obavezala privatnim zatvorima da će im isporučiti potreban broj žena i djece.

Naime, prema studiji Immigration Officials Making Secret Deals With Private Prisonsto Lock Up More Mothersand Children, objavljene na portalu alternet.org, (27. juna 2016.) pokazao je da Imigraciona i carinska policija SAD ima ugovor sa privatnim zatvorima o hapšenju majki i djece da bi se obezbijedio „garantovani minimum majki i djece“. Godine 2009. Kongres SAD je konstatovao da je Imigraciona i carinska policija privatnim zatvorima obezbedila najmanje 34000 zatvornica, dok nova studija Centra ustavnog prava i Mreža kontrole uhapsenih govori da je ovo povezano sa ugovorima kompanija koje upravljaju zatvorima.

Prema ovom istraživanju koji je najveći broj informacija dobio pozivajući se na Zakon o slobodi informacija, „kvote“ su prisutne u 24 ugovora sa zatvorima, a one treba da obezbijede na nivou federacije minimalno 34000 majki i djece. Kako se pokazalo 93 odsto tih majki i djece zatvorske kazne je izdržavalo u privatnim zatvorima.

Od 2014. godine masovno zatvaranje porodica u ove zatvorsko-vaspitne institucije postala je osnovna odlika Obamine imigracione politike, a posebna kada se radi o izbjeglicama iz Centralne Amerike, pri čemu je većina od njih stradala od nasilja i siromaštva upravo zbog politike SAD u tom regionu.

Kršenje prava ljudi u ženskim zatvorima su više puta bila predmet rasprave i osude organizacija koja se bave ljudskim pravima u SAD, kao i dvopartijske (Demokratske i Republikanske partije) Komisije SAD za prava građana, pri čemu su neki od stručnjaka, kako iz prvosputnih organizacija, tako i Komisije, ove zatvore uporedili sa konclogorima za Japance tokom Drugog svjetskog rata.

„I pored toga, Imigraciona i carinska policija SAD i dalje aktivno sarađuje sa ovim kompanijama, čuvajući u tajnosti detalje ugovora“, rekao je glavni pravnik Centra ustavnih prava Gita Švarc.

Na drugoj strani najveće privatne zatvorske korporacije, poput „GEOGroup“ i „CCA“ pohvalile su se akcionarima „da im je profit skočio do nebesa“, a sve zahvaljujući saradnji sa vlastima, koje im obezbeđuju sve veći broj zatvorenica.

U ovim zatvorima permanentno se organizuju štrajkovi glađu zbog neljudskih uslova, zbog prinuđivanja da zatvorenice besplatno rade, zbog odsustva pravne zaštite i odsustva pitke vode. Godine 2014. na svjetlo dana su izašle informacije da u ovim zatvorima i siluju zatvorenice, zapravo da je njihov prvi susret za novom sredinom organizovan tako da prođu silovanje, uključujući i djevojčice.

Aleksandra Tuktamiševa na portalu politexpert.net objavila je isповijesti bivših zatvorenica, koje su se ispovijedile o svom boravku u privatnim američkim zatvorima, gdje su bile prinuđene da se bave prostitucijom u korist zatvorske uprave. One su čak podnijele tužbe protiv države Floride, jer su ih u zatvoru čuvari i čuvarke podvodili, silovali i ponižavali. Inače, ženski zatvor u Floridi je od 2015. godine najveći zatvor ove vrste u SAD. „U zatvorima caruje ozakonjena prostitucija. Čuvar me je uhvatio za glavu i rekao: 'ti si moja!'“ To je bio prvi dan mog boravka u zatvoru. Potom sam prihvatile zatvorska pravila ili te, ako to ne učiniš, izlože silovanju, pojediničnom ili grupnom, što zavisi od stepena otpora i poniženja koje žele da prirede“, izjavila je medijima nedavno oslobođena Kristal Harper.

Druga zatvorenica, Nikol Kruz, govorila je o noćnim posjetiocima u ćeliji, tačnije posjetama zatvorskih čuvara, koji su, prije nego što odaberu zatvorenicu, preko kamera birali, a zatim one zatvorenice koje bi ušle u uži izbor, preko zvučnika u sobi naređivali da se skinu i šetaju, da kleknu i pokazuju intimne delove u kameru itd. Potom bi dolazili po odabrane i odvodili ih da pruže seksualne usluge nekim muškarcima. Posle svega, američki novinari su pokušali da dobiju informacije i iz zatvora u Floridi, kako bi čuli i njihovu stranu priče, a

koja se tiče optužbi bivših zatvorenica, ali uprava je odbila da razgovara na ovu temu.

EKSKURS: Privatizacija zatvora u SAD

Sredinom avgusta 2013. godine na svjetlo dana iznijeti su novi statistički podaci o zatvorenicima u SAD-u i njihovom iznajmljivanju za rad u privatnim kompanijama, što je izazvalo žestoke reakcije medija i portala u svijetu. Prema broju ljudi u zatvorima, SAD znatno prevazilaze ostatak država svijeta. Za poslednjih 40 godina broj zatvorenika u ovoj državi se povećao za 25 puta, što je svjetski rekord.

Novo ropstvo

Iako je, dakle, ropstvo u SAD-u formalno ukinuto 1865. godine ono je u ovoj zemlji nalazilo načine da preživi. Zahvaljujući komercijalizaciji zatvorskog sistema savremeni robovlasnici su dobili mogućnost da trguju ne samo crncima. Ništa slično nije bilo čak ni u Sta-

Ijinovom SSSR-u. Broj zatvorenika u SAD-u prevazilazi i zatvorene (zaključno sa logorima) i u nacističkoj Njemačkoj. Da je Solženicin sada živ, on vjerovatno ne bi pisao knjigu o sovjetskom GULAG-u, već o zatvorenicima u SAD-u (samo za to ne bi dobio Nobelovu nagradu, već progon).

Slično razmišlja i ruski doktor ekonomskih nauka Valentin Katašonov, koji je javno iznio sljedeće mišljenje: "U SAD-u cvjeta 'biznis' trgovine radom zatvorenika. Svaki deseti zatvorenik u SAD-u kaznu izdržava u komercijalnim zatvorima. Godine 2010. dva privatna zatvora zaradila su tri milijarde dolara. To je novina u životu SAD-u i javno mnjenje ove države zaslužuje istinu o tome. U SAD-u u privatnim zatvorima kaznu služi 230000 ljudi. U američkoj literaturi ovaj fenomen su nazvali 'zatvorsko ropstvo', jer se zatvorenici koriste kao radna snaga". Pri tome treba da se ima na umu da zaradu od rada zatvorenika ostvaruju vlasnici zatvora – privatnici, odnosno privatnik (u zavisnosti koliko je vlasnika). Privatizacija rada zatvorenika u SAD-u događa se po dva osnova: državni zatvori svoje zatvorenike iznajmljuju kompanijama u privatnom vlasništvu da rade određene poslove (najčešće koje slobodni građani odbijaju) i, drugo, na osnovu privatizacija zatvora, koji se pretvaraju u privatne kompanije (čak akcionarske). Trinaesti amandman na Ustav SAD zabranjuje prinudni rad: «Ropstvo i prisiljavanje ljudi na rad, isključujući kažnjene za prestupe, ne treba da postoji u SAD». Tako se ispostavlja da je u SAD zatvorsko ropstvo u skladu sa zakonom, jer kažnenici mogu da se koriste za prisilni rad.

Prva forma izdavanja zatvorenika «pod najam» u SAD se pojavila u XIX vijeku, posle Građanskog rata 1861-1865. godine kao prelazno rješenje zbog ukidanja ropstva, jer je nastao deficit radne snage. Zatvorenici su uglavnom postajali bivši robovi, koje su optuživali za sitne krađe i smiještali u zatvore. Potom su te zatvorenike davali «pod arendu» za berbu pamuka, izgradnju željezničkih pruga, za rad u rudnicima i slično. U državi Džordžiji, na primjer, u periodu 1870-1910. godine 88 odsto zatvorenika «datih u arendu» bili su crnci, a u Alabami 93 odsto. U Misisipiju do 1972. godine postojala je ogromna plantaža gde su se kao radnici koristili zatvorenici na osnovu «arende». To navodi neke istraživače, poput Andreja Milovzorova da zaključe, da ropstvo u SAD zapravo nije ukinuto, samo je promijenilo formu. Početkom XXI vijeka ova praksa izdavanja zatvorenika u najam (arendu) se legalizuje u 37 država SAD, ističe Viki Pelaes u članku „Zatvorski biznis u SAD – veliki biznis ili nova forma ropstva“?

Interesantan je spisak korporacija, ističe Viki Pelaes, koje koriste rad zatvorenika (najelitnije i poznatije američke korporacije: IBM, Boeing, Motorola, Microsoft, AT&T, Wireless, Texas Instrument, Dell, Compaq, Honeywell, Hewlett-Packard, Nortel, Lucent Technologies, 3Com, Intel, Northern Telecom, TWA, Nordstrom's, Revlon, Macy's, Pierre Cardin, Target Stores i mnoge druge). Od 1980. do 1994. godine zarada od izdavanja pod arendu zatvorenika sa 392 miliona porasla je na milijardu i 31 milion dolara.

Farme – zatvori

Korist od „saradnje“ privatnih korporacija i zatvora je očigledna: one plate „arendu“ zatvorenicima-robovima po minimalnoj osnovi (ustanovljenoj od svake države koju čine SAD), a često i niže od zakonskog minimuma. U posebno teškoj situaciji nalaze se zatvorenici u nekim južnim državama SAD-a, gde oni faktički od ukidanja ropstva u XIX veku do danas rade na plantažama pamuka. Po tome je posebo poznat zatvor «Angola» u državi Luizijana. Zatvorenici obrađuju ogromne površine zemlje na kojima se sije pamuk, pšenica, soja i kukuruz. Zatvorenici iz ovog zatvora, u zavisnosti od rase, za taj rad dobijaju od 4 do 20 centi po radnom satu. Međutim, zatvorenicima se ostavlja samo polovina zarađenog novca, a drugu polovicu uplaćuju na račun kojim mogu da raspolažu u mometu oslobađanja iz zatvora. Istine radi treba reći da statistika pokazuje da samo tri odsto zatvorenika «Angole» dočeka slobodu. Ostali imaju ili doživotne zatvorske kazne ili zbog napornog rada rano umiru. U Liuzijani postoji još sličnih farmi-zatvora, jer mali broj slobodnih ljudi hoće da radi u poljoprivredi. Slična situacija je i u susjednim državama – Teksasu i Arkanzasu.

Druga forma «zatvorskog ropstva» su privatni zatvori, koji su se u SAD-u pojavili 1980. godine za vrijeme predsjednikovanja Ronlada Regana. Privatizacija zatvora u SAD se potom nastavila za vrijeme predsjednikovanja Džordža Buša starijeg i Bila Klintona. Prva privatizacija državnog zatvora u Tenesiju dogodila se u februaru 1983. godine. Prema podacima citirane Viki Pelaes, u SAD je 2008. godine u 27 država bilo 100 privatih zatvora u kojima je robijalo 62000 ljudi. Drugim rečima, sa privatizacijom zatvora u SAD-u povećava se i broj zatvorenika.

Privatni zatvori po novoj praksi zaključuju dugoročne koncesione ugovore sa državom o upravljanju zatvorima. Pri tome, privatni zatvori dobijaju od države za svakog zatvorenika određena sredstva. Plaćanje rada zatvorenika određuje sama uprava privatnog zatvora i mnogo je manja od one na osnovu «arende zatvorenika» (prva forma zatvorskog rostva). Uobičajena je praksa bila da se rad zatvorenika iz privatnih zatvora plaća 17 centi po satu, dok za najkvalifikovaniji rad plaćaju i do 50 centi (u državnim zatvorima rad se plaća više, od dva do 2,5 dolara za sat rada. Iako se, dakle, državni zatvori izdržavaju o trošku države i oni daju zatvorenike „pod arendu“, a kukanje upravnika zatvora da državni zatvori opterećuju budžet države je sam izgovor za njihovu privatizaciju). U privatnim zatvorima, za razliku od civilnih kompanija, nema pauza, sindikata, odmora i liječenja. Kao «stimulans» za rad «zatvorskih robova» koristi se samo skraćivanje dužine kazne, odnosno sistem kazni koji omogućava Upravi privatnog zatvora da produži zatvor do kraja života zatvorenika.

Zatvorska industrija SAD

Zbog toga novu politiku u oblasti zatvora analitičari nazivaju «zatvorska industrija SAD-a», jer omogućava privatnim korporacijama izuzetno jeftinu radnu snagu, a formira se i «zatvorsko-proizvodni kompleks», koji je zauzeo zapaženo mjesto u proizvodnji roba i usluga u SAD-u. Trenutno «zatvorsko-proizvodni kompleks» proizvodi 100 odsto vojne opreme za armiju SAD (opasači, identifikacione karte, košulje, donji veš, vojnička odijela, rančevi...). Takođe zatvorski kompleks snabdijeva tržište SAD sa 98 odsto montažnih instrumenata, 46 odsto žileta, 36 dijelova za kompjutere, 30 odsto mikrofona, megafona i 21 odsto namještaja, opreme za avione i medicinske instrumente, kao i mnogo drugih roba. U radu Viki Pelaes čitamo: «Tamnička industrija je jedna od najbrže rastućih, a njeni investitori se nalaze na Vol Stritu». Ista autorka navodi da ova industrija ima sopstveni lanac trgovina, izložbi, sajtova i internet-kataloga.

Tako se dolazi do zaključka da je rast broja zatvorenika u SAD-u povezan sa povećanjem profita akcionara i vlasnika privatnih zatvora i sa njima povezanog proizvodnog kompleksa. Sada Amerikanci razmišljaju da ovaj svoj pronalazak prenesu i u druge demokratske zemlje svijeta. O tome Viki Pelaes piše: «Blagodareći zatvorskom radu SAD

su postale privlačno mjesto za investicije u proizvodnju. U Meksiku je, blizu granice, postojao akcionarski proizvodni pogon, koji je proizvodnju prenio u zatvor 'Sent Kventin (Kalifornija). U Teksasu je iz jedne fabrike otpušteno 150 radnika, a proizvodnja prenijeta u privatni zatvor 'Lokhart', gdje se radi i za IBM. Član vijeća država iz Oregon-a nedavno je zamolio korporaciju Nike da vrati proizvodnju iz Indonezije u Oregon, kazavši da tamo neće biti problema sa transportom, a nudimo i jeftinu radnu snagu iz zatvora!“ Američki biznis je osjetio da korišćenje „zatvorskih robova“ predstavlja „zlatnu žilu“. Takođe, američke korporacije su pronikle u sistem „punjenja“ zatvora i rade sve da takvih bude što više. Čak se govori i o svojevrsnom lobiju u kojem učestvuju policajci, sudije, advokati, političari i korporacije. Upravo podatak da broj zatvorenika u SAD brzo raste svjedoči da uspostavljeni sistem punjenja zatvora funkcioniše. Evo šta tim povodom kaže Viki Pelaes: „Davanje zatvorenika u arendu uzrokuje slanje ljudi u zatvore. Zatvori zavise od profita. Akcionari koji zarađuju novac radom utamničenih lobiraju da optuženi dobiju što duže vremenske kazne zatvora, kako bi obezbijedili radnu snagu“. Drugim riječima sistem hrani sam sebe.

Godine 1972. U SAD-u je bilo manje od 300000 zatvorenika, 1990. milion, a 2012. 2,3 miliona zatvorenika. Ukoliko se pogleda broj zatvorenika po državama dolazi se do sledećih podataka: prvo, u SAD-u se nalazi 25 odsto svih zatvorenika svijeta (udio SAD u svjetskom stanovništvu je pet odsto). Broj od 754 zatvorenika na 100000 ljudi čine SAD svjetskim liderom po broju utamničenih u odnosu na broj stanovnika. To znači, kako tvrdi američko specijalizovano izdanje časopisa za pitanje zatvorenika «California Prison Focus» da u poznatoj istoriji ni jedna država do sada nije držala toliko ljudi u zatvorima. Ukoliko se u obzir uzme i broj onih koji su odslužili zatvorske kazne, dolazi se do broja od 7,3 miliona Amerikanaca koji su u zatvoru ili su već odrobijali svoje kazne, tj. svaki četrdeseti stanovnik Amerike, odnosno svaki dvadeseti punoljetni Amerikanac.

Više zatvorenika nego u Kini

U Američkim zatvorima nalazi se više ljudi nego u bilo kojoj drugoj državi, čak 500000 ljudi više nego u Kini, iako ova država ima znatno više stanovnika. Sovjetski GULAG 1930. godine je samo djelić

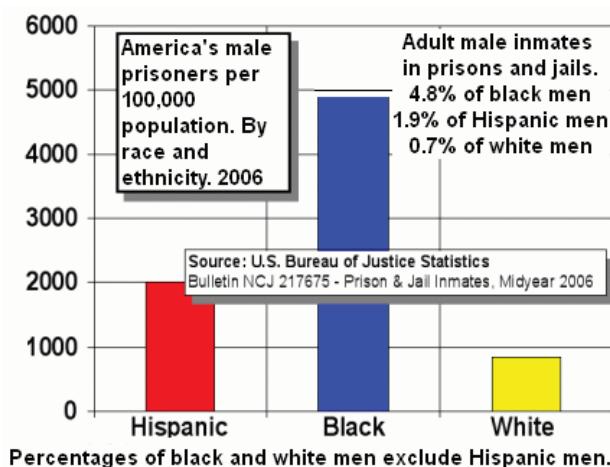
savremenog američkog GULAG-a sa početka XXI vijeka, a o kome se čuti. Pri tome, oko pet miliona Amerikanaca izdržava kazne zatvora u kući (najčešće zbog saobraćajnih prekršaja) i oni nisu uzeti u ove statistike. Takođe, ono što je interesantno, kako to ističe Viktor Orel bivši oficir Uprave zatvora Nevada (i autor knjige „Skriveni svijet Amerike“, koja je dostupna na portalu www.victororel.com, u američkim zatvorima od 100 odsto utamničenih, 57 odsto zatvorenika je zbog konzumiranja droge, tako da su ti ljudi duple žrtve, svjedoči Viktor Orel. O uslovima života u američkim zatvorima, svjedoči Viktor Orel, osnovni problem je prenatrpanost „U zatvorima SAD osnovni problem je prenatrpanost i to 200 puta veća od projektovane. Na primer, oktobra 2007. godine u zatvorima u Kaliforniji nalazilo se 176.000 ljudi, a oni su projektovani da prime samo 83.000.

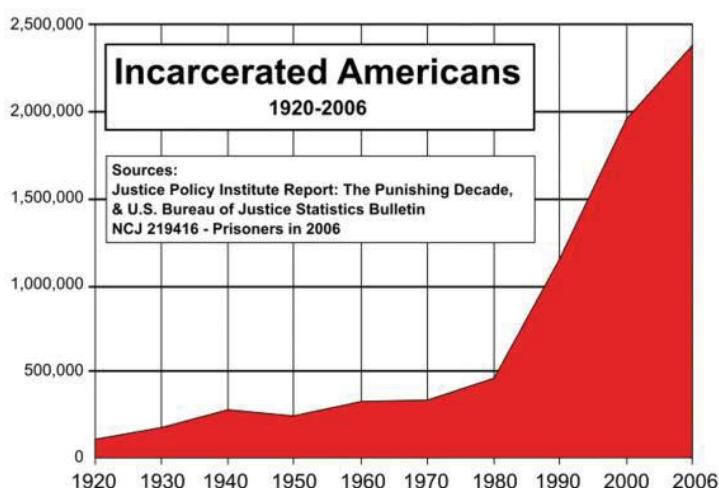
Danas se u SAD bije prava bitka lobističkih korporacija da se u krivični zakon unese još djela za koje slijede višegodišnje kazne robije, ali i da se izgradi još 25 federalnih zatvora. Korporacije, jasno je, teže da uvećaju broj zatvorenika i tako steknu skoro besplatnu radnu snagu, tako što nalaze načina da utiču na rad sudova. Veliki odjek u cijelim SAD imao je događaj u Pensilvaniji iz 2008. godine kada je postalo jasno da je dvoje sudija dobilo novac od vlasnika dva privatna zatvora za maloljetnike da optužene osude na maksimalne kazne zatvora za učinjena djela, kako bi dugoročno osigurali radnu snagu. Smatra se, navodi ruski portal „voprosik.net“ da se za mito policajcima i sudijama u SAD izdvoji 2,6 milijardi dolara godišnje, kako bi punili zatvore radnom snagom.

Podatak citiranog Viktora Orela koji je iznio u svojoj knjizi „Skriveni svijet Amerike“ je da SAD imaju 5000 zatvora (federalnog i državnog nivoa) u koje država ulože godišnje 60 milijardi dolara, a zaradi 300 odsto više. Dalje Orel piše: „Strašno je i pomislti da danas vlada SAD razmišlja o zatvorskoj proizvodnji kao potencijalu idealne buduće države, gdje zatvorenici za groše stvaraju bogatstvo za svjetske bogataše“.

Američki primjer korišćenja rada zatvorenika u interesu privatnog kapitala pokazao se „zaraznim“. Privatni zatvori pojavljuju se i u Velikoj Britaniji, Švedskoj, Estoniji, Australiji, Brazilu. Na primjer u Brazilu privatnici upravljaju sa 17 zatvora u kojima se nalazi tek dva odsto zatvorenih Brazilaca. U Velikoj Britaniji prvi privatni zatvor sa kapacitetom od 400 ljudi otvoren je 1992. godine u Jokširu i vlasništvu je korporacije G4S, koja je uskoro postala lider zatvoreničkog biznisa u

Britaniji. Ova Britanska kompanija (G4S) je kupila američku zatvorsku korporaciju Wackenhut i tako obezbijedila vlasništvo nad 25 odsto tržišta zatvorskog biznisa SAD-u. Druga po moći zatvorska korporacija Britanije je Serco. Akcije obje kompanije prodaju se na Londonskoj berzi, a krajem maja 2010. godine kompanija je imala vrijednost od 3,67 milijardi funti. U okviru Evropske unije najviše zatvorenika ima Estonija, a u ovoj državi postoje i privatni zatvori. U Litvaniji nekoliko godina unazad Ministarstvo pravde je razmatralo mogućnost otvaranja privatnih zatvora, kao put izlaska zemlje iz krize. Slične projekte ima Letonija, Bugarska, Mađarska i Česka, ističe Valentin Katašonov i svi tamošnji političari popularišu ideju privatnih zatvora kao spas za posrnu lu ekonomiju. Da bi se izašlo iz krize, dakle, rješenje je u punjenju privatnih zatvora kažnjenicima. Možda je to i odgovor zašto su zakoni Unije (koje postjugoslovenske države tako manjački prepisuju) predviđeli tako mnogo kazni koje se uvijek mogu pretvoriti u zatvorske, uključujući i one izrečene za saobraćajne prekršaje. Sada treba očekivati da neko od domaćih političara javno predloži „originalnu“ ideju privatizacije državnih zatvora, te osnivanje i novih privatnih, kao rješenje za ekonomsku krizu. Ne treba, sumnjati da će za svakog građanina biti mjesta u privatnim zatvorima.

Rast broja utamničenih u SAD

Rang lista država po nivou kriminala

Tokom poslednjih 10 godina praćen je nivo kriminala po državama, na osnovu koga je nastala ova lista. U poređenju sa drugim državama u BiH ima relativno malo kriminala, te zauzima 49. mjesto po bezbjednosti od 207 država koje su statistički obrađene.

Rang	država	Nivo u %
207	Kolumbija	100,2
206	Honduras	91,6
205	Salvador	69,2
204	Obala Slonovače	56,9
203	Jamajka	52,2
202	Venecuela	45,1
201	Beliz	41,4
200	Virdžinska ostrva (SAD)	39,2
199	Gvatemala	38,5
198	Sent-Kits i Nevis	38,2
197	Zambija	38,0
196	Uganda	36,3
195	Malavi	36,0
194	Lesoto	35,2
193	Trinidad i Tobago	35,2
192	Južnoafrička republika	31,8
191	Republika Kongo	30,8
190	Centralnoafrička republika	29,3
189	Bahami	27,4
188	Puerto-Riko	26,2
187	Sveta Lucija	25,2
186	Dominikanska Republika	25,0
185	Tanzanija	24,5
184	Sudan	24,2
183	Sent-Vincent i Grenadines	22,9

Rang	država	Nivo u %
182	Etiopija	22,5
181	Gvineja	22,5
180	Dominikana	22,1
179	Burundi	21,7
178	Kongo	21,7
177	Panama	21,6
176	Brazil	21,0
175	Ekvatorijalna gvineja	20,7
174	Gvineja Bisao	20,2
173	Kenija	20,1
172	Kirgizija	20,1
171	Kamerun	19,7
170	Montserat	19,7
169	Grenland	19,2
168	Angola	19,0
167	Gajna	18,6
166	Burkina Faso	18,0
165	Eritreja	17,8
164	Namibija	17,2
163	Ruanda	17,1
162	Meksiko	16,9
161	Čad	15,8
160	Gana	15,7
159	Ekvador	15,2
158	KNDR	15,2
157	Benin	15,1
156	Sijera Leone	14,9
155	Mauritanija	14,7
154	Botswana	14,5
153	Zimbabve	14,3
152	Gabon	13,8

Rang	država	Nivo u %
151	Nikaragva	13,6
150	Gvajana	13,3
149	Papua — Nova Gvineja	13,0
148	Svazilend	12,9
147	Bermudi	12,3
146	Komori	12,2
145	Nigerija	12,2
144	Kabo-Verde	11,6
143	Grenada	11,5
142	Paragvaj	11,5
141	Barbados	11,3
140	Togo	10,9
139	Gambija	10,8
138	Peru	10,3
137	Mijanmar	10,2
136	Liberija	10,1
135	Kostarika	10,0
134	Nauru	9,8
133	Afganistan	9,2
132	Bolivija	8,9
131	Mozambik	8,8
130	Kazahstan	8,8
129	Senegal	8,7
128	Turks i Kaikos	8,7
127	Mongolija	8,7
126	Britanska Virdžinska ostrva	8,6
125	Kajmanska ostrva	8,4
124	Sejšeli	8,3
123	Madagaskar	8,1
122	Indonezija	8,1
121	Mali	8,0

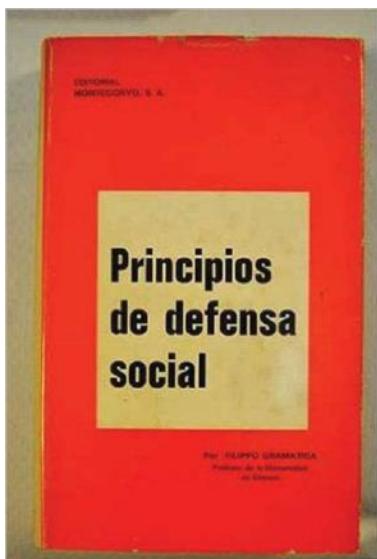
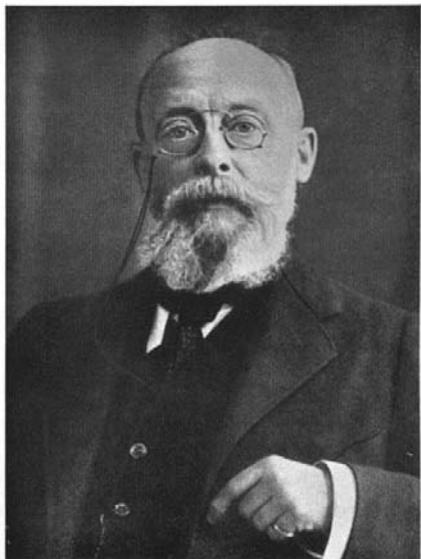
Rang	država	Nivo u %
120	Pakistan	7,8
119	Moldavija	7,5
118	Kiribati	7,3
117	Gvadelupa	7,0
116	Haiti	6,9
115	Istočni Tmor	6,9
114	Engleska	6,8
113	Antigua i Barbuda	6,8
112	Litvanija	6,6
111	Urugvaj	5,9
110	Argentina	5,5
109	Filipini	5,4
108	Ukrajina	5,2
107	Estonija	5,2
106	Kuba	5,0
105	Belorusija	4,9
104	Tajland	4,8
103	SAD	4,7
102	Surinam	4,6
101	Laos	4,6
100	Gruzija	4,3
99	Martinika	4,2
98	Turkmenija	4,2
97	Jemen	4,2
96	Palestina	4,1
95	Albanija	4,0
94	Niger	3,8
93	Solomonova Ostrva	3,7
92	Šri Lanka	3,6
91	Crna Gora	3,5
90	Džibuti	3,4

Rang	država	Nivo u %
89	Kambodža	3,4
88	Indija	3,4
87	Turska	3,3
86	Čile	3,2
85	Kina	3,2
84	Uzbekistan	3,1
83	Letonija	3,1
82	Iran	3,0
81	Libija	2,9
80	Nepal	2,8
79	Lihtestajn	2,8
78	Fidži	2,8
77	Bangladeš	2,7
76	Republika Koreja	2,6
75	Mauricijus	2,5
74	Luksemburg	2,5
73	Rusija	2,4
72	Malezija	2,3
71	Sirija	2,3
70	Azerbejdžan	2,2
69	Kuvajt	2,2
68	Liban	2,2
67	Finska	2,2
66	Tadžikistan	2,1
65	Izrael	2,1
64	Irak	2,0
63	Bugarska	2,0
62	Rumunija	2,0
61	Sao Tome i Prinsipi	1,9
60	Makedonija	1,9
59	Jordan	1,8

Rang	država	Nivo u %
58	Kipar	1,7
57	Češka	1,7
56	Belgija	1,7
55	Kanada	1,6
54	Vijetnam	1,6
53	Maldivi	1,6
52	Somali	1,5
51	Alžir	1,5
50	Slovačka	1,5
49	BiH	1,5
48	Grčka	1,5
47	Maroko	1,4
46	Jermenija	1,4
45	Hrvatska	1,4
44	Mađarska	1,3
43	Andora	1,3
42	Egipat	1,2
41	Irska	1,2
40	Velika Britanija	1,2
39	Portugalija	1,2
38	Srbija	1,2
37	Tunis	1,1
36	Poljska	1,1
35	Francuska	1,1
34	Holandija	1,1
33	Samoa	1,1
32	KNR	1,0
31	Butan	1,0
30	Saudijska Arabija	1,0
29	Švedska	1,0
28	Malta	1,0

Rang	država	Nivo u %
27	Australija	1,0
26	Tonga	1,0
25	Katar	0,9
24	Danska	0,9
23	Italija	0,9
22	Novi Zeland	0,9
21	Vanuatu	0,9
20	Mikronezija	0,9
19	UAE	0,8
18	Španija	0,8
17	Nemačka	0,8
16	Makao	0,7
15	Oman	0,7
14	Slovenija	0,7
13	Švajcarska	0,7
12	Bahrein	0,6
11	Norveška	0,6
10	Austrija	0,6
9	Guam	0,6
8	Brunej	0,5
7	Francuska Polinezija	0,4
6	Japan	0,3
5	Singapur	0,3
4	Island	0,3
3	Honkong	0,2
2	Monako	0,0
1	Palau	0,0

SUZBIJANJE KRIMINALA

Ramírez

Uklasičnom periodu razvoja krivičnog prava smatralo se logičnim da se kriminal može suzbiti kaznama, odnosno kažnjavanjem. Kazna je imala posebne i preventivne svrhe, jer je trabalo da djeluje na potencijalnog kriminalca zastrašujuće i tako odvrati one koji su imali u naumu da izvrše kakvo krivično djelo. No, kako se kriminal počeo tokom 19. vijeka proučavati ozbiljnije došlo se do stava da je kriminal slojevitiji i da se ne može odvojiti od sredine u kojoj je nastala ličnost koja je nosilac kriminalnih radnji. Smatrano je da je krivično djelo lični produkt, počinioца i okoline, pri čemu je socijalna stvarnost odlučujuća, jer ona utiče na to hoće li neka čovjekova biološka osobina poći pavcem kriminala. Drugim riječima, ovim stavom je redefinisano mišljenje iz klasičnog perioda krivičnog

prava, kada se smatralo da je ličnost kriminalca u procesu izvršenja krivičnog djela nevažna.

Prve ideje o politici suzbijanja kriminala pojavile su se 1872. godine, a izložio ih je od strane **Franc fon List (1851 – 1919)** u radu *Ideja svrhe u krivičnom pravu*. Potom 1889. godine sa Van Hamelom (Holandija) i Prinsom (Belgija) osnova međunarodno kriminalističko udruženje sa zadatkom okupljanja istomišljenika i širenja svojih ideja.

List se u svojim radovima kritički osvrće na aktuelno krivično pravo i postavlja pitanje «da li je krivično pravo efikasno oružje u borbi protiv kriminala?». Kazna ne smije biti sama sebi cilj, već osmišljena da suzbija kriminal. Uz kaznu, krivično pravo mora da raspolaže i bezbjednosnim i vaspitnim mjerama, kada su u pitanju maloljetnici. Uz to kazna se mora prilagođavati počiniocu. List traži ukidanje ili ograničavanje kratkotrajnih lišavanja slobode i uvođenje uslovne kazne. Zatim je tražio da sudije prilikom izricanja kazne moraju razlikovati slučajne krimilace i tzv. habitualne delikvente. Popravljive kriminalce treba prevaspitavati («popravljati»), a one koje nije moguće prevaspitati učiniti izolovanjem (zatvorom) bezopasnim po društvo. Listu su statistički podaci o rastu kriminala u Evropi tog vremena, posebno Austriji i Nemačkoj, bili veliki saveznik u kreiranju politike suzbijanja kriminaliteta. Naime, realnost je svakim danom pružao dokaze koji su upozoravali da ideja o kazni kao pravednoj odmazdi ne doprinosi suzbijanju kriminala.

Značaj Lista za kriminologiju je u tome što su njegove ideje aktuelne i danas, jer je upozorio na stvarnost, na fenomene društvenog života i sudbine pojedinca, te tako omogućio da se formira most između krivičnog prava, sociologije i kriminologije, što do tada nije bio slučaj.

Nov zamah formiranju politike suzbijanja kriminala dao je italijanski autor Filip Gramatika (Filippo Gramtica – 1965), koji je izložio radikalni program suzbijanja kriminala u knjizi pod naslovom koja se kod nas prevodi kao *Škola društvene odbrane* (defense sociale), odnosno kao *Principi društvene odbrane*.

Polažeći od determinističkih principa, Gramatika negira krivičnu odgovornost kriminalca, pa umjesto kazne predlaže primjenu različitih oblika (van)institucionalnog tretmana, čiji bi izbor i trajanje zavisilo od stepena opasnosti po društvo samog kriminalca. Zamjena za zatvorske i

druge kazne bile bi medicinsko, psihološko i socijalno ispitivanje kriminalaca.

Dalji razvoj politike suzbijanja kriminala nije afirmisao ove ideje, odnosno one nisu prihvачene.

Prevencija

U okviru Ujedinjenih nacija postoji Odbor za prevenciju kriminala koji se bavi kreiranjem politike prevencije i borbe protiv kriminala. Glavna uloga pomenutog odbora je da insistira na države na nacionalnom i međunarodnom nivou, s obzirom da kriminal može da koči društveno-ekonomski razvoj, da se donesu preventivne strategije i ugrade u nacionalne politike konkretnih država. Ovu preporuku Odbora manje više primjenile su sve države, pa i BiH.

Preventivne mjere smatraju **zakone** i **kazne** glavnim instrumentom prevencije kriminala. U prevenciji kriminala postoje opšte i posebne mjere. Opšte mjere su zasnovane na pretpostavci postojanja krivičnog zakona, u kojem su za kriminalno ponašanje date određene kazne, kao i postupak suđenja, tako da bi on trebao da djeluje na pripadnike konkretnog društva da se suzdrže od iskušenja da određenu situaciju iskoriste i učine krivično djelo. Posebna prevencija se sastoji u sprječavanju izvršioca krivičnog djela da ponovi kažnjive radnje. Prevencija se dijeli na prevenciju u širem i prevenciju u užem smislu.

Strategija prevencije kriminaliteta

Za suzbijanje kriminala potrebno je izgraditi određenu socijalnu politiku:

- urbanističku (planiranje razvoja okoline)
- zdravstvena politika (briga za zdrav razvoj omladine)
- porodična politika (otkrivanje zanemarivanja djece, konflikata u porodici, devijaciji i razvoda brakova, suzbijanje maloljetničke trudnoće, pomoć porodici, suzbijanje skitnje i beskućništva mlađih itd.)
- politika obrazovanja (sadržaj obrazovnih programa, ospobljavanje nastavnika, odnos učenik-učitelj-nastavnik, nagrađivanje i disciplinovanje učenika)

- politika brige za mlade (razvoj ličnosti, organizovanje slobodnog vremena, učenje socijalnih vještina, suzbijanje stigmatizovanja mlađih kriminalaca, pravilna identifikacija i socijalizacija omladine itd.)
- politika zapošljavanja

U daljem prikazu prevencije osvrnućemo se na Strategiju borbe protiv kriminala u BiH.

Organizovani kriminal predstavlja jednu od najvećih globalnih prijetnji u savremenom svijetu, koji direktno ugrožava sigurnost i stabilnost, kako na nacionalnom tako i na regionalnom, pa i međunarodnom nivou. Stoga je borba protiv ovog vida kriminala ne samo izazov nego i prioritet svih zemalja, pa tako i Bosne i Hercegovine.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine na 49. sjednici, održanoj 08. 05. 2013. godine, donijelo je Odluku o formiranju Radne grupe, za izradu Procjene prijetnje od organizovanog kriminala u Bosni i Hercegovini, Strategije i Akcijskog plana za borbu protiv organizovanog kriminala za period 2013 -2015. godine.

U skladu sa pomenutom Odlukom u izradi ova dva dokumenta su učestvovali prestavnici sljedećih institucija i policijskih agencija: Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Državna agencija za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine, Granična policija Bosne i Hercegovine, Služba za poslove sa strancima Bosne i Hercegovine, Direkcija za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine, Obavještajno-sigurnosna agencija Bosne i Hercegovine, Uprava za indirektno oporezivanje Bosne i Hercegovine, Republičko tužilaštvo Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Federalno tužilaštvo Federacije Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova, Policija Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

Takođe, kao jedna od međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine je priprema i izrada Strategije i Akcionog plana borbe protiv organizovanog kriminala za period 2016 - 2018. godine.

Donošenje i implementacija Strategije za borbu protiv organizovanog kriminala (u daljem tekstu: Strategija) je od najšireg značaja za sve građane Bosne i Hercegovine i važan je korak u prevenciji kriminala ali i jasna opredijeljenost Bosne i Hercegovine da u najvećoj

mogućoj mjeri da doprinos u borbi protiv evidentno globalnog problema.

Njenoj izradi je prethodila izrada Procjene prijetnji od organizovanog kriminala u BiH (OCTA BiH), prvog ovakvog dokumenta u našoj zemlji, koji razrađuje opasnosti koje prijete od organizovanog kriminala i daje prioritet onima za koje je predviđeno da će u budućnosti uzrokovati najveću štetu, što ujedno predstavlja i osnovu za izradu ovog Strateškog dokumenata. Takođe, smjernice i glavni prioriteti u izradi ovog strateškog dokumenta su određeni Analizom stepena sprovođenja Akcionog plana za borbu protiv organizovanog kriminala 2009 -2012. godine.

Strategijom Vijeće ministara BiH utvrđuje politiku u oblasti uspostavljanja efikasnog sistema za borbu protiv organizovanog kriminala, kojom definiše strategijske ciljeve, uloge i odgovornost svih subjekata i određuje okvire za izradu planova implementacije. Takođe, Strategijom se stvaraju dodatni uslovi za efikasnije uključivanje Bosne i Hercegovine u regionalni, evropski i svjetski koncept borbe protiv organizovanog kriminala.

Strategija je u skladu sa međunarodnim obavezama BiH, kao i tekućim reformskim procesima u zemlji. Ona je u čvrstoj koncepcijskoj i funkcionalnoj vezi sa dokumentom Bezbjednosna politika, kao i određenim strategijama u Bosni i Hercegovini, koje se odnose na različite oblasti: integrисано upravljanje granicom; borba protiv korupcije; sprječavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti; suzbijanje trgovine ljudima, kontrola neovlaštenog prometa opojnih droga, njeno suzbijanje i prevenciju; i suprotstavljanje ilegalnim migracijama.

Principi za izradu strategije

Osnovni principi za izradu i provođenje Strategije Bosne i Hercegovine za borbu protiv organizovanog kriminala su sljedeći:

- Princip političke volje – aktivna borba protiv organizovanog kriminala predstavlja prioritetu aktivnosti institucija u Bosni i Hercegovini.
- Princip nediskriminacije i poštovanja sloboda i prava građana – aktivnostima na realizaciji strategije je zagara-

ntovano ostvarivanje svih ljudskih sloboda i prava građana u skladu sa Ustavom BiH, njenim zakonima, i međunarodnim pravnim standardima.

- Princip legalnosti – poštovanje Ustava i domaćih zakona u ovom polju kao i određenih odredbi međunarodnih sporazuma (međunarodno pravnih instrumenata) čiji je Bosna i Hercegovina potpisnik.
- Princip jedinstvene i globalne vizije - borba protiv organizovanog kriminala bazirana je na jedinstvenom i globalnom sagledavanju problema.
- Princip koordinacije i zajedničke saradnje – prakse i procedure borbe protiv organizovanog kriminala baziraće se na jedinstvenom konceptu javnog i privatnog sektora, međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini, civilnog društva i građana.
- Princip profesionalizma i usklađenosti u svim područjima djelovanja - borba protiv organizovanog kriminala podrazumijeva kontinuirano profesionalno obučavanje, obrazovanje i usavršavanje stručnjaka, kao i razmjeru iskustava najboljih praksi i savremenih dostignuća, te njihove usklađenosti sa preventivno-represivnim mjerama.
- Princip aktivne međunarodne saradnje – aktivna saradnja u obezbjeđenju aktivne uloge Bosne i Hercegovine na međunarodnom nivou.
- Princip poštovanja obaveza u implementaciji Strategije - podrazumijeva nadzor nad implementacijom Strategije sa utvrđivanjem institucija zaduženih za provođenje Strategije sa jasno definisanim obavezama i planiranim rokovima, u kojima se vrši nadzor nad provođenjem Strategije. U skladu s tim izvršiće se i procjena korektivnih mjera.
- Princip kontinuiteta i progresivnosti – predstavlja nastavak sistemskih aktivnosti sprovedenih u borbi protiv organizovanog kriminala, koje su trajnog karaktera i afirmišaće sve pozitivne rezultate.
- Princip povjerljivosti – lični podaci proistekli iz specifičnih aktivnosti neće se objavljivati, osim u slučajevima i pod uslovima opisanim zakonom.

- Princip analize - periodična analiza i ocjena realizovanih ciljeva i preduzetih mjera.
- Princip transparentnosti i otvorenosti projekta – rezultati aktivnosti u borbi protiv organizovanog kriminala biće dostupni javnosti.

Organizovani kriminal u BiH

Organizovani kriminalitet u posljednjem desetljeću označava "sposobnost brzog prilagođavanja opštim socijalnim i privrednim uslovima te udovoljavanje potražnji za ilegalnim dobrima ili uslugama na crnom tržištu, uz nepogrješivo pronalaženje profitabilnih područja u kojima se protivpravno ostvaruje golema finansijska dobit uz mali rizik od kaznenog gonjenja, što je prouzrokovalo premoć nad institucijama pravnog poretku".

Raspoloživa saznanja ukazuju da na području BiH postoje različiti pojavnici oblici organiziranog kriminala koji se ispoljava u različitim aspektima (nedozvoljena proizvodnja i promet opojnim drogama, trgovina ljudima, krijumčarenje ljudi i ilegalne migracije, privredni kriminal i poreske utaje, krivotvorene i nezakonito pribavljanje ličnih dokumenata, krivotvorene novca, zloupotreba kreditnih kartica i drugih hartija od vrijednosti, zloupotreba službenog položaja, visokotehnološki kriminal, krađe i prodaje motornih vozila, ucjene, iznude, otmice i razbojničke krađe i dr.). Pojavnost i rasprostranjenost organizovanog kriminala u BiH u sigurnosnom smislu nije dovoljno istražena oblast, te precizna ocjena postojećeg stanja nije moguća i daje se isključivo na osnovu procjene prikupljenih obavještajnih podataka i zaključaka koji proizilaze iz podataka prikupljenih operativnim radom policijskih službenika i tokom kriminalističke obrade, te statističkih podataka o osobama koje su prijavljene tužilaštvima.

Evidentno je da organizovane kriminalne grupe imaju veoma štetan uticaj na privredni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine. Osnovna metoda njihovog djelovanja je ulaganje velikih suma nelegalno stečenog novca u legalne novčane tokove čemu doprinose i određeni zakonski propisi u Bosni i Hercegovini usvojeni radi podsistema stranim ulaganjima. S tim u vezi, u prethodnom periodu tokom provedenih istraža evidentirani su slučajevi da se osobe iz kriminalnog miljea država regiona u Bosni i Hercegovini pojavljuju kao direktni

strani investitori, koristeći sve privilegije koje nosi navedeni način investiranja. Ova pojava značajno je uticala na odluke navedenih osoba da svoje kriminalno djelovanje nastave na područjima ili sa područja Bosne i Hercegovine. Značajan uticaj na organizovani kriminal ima i prisustvo korupcije u svim strukturama vlasti, što je potvrđeno u dosad provedenim istragama organizovanih kriminalnih grupa i istraživanjima nevladinog sektora. Razlozi za ovu pojavu su višestruki, a sa aspekta osoba iz kriminalnog miljea je dolazak do zaštićenih informacija, na osnovu kojih izbjegavaju istrage i sudska procesuiranja (privremeni prestanak kriminalne aktivnosti, privremeno ili stalno napuštanje teritorija BiH itd.), te donošenje odluka koje utiču na njihovo dalje kriminalno djelovanje. Nemoguće je precizno izračunati materijalno-finansijsku štetu koju Bosni i Hercegovini nanosi organizovani kriminal, ali je sasvim sigurno da je ona velika.

Dosadašnje analize upućuju na to da organizovani kriminal u BiH u značajnoj mjeri određuju tri faktora: geopolitički položaj, tranzicijski procesi u zemlji i okruženju i poremećen društveno-ekonomski sistem. Faktori koji pogoduju razvoju organizovanog kriminala u BiH su brojni, a po vrsti i intezitetu slični su faktorima istovrsne pojave koja je zahvatila zemlje u tranziciji.

Najuticajniji faktori za razvoj organizovanog kriminala su: poremećen društveno-ekonomski sistem i korupcija, tranzicija društva i prelazak društvenog u privatno, nestabilna politička situacija, specifičan geostrateški položaj BiH, socijalna nejednakost stanovništva i siromaštvo, visok stepen nezaposlenosti, neadekvatni, neprimjenjivanje ili selektivno primjenjivanje propisa, nedostatak profesionalizma i zloupotrebe savremenih tehnologija.

Zakonodavni i institucionalni okvir za borbu protiv kriminala

Strategija je utemeljena na svim važećim zakonima, konvencijama, bilateralnim i multilateralnim ugovorima, kao i drugim pravnim aktima donijetim i usvojenim do dana stupanja na snagu ove strategije. Bosna i Hercegovina je u proteklom periodu ratifikovala najvažnije konvencije koje se odnose na borbu protiv organizovanog kriminala.

Uspostavljanje savremenog i sveobuhvatnog zakonskog okvira u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima predstavlja jedan od ključnih sistemskih uslova za efikasnu borbu protiv organizovanog kriminala u Bosni i Hercegovini. Svi organi koji su nadležni za borbu protiv organizovanog kriminala vrše procjenu djelotvornosti zakonskog okvira i staraju se o njegovom unapređenju u skladu sa potrebama.

Nadležnost, ovlašćenja i postupanje svih organa koji učestvuju u borbi protiv organizovanog kriminala uređuje više zakona, od kojih su najvažniji: Zakon o krivičnom postupku BiH , (“Službeni glasnik BiH“ broj:36/03, 26/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 2/07, 53/07, 76/07, 15/08 i 58/08); Krivični zakon BiH , „Službeni glasnik BiH“ broj:37/03, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07).; Zakon o sudu BiH („Službeni glasnik BiH!“ broj: 16/02, 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 4/04, 9/04, 35/04, 61/04, 32/07).; Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine,(“Službeni glasnik BiH“, broj:27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06,15/8, 63/08 i 35/09); Zakon o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu („Službeni glasnik BiH“, broj 27/04); Zakon o Graničnoj policiji BiH ,(“Službeni glasnik BiH“ broj:50/04, 27/07 i 59/09.); Zakon o Službi za poslove sa strancima (“Službeni glasnik BiH“ broj: 54/05, 36/08.); Zakon o Direkciji za koordinaciju policijskih tijela i o Agencijama za podršku policijskoj strukturi Bosne i Hercegovine, (“Službeni glasnik BiH“, broj:36/08); Zakon o sprječavanju pranja novca i finansiranju terorističkih aktivnosti („Službeni glasnik BiH“, broj: 29/04, 29/04, 17/05, 53/09); Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BiH“ broj: 29/04, 61/04, 55/05); Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj: 29/04).; Zakon o slobodi pristupa informacijama u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj:28/00).; Zakon o zaštiti ličnih podataka,(“Službeni glasnik BiH“, broj 49/2006).; Zakon o zaštiti tajnih podataka ,(“Službeni glasnik BiH“ broj:54/05).; Zakon BiH o izvršavanju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera („Službeni glasnik BiH“ broj:13/05,53/07,97/07,37/09); Zakon o osnivanju Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija pritvora i drugih mjera („Službeni glasnik BiH“ broj:24/08).; Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima („Službeni glasnik BiH“ broj: 53/09); Zakon o obaveštajno sigurnosnoj agenciji BiH („Službeni glasnik BiH“ broj 12/04).

Nadležnost, ovlašćenja i postupanje svih entitetskih organa i organa Brčko Distrikta BiH u borbi protiv organizovanog krimi-

nala uređuje više zakona od kojih su najvažniji: Zakon o krivičnom postupku RS („Službeni glasnik RS“ broj 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09 i Zakon o prečišćenom tekstu 100/09, a 2012. godine u sl.gl 53/12 stupio na snagu Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske), Krivični zakon RS („Službeni glasnik RS“ broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 01/12 i prečišćeni tekst Krivičnog Zakona RS sl.gl. broj 67/13), Zakon o unutrašnjim poslovima RS (U odnosu na osnovni Zakon sl. gl. broj 48/03 donesen je Zakon o unutrašnjim poslovima sl.gl.broj 04/12 koji navedeni zakon iz 2003. godine stavlja van snage), Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija RS („Službeni glasnik RS“ broj 64/01), Zakon o izvršnom postupku RS („Službeni glasnik RS“ broj 59/03), Zakon o suzbijanju organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala („Službeni glasnik RS“, broj 37/06 Zakon o policijskim službenicima sl. gl. broj 43/10 sa izmjenama i dopunama sl. gl.broj 78/11, Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela sl.gl. broj 12/10), Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH, („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“ br. 10/03, 6/05, 14/07, 19/07, 2/08, 17/09), Zakon o policiji Brčko Distrikta BiH (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“ br. 2/00 i 33/05), Zakon o policijskim službenicima Brčko Distrikt BiH (Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“,broj 41/07 i 4/08), **Krivični zakon Brčko Distrikta BiH** (Službeni glasnik Brčko Distrikt BiH“, broj 10/03), Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija (“Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 8/00, 1/01, 19/07 i 36/07) Zakon o unutrašnjim poslovima FBiH („Službene novine FBiH“, broj 49/05), Zakon o krivičnom postupku FBiH („Službene novine FBiH“,broj 35/03, 53/07, 9/09), Krivični zakon Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj 36/03, 37/03, 21/04, 17/05), Zakon o policijskim službenicima FBiH („Službene novine FBiH“, broj 70/08).

Izmjenama i dopunama pozitivnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, prevashodno materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva u posljednjoj deceniji, stvoreni su neophodni uslovi za efikasniju borbu protiv svih vidova organizovanog kriminala, a takođe su implementirane i odredbe međunarodnih pravnih standarda u ovoj oblasti.

Cilj svih tih promjena može se u kratkim crtama predstaviti kao: efikasnija borba protiv rastućeg organiziranog kriminala i korupcije, ugrađivanje novih metoda u borbi protiv složenih oblika savremenog kriminala, ubrzavanje krivičnog postupka, pojednostavljenje krivičnog

postupka za lakša krivična djela, zaštita prava i slobode čovjeka i harmonizaciju kazneno-pravnih propisa u BiH.

Vijeće ministara BiH kao nosilac izvršne vlasti na nivou Bosne i Hercegovine, entitetske vlade i Vlada Brčko distrikta BiH, usmjeravaju i usklađuju rad organa državne uprave i vrše nadzor nad njihovim radom. Od riješenosti i sposobnosti činilaca političkog sistema da se obračunaju sa organizovanim kriminalom zavisi njen uspjeh. Zbog toga, postojanje i stabilnost političke volje, usvajanje i sprovodenje odgovarajućih propisa, kao i jačanje organa na nivou BiH, entiteta i Brčko Distrikta BiH, odnosno institucionalnog okvira i politike predstavljaju uslove za sprovodenje Strategije.

Na nivou Bosne i Hercegovine, između ostalih, u okviru Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine djeluju agencije koje se bave operativnim radom na suzbijanju organizovanog kriminala:

- Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA),
- Granična policija BiH (GP BiH),

Nadležnosti Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) su propisane Zakonom o državnoj agenciji za istrage i zaštitu i odnose se uglavnom na organizovani kriminal, terorizam, ratne zločine, trgovinu ljudima i druga krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, te teški finansijski kriminal. SIPA obrađuje podatke i vodi evidencije u skladu sa Zakonom o policijskim službenicima BiH, Zakonu o zaštiti ličnih podataka BiH i drugim propisima Bosne i Hercegovine.

Za poslove i zadatke sprječavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti nadležno je Finansijsko-obavještajno odjeljenje (FOO) u sjedištu SIPA-e i kao takvo glavni je nosilac aktivnosti u BiH po ovoj problematiki. Sa postojećim materijalnim i kadrovskim potencijalima SIPA je sposobna da sproveđe najkompleksnije istrage krivičnih djela organizovanog kriminala.

Nadležnosti Granične policije BiH propisane su Zakonom o Graničnoj policiji BiH i obuhvataju: sprovodenje Zakona o graničnoj kontroli, Zakona o kretanju i boravku stranaca u azilu, sprečavanje, otkrivanje i istraživanje krivičnih djela propisanih krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini kada su ta krivična djela usmjerena protiv bezbjednosti državne granice ili protiv izvršenja poslova i

zadataka iz nadležnosti GP BiH. Ovdje spadaju krivična djela u skladu sa odredbama o zloupotrebi javnih isprava koje služe kao dokaz identiteta i obavezi posjedovanja vize, te odredbama o kretanju i boravku stranaca i azilu ukoliko su počinjena prilikom prelaska granice ili su direktno vezana za prelazak granice, krivična djela koja se odnose na prevoz robe preko državne granice čiji promet nije dopušten, robe bez službenog odobrenja ili u slučaju kršenja važeće zabrane.

U sklopu GP BiH djeluje Centralni istražni ured, čija je nadležnost sprječavanje i otkrivanje krivičnih djela iz oblasti organizovanog prekograničnog kriminala, a naročito u segmentu krijumčarenja ljudi, ilegalnih migracija i krijumčarenja roba.

U okviru Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH djeluje Sektor za međunarodnu operativnu policijsku saradnju, koji u skladu sa svojim nadležnostima dnevno razmjenjuje operativne i strateške informacije u međunarodnoj policijskoj saradnji i to putem saradnje sa INTERPOL-om, EUROPOL-om i SELEC Centrom, kao i putem akreditovanih stranih policijskih oficira za vezu u BiH.

Sud Bosne i Hercegovine i Tužilaštvo Bosne i Hercegovine djeluju na nivou BiH i njihove nadležnosti su propisane Zakonima o Sudu BiH i Tužilaštvu BiH.

Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je institucija čija je nadležnost određena Zakonom o tužilaštvu BiH. Između ostalog, nadležno je za krivična djela organizovanog kriminala na nivou Bosne i Hercegovine, te naročito za krivična djela međunarodnog prometa opojnim drogama, trgovine ljudima, koruptivnim krivičnim djelima gdje su izvršioci predstavnici institucija Bosne i Hercegovine, kao i za krivična djela ekonomskog kriminala kojima se ugrožava ekonomski integritet i jedinstvo tržišta u Bosni i Hercegovini.

S ciljem što efikasnijeg istraživanja i krivičnog procesuiranja navedenih krivičnih djela, u Tužilaštvu Bosne i Hercegovine je formirano Posebno odeljenje za organizovani kriminal, ekonomski kriminal i korupciju.

Na nivou entiteta djeluju entitetska, okružna i kantonalna tužilaštva dok u okviru Brčko Distrikta BiH djeluje Tužilaštvo Brčko Distrikta BiH. U Republici Srpskoj formirano je i Specijalno tužilaštvo sa isključivom nadležnošću za borbu protiv organizovanog kriminala.

Kao samostalna agencija za prikupljanje sigurnosno-obavještajnih podataka djeluje Obavještajno sigurnosna agencija (OSA/OBA).

Za svoj rad direktno je odgovorna Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine, odnosno Komisiji za nadzor nad radom OSA-e, a njene nadležnosti propisane su Zakonom o obavještajno-bezbjednosnoj agenciji Bosne i Hercegovine. Pored ostalog, poslovi OSA/OBA obuhvataju prikupljanje, analizu i distribuciju podataka o organizovanom kriminalu koji po svom karakteru predstavlja prijetnju po sigurnost BiH i globalnu sigurnost, naročito u oblastima trgovine drogom, oružjem i ljudima, nezakonitu međunarodnu proizvodnju oružja za masovno uništenje ili komponenti, materijala i uređaja koji su potrebni za njihovu proizvodnju; nezakonitu trgovinu proizvodima i tehnologijama koje su pod međunarodnom kontrolom.

Uprava za indirektno oporezivanje Bosne i Hercegovine, kao samostalna upravna organizacija, na nivou Bosne i Hercegovine sprovodi zakonske i druge propise o indirektnom oporezivanju i politiku koju utvrđuje Vijeće ministara BiH na prijedlog Upravnog odbora Uprave za indirektno oporezivanje. Uspostavljena je Zakonom o sistemu indirektnog oporezivanja i putem svog upravnog odbora direktno je odgovorna Vijeću ministara BiH. Nadležnost Uprave za indirektno oporezivanje Bosne i Hercegovine je regulisana Zakonom o Upravi za indirektno oporezivanje, koja se ogleda, između ostalog, u suzbijanju, otkrivanju i istraživanju carinskih, poreskih i drugih prekršaja, te u skladu sa uputstvima nadležnog tužioca, vođenju aktivnosti u vezi s istragom krivičnih djela vezanih za indirektno oporezivanje, putem svog organizacionog dijela Sektora za sprovođenje propisa.

Na nivou Bosne i Hercegovine, pored Agencije za policijsku podršku/potpunu, Agencije za školovanje i stručno usavršavanje kadrova i Agencije za forenzička ispitivanja i vještačenja, takođe djeluje i Služba za poslove sa strancima, kao upravna organizacija u sastavu Ministarstva sigurnosti BiH, sa operativnom samostalnošću, uspostavljena Zakonom o Službi za poslove sa strancima. Nadležnosti Službe su propisane navedenim Zakonom, međutim najvažnija nadležnost u kontekstu ove Strategije je prevencija i suprotstavljanje ilegalnim migracijama kao potencijalnom riziku, koju Služba s provodi kroz operativne aktivnosti u postupcima ovjere pozivnih pisama i odobrenja boravka, prikupljanjem informacija i saznanja o organizatorima ilegalnog prebacivanja i krijućarenja lica, utvrđivanju pravaca i ruta kretanja ilegalnih migranata, razmjenom prikupljenih saznanja i informacija sa agencijama za sprovođenje za-

kona u BiH, inspekcijskim kontrolama kretanja i boravka stranih državljana te preduzimanjem represivnih aktivnosti prema istim.

Pored institucija na nivou BiH, postoje, na nivou entiteta, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova (FMUP), Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, te Policija Brčko Distrikta BiH.

U okviru Federacije Bosne i Hercegovine postoji deset kantona. U svakom od kantona djeluju Kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova, koja se sastoje od policijskih uprava formiranih na teritorijalnom i funkcionalnom principu. Policijske uprave se sastoje od dvije ili više policijskih stanica (opštinski nivo). Nadležnosti Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova (Federalne Uprave policije FMUP-a), propisane su Zakonom o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine i odnose se, pored ostalog, na suzbijanje krivičnih djela terorizma, međukantonalnog kriminala, stavljanja u promet opojnih droga, organizovanog kriminala, pronalaženje i hapšenje izvršilaca ovih krivičnih djela u skladu sa navedenim Zakonom. Kantonalna ministarstva unutrašnjih poslova imaju nadležnosti propisane kantonalnim zakonima o unutrašnjim poslovima.

Nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske propisana su Zakonom o unutrašnjim poslovima i Zakonom o policijskim službenicima Republike Srpske. Navedenim zakonima kao jedan od primarnih zadataka ministarstva je i suzbijanje organizovanog kriminaliteta i korupcije. S tim u vezi kao jedna od osnovnih organizacionih jedinica ministarstva je i Uprava kriminalističke policije koja u svom sastavu ima Službu za suzbijanje organizovanog kriminaliteta i korupcije čiji je prioritetni zadatak vođenje istraga organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminaliteta i korupcije, kao i finansijske istrage i istrage pranja novca. U okviru Uprave kriminalističke policije takođe je formirano Odjeljenje za suzbijanje visokotehnološkog kriminaliteta.

Takođe u okviru šest Centara javne bezbjednosti u okviru Sektora kriminalističke policije formirana su odjeljenja za suzbijanje organizovanog kriminaliteta i korupcije i odjeljenja za suzbijanje privrednog kriminaliteta.

Policija Brčko Distrikta BiH ima potpunu, stvarnu i mjesnu nadležnost na području Brčko Distrikta BiH propisanu Zakonom o Policiji Brčko Distrikta BiH. U okviru Jedinice kriminalističke policije

formirani su odsjek za organizovani kriminal, droge i odsjek za privredni kriminal i korupciju.

Saradnja među subjektima u borbi protiv organizovanog kriminala mora biti efikasnije uspostavljena, sa mogućnošću unapređenja u zajedničkim istragama, razmjeni podataka i uspostavljanju efikasnijeg informacionog sistema.

Radna tijela Vijeća ministara obrazuju se radi davanja mišljenja i prijedloga u pitanjima iz nadležnosti Vijeća ministara i usklađivanja stavova organa državne uprave.

Vijeće ministara BiH može da obrazuje stalna i povremena radna tijela radi razmatranja pojedinih pitanja iz svoje nadležnosti i davanja prijedloga, mišljenja i stručnih obrazloženja.

Ostali državni organi, organi uprave, entiteti, Brčko Distrikt BiH, kantoni, lokalne samouprave i javne službe predstavljaju bitan činilac u borbi protiv organizovanog kriminala.

Strategijski, taktički i operativni pristup sprječavanja i suzbijanja kriminaliteta

Politika suzbijanja kriminaliteta je teorijska i praktična disciplina koja izučava i bavi se sprijecavanjem i suzbijanjem kriminaliteta. Kroz svoj razvoj ona se različito tretirala i primjenjivala. Za razliku od klasične škole krivičnog prava, koja je polazila sa stajališta da se suzbijanje kriminaliteta može postići kažnjavanjem, u 19. vijeku dolaze do izražaja prirodne nauke, tako da se probijala misao da zločin nije samo pravna pojava koja proizilazi iz sukoba volje i zakona, nego da je prije svega, ili barem istovremeno, stvarna pojava ličnog i društvenog značenja, pojava koja se ne može odvojiti od sredine u kojoj nastaje i ličnosti koja je njezin nosilac.⁶

Strategijski pristup sprječavanju u širem smislu riječi, sastoji se u operacionalizovanju kriminalno-političkih koncepata suzbijanja kriminala u cjelini ili pojedinoj formi, ali primjenom kriminalističkih mjera i od strane nosilaca kriminalističkih aktivnosti. Da bi se suzbijao kriminalitet potrebno je više područja socijalne politike kao što su:

⁶ M. Singer, I. Kovčo-Vukadin, I. Cajner-Mraović, Kriminologija, Zagreb, 2002, str. 350.

- a) urbanistička politika,
- b) zdravstvena politika,
- c) famelijarna politika,
- d) politika obrazovanja,
- e) politika zaštite za mlade,
- f) politika zapošljavanja itd.

Sam naziv taktika dolazi iz grčkog rječnika, što znači vještina u vođenju borbe protiv kriminaliteta. Taktika razrađuje i usavršava načine za otkrivanje, pronalaženje i hvatanje izvršilaca krivičnih djela. Prema tome, taktika sistematski razmatra iskustva i saznanja u vezi i sa načinom izvršenja krivičnih djela kako bi izgradila sistem o najprikladnijem djelovanju.

Krivično-pravni pristup sprječavanja i suzbijanja kriminaliteta

Zakonodavstvo služi zaštiti društvenih odnosa u određenoj društvenoj zajednici i njihovom razvoju, što znači da cijelokupno zakonodavstvo ima određenu svrhu, određeni cilj i zadatak. Ova grana prava za socijalnu kontrolu ima suštinski značaj. Njom se, s jedne strane, precizira širina zone kažnjivosti, dok se, s druge strane, određuje oštRNA kaznene reakcije. Krivični zakon ima zadatak da građanima na koje se primjenjuje garantuje najveću moguću sigurnost.

Određivanje granice krivične represije

Krivičnopravna prinuda treba da bude primijenjena samo kada je ona stvarno potrebna za zaštitu osnovnih vrijednosti društva.⁷ U načelu ta prinuda se primjenjuje radi sprječavanja društveno opasnih djela. Među društveno opasnim djelima ima kažnjivih i nekažnjivih. Zato se insistira od zakonodavca da se pojedina ponašanja kao krivična djela zakonom moraju što preciznije odrediti, a da zakonska bića krivičnih djela moraju biti jasno i razumljivo formulisana da bi svakome unapri-

⁷ N. Stanković, Krivično pravo, opšti dio, Brčko Distrikt, 2016, str. 51.

jed bilo jasno šta se zakonom dozvoljava, šta se naređuje, a šta zabranjuje. Prema tome, određivanje kruga ponašanja koja će biti kažnjiva predpostavka je djelovanja organa formalne socijalne kontrole. Sam krug inkrimisanih ponašanja mijenja se kroz istoriju. Razlog promjenljivosti i razlika u inkriminaciji u različitim društвima, ležи u činjenici da je krivično pravo dio kulture jednog društva. Sastavni dio te kulture čine vrijednosti i norme kojima se želi obezbijediti njihovo poštovanje. Postupanja u skladu sa nekim od tih vrijednosti smatra se uslovom funkcionalisanja zajednice i zato se one štite i normama krivičnog prava. Postoje razlike i u društвima iste epohe, tj. ne postoji podudarnost u inkriminacijama. Do tih razlika dolazi uslijed različite operacionalizacije osnovnih vrijednosti u krivičnopravnom sistemu država (npr. Isti cilj – zaštita određenog dobra; postiže se inkriminacijama različite sadržine) i ne jednakog odnosa prema različitim vrijednostima koje su često posljedica istorijskog naslijeđa, uticaja drugih kultura i slično. Vladajuće društvene grupe koje posjeduju političku i ekonomsku vlast, normama krivičnog prava prije svega štitie svoj položaj, a trude se da stvore utisak kako je krivično pravo izraz kolektivne volje i da štiti univerzalne vrijednosti, te da počiva na onome što se naziva „normativni konsenzus“.

Određivanje oštine krivične represije

Cilj krivičnog prava jeste suzbijanje kriminaliteta, odnosno pružanje zaštite najznačajnijim dobrima i vrijednostima od ponašanja koja ih povrјeđuju ili ugrožavaju. Krivično pravo određuje oštinu kaznene reakcije, prije svega, usvajanjem registra krivičnih sankcija, a zatim i određivanjem granica u kojima te sankcije mogu biti odmjerene u svakom konkretnom slučaju. Na ovaj način određuje se intezitet odgovora društva na zlo koje je počinilac nanio pojedincu ili javnim interesima. Kazne i danas prestavljuju osnovni i nezamjenljivi instrument za suprostavljanje kriminalitetu. Kazne, su kao sankcije kojima se počiniocima krivičnih djela prijeti nanošenjem fizičke ili duševne patnje. Sam način kažnjavanja se kroz istoriju mijenja. Ali se uvjek kaznom prestupnik lišavao dobra koja se smatraju dovoljno značajnim da bi ovaj shvatio u kojoj mjeri društvo ne odobrava njegovo djelo.

Kažnjavanjem društvo nanosi zlo prestupniku. Kazna može biti sredstvo da se počiniocu uzvrati zbog počinjenog djela, ali kazna je i sredstvo odmazde, sa elementima kaznenog simbolizma (kradljivcu se odsijeca ruka i sl.). Kazna ima i preventivni pristup, što znači kazniti treba ne samo zato što je činio, nego da ubuduće ne čini. Ova krivično pravna prevencija ima dva oblika i to: generalna prevencija (utiče se na druge), i specijalna prevencija (utiče se na osuđeno lice).

U krivičnom zakonodavstvu postoji više modela zakonskog određivanja kazni i to:

- a) sistem apsolutno određenih kazni (koji za svako izvršeno istovrsno djelo predviđa istu kaznu),
- b) sistem relativno određenih kazni (zakon određuje okvire u kojima se odmjerava kazna), i
- c) sistem arbitarnih kazni (sud po svojoj ocjeni izriče kaznu ili sankciju). Kada se po ocjeni suda izriče kazna kojom će se najbolje ostariti svrha izricanja krivične sankcije naziva se individualizacija kazne.⁸

Dakle, individualizacija krivične sankcije podrazumijeva odlučivanje suda o tome koju će vrstu krivične sankcije primijeniti u konkretnom slučaju, da li kaznu ili uslovnu osudu ili mjeru bezbjednosti itd. Kod odmjeravanja kazne sud prvenstveno mora imati u vidu kaznu koja je propisana za učinjeno krivično djelo, jer je kazneni okvir osnovno polazište za sud pri odmjeravanju kazne.⁹ Okolnosti koje utiču da se počiniocu izrekne blaža kazna nazivaju se olakšavajućim okolnostima, a okolnosti koje utiču da se izrekne strožija kazna, nazivaju se otežavajućim okolnostima. Primjenom olakšavajućih i otežavajućih okolnosti postiže se da se počiniocima istih krivičnih djela izriču različite kazne, u zavisnosti od okolnosti koje se odnose na djelo ili na počiniosa. Sud sve okolnosti cijeni pri odmjeravanju kazne, izričući manju ili veću mjeru kazne u zavisnosti od toga koje je okolnosti uzeo kao odlučujuće pri kažnjavanju.¹⁰

⁸ B. Vučković, V. Vučković, Krivično pravo Crne Gore, Cetinje, 2009, str. 239.

⁹ N. Stanković, Krivično pravo, opšti dio, Brčko Distrikt, 2016, str. 217.

¹⁰ N. Stanković, Krivično pravo, opšti dio, Brčko Distrikt, 2016, str. 217.

Recidivizam-povratništvo

Recidivizam ili povratništvo je krivično pravni pojam koji se različito definiše u pravnoj literaturi. Uglavnom se definiše kao krivično djelo koje delikvent ponovo izvrši. Kao bitni elementi (recidivizma) povratništva su: ranija osuda, ponovno izvršenje krivičnog djela, identičnost pobuda za novo djelo i vremenska distanca između ranijeg i novog djela. Recidivizam kao individualna pojava ponovnog delikvencnog ponašanja nakon ranijeg kažnjavanja ili primjene druge sankcije upozorava na to da mjera društvene reakcije na zabranjeno ponašanje nije bila učinkovita. Da bi se neko lice moglo smatrati recidivistom u kaznenopravnom ili prekršajnom smislu, potrebno je da u određenom vremenskom razmaku nakon izdržane ili oproštene kazne, ili izdržane neke druge sankcije, ponovo učini neko kažnjivo ponašanje, koje prema vrsti ili težini pokazuje da ranija sankcija nije na nju djelovala posebno preventivno. Tako se smatra da se kriminologija „obavezno mora baviti i onim prestupnicima koji se nikada ne pojavljuju na sudu ili sličnim ustanovama“, jer „neotkriveni recidivizam ima svoje probleme“, koji su veoma bitini za shvatanje same pojave i preuzimanja odgovarajućih mjera kriminalne politike.¹¹ Okolnost da je optuženik višestruki povratnik može uticati na visinu izrečene kazne. Recidivizam ne treba tretirati ni kao nešto, a priori nepovoljno za počinitelja ni kao nešto što bi mu trebalo ići u prilog. Zapravo, ovdje se radi o grupi počinioca koji izazivaju pažnju u etiološkom smislu, što znači da bi se u njihovm slučaju trebalo posebno baviti uzrocima koji na njih djeluju krimino-gen. Izraženi recidivizam u određenom društvu upozorava na potrebu analiziranja cjelokupne politike suzbijanja kriminaliteta i ostalih kažnji-vih ponašanja, a naročito analiziranje kaznene politike za pojedina kažnjiva ponašanja koja se u recidivizmu pojavljuju češće. Posmatrano, kriminalistički povoljnije je imati posla sa recidivistima koji prema ranijim evidentiranjima (modus operandi i sl.) lakše otkrivaju, a istovremeno svaki recidivist nije automatski opasniji od primarnog delikventa. Kada se govori o povratništvu, prema penološkoj analizi govori se o dvije moguće vrste uzročnih faktora: neadekvatnoj društvenoj reakciji – neprimjerenom izboru krivične sankcije ili neodgovarajućem tretmanu u kazneno-popravnim i vaspitno-popravnim ustanovama u ko-

¹¹ M. Bošković, Z. Skakavac, Kriminologija, Banja Luka, 2012, str. 269.

jima su izdržavali krivične sankcije. Kao mogući faktor spominju se i ograničene mogućnosti njihove integracije u društvo.

VII
ORGANIZOVANI KRIMINAL

ORGANIZOVANI KRIMINAL

Organizovani kriminal u znatnoj mjeri plijeni pažnju tijela krivičnog postupka, nauke i javnosti uopšte. Prema tome, organizovani kriminalitet predstavlja zajedničko vršenje krivičnih djela od strane više lica koja su se za to dogovorila. Bitna odlika organizovanog kriminala je postojanje zločinačke organizacije (npr. zločinačkog udruženja, bande, grupe, i sl.). koja izvršava zajednički krivična djela radi ostvarenja ekonomске ili političke moći. Prema tome postojanje ove organizacije je očuvanje pozicija ili monopola, odnosno sprječavanje primjene prava ili donošenja političkih odluka koje ih ugrožavaju. Često dolazi i do oružanih sukoba, pa i do pravih malih ratova između organizovanih grupa, dešavaju se i ubistva, a sve radi očuvanja monopolja. Karakteristično za organizovani kriminal je težnja ka specijalizaciji (npr. specijalizacija za drogu, prebacivanje

emigranata preko granice, trgovina bijelim robljem, prostitucija i sl.). Težnja za ostvarenjem uticaja na sferu ekonomije, politike i javnog života, kriminalne organizacije ostvaruju korupcijom policijskih, sudskih i političara koji su u vrhu vlasti. Organizovani kriminalitet karakteriše hijerarhijska povezanost kriminalaca, dok broj udruženih kriminalaca može biti od tri lica i više. Organizovani kriminal takođe ulaže sve više u legalne pravne poslove, legalne privredne poslovne i finansijske institucije (npr. novac od droge ulaže u kupovinu nekretnina, preduzeća i sl.). Poslovi organizovanog kriminala sve češće prelaze granice država, pa se jasno uočava međunarodno povezivanje organizovanog kriminala (npr. trgovina drogom, ljudima, „pranje novca“, prebacivanje emigranata itd.). Interpol je devedesetih godina ovog vijeka region Balkana označio kao jedno od najvećih žarišta organizovanog kriminala na svijetu. Korupcija je najmoćnije oružje organizovanog kriminaliteta, ali se primjenjuju i metode zastrašivanja i prijetnji.

Organizovani kriminal kao pojava i realitet se javlja u Evropi, i to prvo u Italiji, krajem XIX vijeka u organizacionim oblicima mafije, kao specifični modeli - Cosa Nostra (Naša stvar), N drangheta (od grčke riječi – što znači lukav, hrabar, čovjek), Nuova sacra corona unita (Nova sveta ujedinjena kruna), kineske Trijade, japanska Jakuza (japanski izraz koji znači gangster). Potom se organizovani kriminal javlja u SAD tokom druge i treće decenije prošlog vijeka, koji se vezuje za prohibiciju. Postoje i shvatanja koja ističu da se organizovani kriminal javlja početkom prošlog vijeka, i to, prije svega, u većim gradovima, gdje je postojala potreba za alkoholom, kockom i prostituticom.

Krajem XX i početkom XXI vijeka problemi organizovanog kriminala u svjetskim, regionalnim i nacionalnim okvirima su postali posebno značajni i aktuelni. Organizovani kriminal od osamdesetih godina prošlog vijeka se smatra jednim od bitnih međunarodnih problema, koji postaje predmet pažnje mnogih međunarodnih organizacija, međudržavnih institucija, javnog mnjenja, pokreću se mnoge inicijative, aktivnosti, za njegovo suzbijanje. Od navedenog perioda, organizovani kriminal se koristio i kao pojam koji je označavao eskaliranje zabrinutosti nacionalnih i nadnacionalnih institucija i građana u pogledu rasta domaćih i svjetskih tržišta, porasta i intenziviranja mobilnosti i aktivnosti kriminalnih aktera preko nacionalnih granica i njihovo ugrožavanje

političkog i ekonomskog razvoja nacionalnih država, saveza država, međunarodne zajednice.¹²

Nesaglasnosti, kao i kod određenja pojma kriminala, su prisutne i kod definisanja organizovanog kriminala. Uvidom u postojeći naučni fond, domaće i strane izvore, nesporno je da ne postoji opšteprihvачeno, univerzalno, određenje pojma organizovanog kriminala. Na osnovu takvog faktičkog stanja, nesporno je postojanje raznovrsnih nacionalnih shvatanja i procjena o oblicima, obimu, strukturi i kretanju organizovanog kriminala u nekoj državi, a što za posljedicu ima onemogućavanje stvarnog sagledavanja konkretne društvene i bezbjedonosne opasnosti organizovanog kriminala, na državnom i međudržavnom nivou.

Postojeće definicije organizovanog kriminala možemo svrstati u dvije grupe:

1. Pravno-teorijske definicije, koje obuhvataju:

- Postojanje određene kriminalne organizacije;
- Hijerarhijsku uređenost i strogu podjelu uloga, zadataka;
- Veliki stepen povezanosti pripadnika kriminalne organizacije;
- Kontinuitet kriminalnog djelovanja usmjerenog ka sticanju profita, protivpravne imovinske koristi;
- Upotreba ili prijetnja nasiljem kao sredstva za ostvarivanje ciljeva, i
- Ostvarivanje određenih veza i odnosa sa državnim i drugim organizacijama i institucijama.

2. Normativne definicije su sadržane u zakonskim propisima i međunarodnim aktima koja se odnose na formalna obilježja – uslove koji moraju biti ostvareni kako bi se određeno djelo smatrало aktivnošću organizovanog kriminala, i to:

- Trajno udruživanje većeg broja lica;

¹² L.Paoli- C.Fijnaut, Organized Crime in Europe: Manifestations and Policies in the European Union and Beyond, Freiburg 2003.1.

- Plansko obavljanje kriminalnih aktivnosti;
- Vršenje ilegalne djelatnosti;
- Fleksibilna kriminalna tehnologija;
- Kriminalne metode: iznude, prijetnje, sila, teror, podmićivanje, i dr, i
- Ostvarivanje ekonomske i političke moći u državnim i međudržavnim okvirima.

Poseban problem predstavlja nepostojanje normativne definicije organizovanog kriminala u velikom broju država. Postoje dileme da li terorizam spada u organizovani kriminalitet ili je to samostalna kriminalna djelatnost političkog, odnosno klasičnog karaktera. Donijeti odluku nije jednostavno, ako se posmatra povezanost sa drugim krivičnim delima, onda se u određenom smislu, može svrstati u organizovani kriminalitet. Generalno se može istaći sljedeći stav: na osnovu uvida u postojeću zakonodavnu praksu u državama u kojima ne postoji pravna definicija organizovanog kriminala, ali postoje tri osnovna stanovišta. Tako se organizovani kriminal podovodi pod: a) krivična djela zločinačkog udruživanja, primjer Njemačka, Austrija; b) krivični zakon propisuje krivična djela kod kojih je tipično da ih čine organizovana udruženja, kao što je trgovina oružjem, ljudima, drogom, automobilima, nuklearnim materijalom, pranje novca, krivična djela iz oblasti privrednog kriminala, i sl, i c) organizovani kriminal obuhvata i činjenje klasičnih krivičnih djela, kao što su krađe, ubistva, otmice i dr, ukoliko iz njih stoje kriminalne organizacije, primjer Mađarska.

Rizici i neposredne posljedice te kriminalne pojave su višestruki, javljaju se dva ključna obilježja organizovanog kriminala uopšte, a posebno ovog savremenog: a) kriminalne djelatnosti usklađene su sa najnovijim tehnikama i modalitetima rukovođenja u privredi, b) bitna je taktika nasilja, zastrašivanje i potkupljivanja. Primijetno je da se kod ove vrste kriminala materijalne štete veće, prati postepeno potkopavanje i razgrađivanje samih temelja sistema društvenih vrjednosti, a moralni gubici nadmašuju materijalne.

Vrste kriminalne aktivnosti

Osnovne djelatnosti su oblici u kojima se manifestuje organizovani kriminalitet, odnosno tačno određeni pojavnii oblici pojedinih krivičnih djela učinjenih na posebno organizovan način. U osnovne djelatnosti organizovanog kriminaliteta spadaju sljedeće djelatnosti: *trgovina narkoticima, trgovina oružjem, trgovina ljudima, krađa i trgovina automobilima, lihvarstvo (zelenaštvo), trgovina djecom, trgovina ljudskim organima, pranje novca, kompjuterski kriminal, falsifikati, trgovina nuklearnim materijama, prostitucija (pedofilska prostitucija i pornografska industrija), igre na sreću, reket, trgovina cigaretama i alkoholom.*

Nedozvoljena trgovina

Nedozvoljena trgovina je delikt privrednog kriminaliteta koji se sastoji u neovlaštenom bavljenju trgovinom ili trgovinom zabranjenom robom.¹³ Krivično djelo nedozvoljene trgovine čini lice, koje, bez ovlaštenja za trgovinu, nabavi robu ili druge predmete u većoj vrijednosti u svrhu prodaje, ili se neovlašteno i u većem obimu bavi trgovinom ili posredovanjem u trgovini ili zastupanjem organizacija u unutrašnjem ili spoljnotrgovinskom prometu robe i usluga.

Predmet nedozvoljene trgovine može da bude razna roba, ali će to uglavnom da bude ona za kojom na tržištu postoji potražnja ili ona koja se na tržištu nudi po nižim cijenama od cijena u legalnoj prodaji. Obično će predmet nedozvoljene trgovine da bude roba koja donosi najveću zaradu (npr. tehnička roba, građevinski materijali, dijelovi za vozila, tekstilni i prehrambeni proizvodi, alkohol, cigarete, nafa i naftni derivati, oružje, municija, zlato, droga, narkotici, nuklearni materijal, i sl.). Prema tome nedozvoljena trgovina je delikt međunarodnog karaktera, a osim profesionalaca, nedozvoljenom trgovinom se bave i radnici na privremenom radu u inostranstvu, zanatlije, lica koja su zaposlena u špedicijama, međunarodnom prevozu robe i putnika, kako u suvozemnom, tako i u željezničkom, vazduhoplovnom i vodenom saobraćaju.

¹³ M. Žarković, B. Banović, Kriminalistika, Beograd, 1999, str. 63.

Trgovina narkoticima

Teške patnje i duševne boli nameću se čovjeku od njegovog postanka. Otkad istorija pamti, svako je društvo upotrebljavalo droge, koje su imale uticaj na raspoloženje, mišljenje, osjećaje i doživljavanje samog sebe i okoline. Društvo je kroz istoriju, dopušтало i zabranjivalo upotrebu droge, odnosno određivalo vrijeme, način, količinu i vrstu droge. Droga vodi porijeklo od francuske riječi „drogue“ što znači lekarija. Droga je u stvari prerađeni proizvod biljnog, životinjskog ili mineralnog porijekla, za potrebe farmaceutske industrije.

Pod opojnim drogama se podrazumijevaju „supstance prirodnog ili sintetičkog porijekla, čijom se uprebom mogu stvoriti stanja zavisnosti, koja mogu da izazovu oštećenje zdravlja ili na drugi način da ugroze ljudski integritet u fizičkom ili socijalnom smislu“.

Droege se mogu podijeliti na:

- prema dejstvu (depresivne droge, psihodelične droge, stimulativne droge);
- prema porijeklu – tehnologiji (prirodne, polusintetičke, sintetičke, dizajnirane), i
- prema dozvoljenosti (zabranjene, kontrolisane, nekontrolisane).

Danas je droga posebno popularna kod mlađih osoba, ali isto tako i kod onih koji vide veliku zaradu u tome.

Među najpopularnijim drogama su: marihuana, ekstazi, heroin, kokain, inhalanti itd.

Narkomanija potiče od grč. riječi *narke* – ukočenost i *manija* – strast, ludilo. Dakle, narkomanija je stanje periodične ili trajne intoksi-kacije unošenjem droge u organizam. Kriminogeni značaj narkomanije ogleda se u tome što ovisnik moralno, socijalno, materijalno i zdra-vstveno propada, postaje nesposoban za rad, za brak, i stvaranje fa-milije, što zarazno djeluje na okolinu, uvlačeći i druge u „narkomanske vode“.¹⁴ Narkomanija je bolest zavisnosti, odnosno nesavladiva želja za

¹⁴ N. Korajlić, Istraživanje krivičnih djela, Sarajevo, 2012, str. 715.

uživanjem droga, nastala kao posljedica dužeg konzumiranja i fizičke i psihičke zavisnosti.

Narkoman je ono lice koje uzima narkotike, odnosno lice zavisno od droge. Dakle, postoje hronični narkomani i narkofili, odnosno lica koja povremeno koriste narkotička sredstva, ali nisu zavisna od njih. Prema tome, narkoman je lice poremećene psihičke strukture, koje je fizički, psihički i socijalno u propadanju, on je bolesnik i sa medicinskom i sa socijalnog aspekta.

Krijumčarenje opojnih droga je oblik profesionalnog kriminaliteta, odnosno predstavlja nedozvoljenu trgovinu, ilegalno prenošenje droge van carinskog nadzora, izbjegavanjem carinskog nadzora kamufliranjem robe, podmićivanjem korumpiranih nadzornih ovlaštenih lica ili korištenjem ilegalnih graničnih prelaza.

Krijumčar opojne droge je profesionalni delinkvent kome je krijumčarenje opojnom drogom osnovno zanimanje i jedini izvor prihoda.

Narkomanija je jedan oblik organizovanog, profesionalnog kriminaliteta, a profit je osnov prodaje droge.

Krivično djelo neovlaštene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga, teško se otkriva. Razlog tome je što počinioци ovih krivičnih djela djeluju prikriveno, a svako lice koje bi htjelo da sa njima sarađuje dobro provjeravaju. U praksi se dešava da uhapšeno lice kaže da mu je drogu dalo nepoznato lice, a da po nju takođe treba da dođe nepoznato lice. Za otkrivanje i rasvjetljavanje ovih krivičnih djela potrebno je veliko kriminalističko iskustvo.

Do saznanja za krivična djela neovlaštene proizvodnje, držanja, i stavljanja u promet opojnih droga, dolazi se na sljedeći način: prijavom građana; traženjem obavještenja od građana; pregledom prevoznih sredstava, putnika i prtljaga; operativnom obradom drugih krivičnih djela, pa se pretresanjem stana i drugih prostorija kod takvih lica otkrije droga; pojačanom aktivnošću uz upotrebu službenih pasa; obavještenja koja se dobiju od INTERPOL-a i EUROPOL-a, kao i policija susjednih država i drugih policijskih organa u razmjeni informacija prilikom međunarodne saradnje, itd.

Po saznanju za takva krivična djela, radnik policije, ukoliko nije njužno, ne bi trebao samostalno da djeluje. Kod ovih djela rezultat donosi zajednički rad, visok profesionalizam, znanje i iskustvo u sprječavanju i suzbijanju ovog kriminaliteta.

Dokazivanje ovih krvičnih djela mora se zasnovati na materijalnim dokazima, a droga koja se pronađe i oduzme je ključni materijalni dokaz.

Pronađenu, odnosno oduzetu drogu treba odmah izmjeriti, opisati, fotografisati, i sve to treba unijeti u potvrdu o privremeno oduzetim predmetima, unijeti u zapisnik o pretresanju i u zapisnik o uviđaju.

Za sprječavanje neovlaštene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga, potrebno je angažovanje finansijskih sredstava, vojske, carine, policije, sredstava informisanja, škole, porodice, zdravstvene institucije, itd.

Trgovina oružjem

Trgovina oružja je klasični oblik kriminalnog biznisa u oblasti organizovanog kriminaliteta. U svijetu pored legalnih oblika, izražena je pojava legalne trgovine oružjem. Prodaja vatrengor užetog ilegalnim putem je najzastupljenija, razlog tome je snabdijevanje paravojnih formacija, terorista i drugih kriminalnih organizacija. Trgovina oružjem je jedno od najznačajnijih područja organizovanog kriminaliteta, često u ovoj nelegalnoj trgovini učestvuju i državni organi. Trgovina ilegalnim putem počinje šezdesetih godina prošlog vijeka, odnosno početkom ratova za dekolonizaciju u Africi. Trgovina oružjem je uslovljena tradicionalnim ograničenjem, s ciljem da se obezbijedi regularnost u snabdijevanju. U praksi trgovina oružjem poznata je na tri načina i to:

- legalna i otvorena trgovina sa drugim državama, poštujući odgovarajuću proceduru.
- tajna i nelegalna trgovina sa drugim državama, preko treće države ili prihvatajući tzv. „falsifikovani falsifikat“.
- tajno snabdijevanje nedržavnih subjekata.

Veliki dio tajnih međunarodnih transfera oružja desio se upravo sa korumpiranim visokim vojnim i političkim zvanicnicima, bez zvaničnih odluka država. Kao novi fenomen, javljaju se gerilske, pobunjeničke grupe i logistički aparati, koji podržavaju, i koji se tradicionalno pojavljuju na crnom tržištu isključivo kao kupci. Na tržištu, odnosno među gerilskim, terorističkim i kriminalnim grupama, sve je izraženije sofisticirano naoružanje. Ovaj oblik krijumčarenja predstavlja društve-

nu opasnost. Promet, ilegalnim oružjem se transportuje određenom vrstom saobraćaja koji je dobro razrađen (izviđanje granica, proučavanje carinske i policijske kontrole, angažovanje sredstava za prevoz robe, koju prate falsifikovana dokumenta). Kriminalne terorističke organizacije su već koristile hemijske, biološke agense, a postoji interes da se dođe u posjed i nuklearnog materijala. Međunarodna zajednica je pokušala da uredi oblast trgovine oružjem, donošenjem konvencija i međusobnim usklađivanjem unutrašnjih zakonodavstava, međutim, politički motivi u međudržavnim sukobima i građanskim ratovima i ogroman biznis uzroci su zbog kojih se ilegalna trgovina oružjem često odvija upravo pod okriljem legalnih državnih organa.

Trgovina ljudima

Čovjek je svim poveljama i paktovima o pravima i slobodama isključen iz svakog oblika ekonomskog izrabljivanja, fizičkog zlostavljanja i tretmana robe podobne za trgovinu, međunarodne institucije ipak priznaju postojanje ovog fenomena, koji istovremeno predstavlja jedan od najunosnijih, „trgovačkih poslova“ iz oblasti organizovanog kriminala.¹⁵ Kriminalnu djelatnost čine: prinuda, vrbovanje, transport, kupovina, prodaja, prebacivanje i skrivanje osoba radi njihovog seksualnog ili ekonomskog iskorištavanja, ilegalno usvajanje djece, prodaja ljudskih organa itd. Trgovina ljudima spada u noviji kriminološki i kričivo pravni pojam, mada njegova geneza ima dugu istoriju.

FOTO (Bljesak.info): Trgovina ženama

¹⁵ M. Bošković, Z. Skakavac, Kriminologija, Banja Luka, 2012, str. 197.

U BiH i regionu, prema informacijama medija javljaju se i novi oblici trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, posebno prisilnog rada na ulici, organizovanog prosjačenja, služenja u kućama i prethodno ugovaranje brakova.

Trgovina bijelim robljem

Trgovina bijelim robljem je jedan od najunosnijih poslova organizovanog kriminala. Jedna od konvencija je svakako i konvencija Ujedinjenih nacija o borbi protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta iz 2000. godine, sadrži Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, kojim je u Odredbi člana 3 trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, definisan kao „vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotreboru sile ili drugih oblika prisile, otmice prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Osim Protokola, donijeta su i brojna druga dokumenta pravne prirode koja regulišu ovu oblast i nalažu ili preoručuju implementaciju normi u nacionalna zakonodavstva. Na žalost trgovina ljudima nije zaobišla ni prostore bivše Jugoslavije, a u trgovinu bijelim robljem uključeni su pojedini policijski inspektorji, carinski službenici pa čak i neki funkcioneri novo nastalih država.

Trgovina djecom

Djeca predstavljaju populacionu strukturu najugroženijih, kada se radi o trgovini djecom. Dakle, poseban oblik trgovine ljudima čini trgovina djecom. Pojava adopcije-usvajanje djece iz drugih zemalja započela je masovnije sedamdesetih godina prošlog vijeka. U zemljama zapadnog svijeta pojavio se problem izraženih želja za usvajanjem djece, a samim tim dolazi i do ilegalnog tržišta i lanca preprodavaca na nezakonit i prevaran način. U lanac trgovine uključene su i razne agencije, humanitarne organizacije kao i sirotišta u pojedinim zemljama. Način na koji se dolazi do djece su mnogobrojni: primjenom nasilja, otmice, usvajanja, kupovina, prevarama, (obećanje roditeljima „bolja

budućnost djece“), prinudom majki, krađom identiteta, falsifikovanjem o dječijem rođenju, porijeklu i drugim socijalnim obilježjima.

Trgovina ljudskim organima

Potražnja za organima za transplataciju uveliko premašuje ponudu donataora, stoga se najveći broj trgovina ljudskim organima obavlja ilegalno. Medicina je toliko uznapredovala da se neke transplatacije, posebo kada se radi o transplataciji bubrega, postale rutinski hirurški posao. Danas se mnogo putuje po svijetu, komunikacija je olakšana, i razmjena informacija između prodavaca i preprodavaca organa je brza, a sve to dokazuje da je ovaj oblik trgovine veoma unosan posao. Žrtva se tretira kao „vreća rezervnih dijelova, a ne kao ljudsko biće“. Sve to je podstaklo evropsku zajednicu da ovu oblast i pravno uredi konvencijama o zaštiti ljudskih prava i diginiteta ljudskog bića sa aspekta primjene biologije i medicine Savjeta Evrope, 1977. godine.

Trgovina migrantima

Krijumčarenje migranata inkriminisano je kao krivično djelo *Nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi*, kojim je obuhvaćeno krivično djelo protivpravnog bogaćenja ili druge koristi omogućavanjem drugome da nedozvoljeno prieđe državnu granicu, ili nedozvoljeno boravi u zemlji ili tranzitira. Migracija se javlja kao posljedica ljudskih prava, olakšane komunikacije, stanovništvo se iz uže lokalnih krajeva seli na razne strane svih kontinenata. Migracija kao pojava nije ostala imuna na razne oblike ilegalnih postupaka, a krijumčarenje ilegalnih migranata postalo je veoma unosan posao koji se obavlja pod kontrolom organizovane mreže kriminaliteta. Kao glavno sredstvo za prebacivanje ilegalnih imigranata, zbog razvijenosti saobraćaja, teretna vozila postala su glavno sredstvo ilegalnog prebacivanja imigranata. Zbog sve većeg priliva imigranata, u zemlje članice Evropske unije stanovništvo se uvećava za oko 2% na godišnjem nivou. Ipak, u SAD je zabilježen najveći prliv imigranata.

Organizovana prostitucija

Prostitucija je jedan od oblika devijantnog ponašanja žena, prisutan u različitim istorijskim periodima razvoja ljudskog društva. Prostitucija je moralni problem, pa samim tim je izazvala i različite društvene reakcije, s tim da je u osnovi uvijek postojalo socijalno odbacivanje žena koje se bave prostitucijom. Prema tome, prostitucija je društvena devijacija u vezi sa seksualnim ponašanjem ljudi. Kroz istorijski razvoj društva prostitucija se javlja u nekoliko oblika.

Religiozna prostitucija (kao oblik „službe“ u nekom hramu).

- Ritualna prostitucija (izvođenje seksualnih odnosa tek udatih žena u obliku javnog rituala u kome učestvuje više lica).
- Kompenzacijnska (kompezacija za nedostatak seksualne nježnosti, razumjevanja, osjećaja u braku).
- Profesionalana (to je savremeni oblik prostitucije, koji podliježe klasifikaciji od najjeftinijih prostitutki, pa do ljepotica, avanturista).

Najteži oblik devijacije vezan za prostituciju je kriminalitet. Preko prostitucije se podstrekava, ali i prikriva kriminalitet. Sredstva stечena od kriminaliteta usmjeravaju se na prostituciju, a sama organizacija prostitucije je često jedan od oblika profesionalnog i organizovanog kriminaliteta. Najnovija istraživanja pokazuju da prostitucija dobija takve razmjere da se može svrstati u najozbiljnije područje organizovanog kriminaliteta. Ova vrsta kriminaliteta je najčešće pod otvorenom ili prikrivenom zaštitom policije i lokalnih organa. Poznata je pojava trgovine ženama radi prostitucije i snimanja pornografskih filmova. Trgovina bjelim robljem radi prostitucije u savremenim uslovima, skoro je dobila status privredne djelatnosti. Prostitucija je poslijе trgovine narkoticima i oružjem jedan od najunosnijih poslova ilegalne trovine. Razlog tome može se gledati dvojako, kao prvo, potražnja za prostitutkama u razvijenom svjetu je sve veća, kao drugo uslovi žene u nerazvijenim zemljama sve nepovoljniji.

Najteži oblici seksualnog zlostavljanja odvijaju se upravo kroz razne oblike prostitucije.

Organizovana kocka

Organizovana kocka javlja se sa počecima kulture i civilizacije društva, odnosno još u starom i srednjem vijeku. Kocka postaje aktuelna kada dobija formu biznisa i kada postaje organizovana. U kocki učestvuju milioni ljudi iz raznih društvenih slojeva. Prisutna je u svim zemljama, a najraširenija je u velikim gradovima i podrazumijeva igru za novac ili druge vrijednosti. Kockanje prerasta u dio organizovanog kriminaliteta, organizuju se prevare u igri, reketaši djeluju svojim uobičajenim metodama (obilježavaju teritoriju, zakupljuju mašine, pružaju zaštitu za naknadu i sl.). Kockarske organizacije rade ilegalno, mogućnosti za manipulaciju i zloupotrebu su velike, dok prihode koje ostvaruju organizovanjem ilegalnih igara na sreću su veoma veliki.

Kockanje se organizuje kao: igre sa brojevima, kartanje, rulet, klađenje, kockarski automati itd. Najveća dobit se ostvaruje kockarskim automatima, zbog svoje veličine ne zahtijevaju mnogo prostora i ulaganja, postavljaju se na različitim mjestima (od malih klubova pa do velikih kockarnica), a donose veliki profit.

Pranje novca

Termin „pranje novca“ nastao je u Sjedinjenim američkim državama u periodu prohibicije, u trećoj deceniji prošlog vijeka kada su kriminalci novac zarađen od ilegalne proizvodnje i krijumčarenja alkoholnih pića, kao i drugih nedozvoljenih radnji, prikazivali kao zaradu koju su ostvarili u lancu svojih peronica za pranje rublja i pranje automobila.¹⁶ Danas je pranje novca veoma aktuelna tema, a ovom pojmom je zaokupljena politička, naučna i stručna javnost, zbog njene kompleksnosti, kako u njenim pojavnim oblicima, tako i u mogućnostima da se otkriju i spriječe njeni štetni uticaji, pri čemu i da se protiv izvršilaca krivičnog djela pranja novca efikasno vodi krivični postupak.¹⁷ Postoje različite definicije pranja novca koje se suštinski ne razlikuju. Neke su jednostavnije, dok su druge složenije. Između mnogo-brojnih definicija pranja novca, najbolje oslikava prirodu stvari ona koja određuje da je pranje novca postupak koji nastoji dokazati da

¹⁶ N. Stanković, Terorizam i finansiranje terorizma, Brčko distrikt, 2014. Str. 65.

¹⁷ N. Stanković, Terorizam i finansiranje terorizma, Brčko distrikt, 2014. Str. 65.

novac dolazi iz izvora A, prikazati kao da dolazi iz izvora B.¹⁸ Svrha pranja novca je da se smanji ili potpuno isključi rizik od zapljene protivpravno stečenih sredstava i kazne za učinjena krivična djela.¹⁹ Uključivanje nelegalno stečenih prihoda u legalne finansijske tokove, ne samo što podriva privredni i monetarni sistem, nego se narušava i politička stabilnost i bezbjednost zemlje i vrši uticaj na društvene odnose na nacionalnom i međunarodnom planu.²⁰ Sa problemom pranja novca susreću se sve savremene države, što nameće zaključak da se radi o internacionalnom problemu, koji remeti normalno odvijanje spoljnotrgovinskog poslovanja i sprovođenje međunarodnog finansijskog sistema.²¹ „Prljav“ novac može poticati iz različitih nedozvoljenih aktivnosti (npr. nedozvoljena proizvodnja i trgovina, krijumčarenje, poreksa utaja, špijunaža itd.).²² Pranje novca u savremenim uslovima dobija komercijalne vidove, ispoljavajući se kao nedozvoljeni „biznis“ koji u pojedinim nacionalnim privredama prouzrokuje velike štetne posljedice.²³ Prilikom pranja novca koriste se različite tehnike koje su obično složene, dobro osmišljene, tajne i koje se često mijenjaju. Koje će se tehnike koristiti u konkretnom slučaju, često zavisi i od zahtjeva kriminalnih organizacija.²⁴ Najčešće korištene tehnike pranja novca su: gradnja pologa, korištenje prekomorskih banaka, korištenje podzemnog bankarstva, osnivanje fiktivnih firmi, investiranje u zakonite poslove.²⁵ U budućnosti banke se sve više oslanjaju na internet, što dovodi do primata elektronskog bankarstva nad konvencionalnim, što će pružiti nove mogućnosti za pranje novca koje treba, na vrijeme predvidjeti.²⁶ Agencija koja se bavi sprečavanjem pranja novca navodi da su u bankarskom sektoru i dalje učestale sljedeće transakcije: uplate gotovine nelegalnog porijekla po osnovu pozajmnice za likvidnost, za povećanje osnivačkog uloga, za otplatu hipotekarnih kredita itd.

¹⁸ S. Katušić, Pranje novca (pojam, karakteristike, pravna regulativa i praktični problemi), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 14. Broj 2/2007, str. 621.

¹⁹ N. Stanković, Terorizam i finansiranje terorizma, Brčko distrikt, 2014. Str. 67.

²⁰ N. Stanković, Terorizam i finansiranje terorizma, Brčko distrikt, 2014. Str. 67.

²¹ Isto djelo

²² Isto djelo

²³ M. Kulić, Pranje novca kao vid finansiranja terorizma, Zbornik radova Terorizam i ljudske slobode, Tara, 2010, str. 26.

²⁴ V. Glimor, Prljavi novac, Puls, Beograd, 2004, str. 22.

²⁵ S. Katušić - Jergović, navedeno djelo, str. 624-625.

²⁶ N. Stanković, Terorizam i finansiranje terorizma, Brčko distrikt, 2014. str. 77.

Reket

Iznuda je ostvarivanje protivpravne imovinske koristi iskorištanjem prinudnog položaja u koji je žrtvu doveo sam iznuđivač. Izvršilac ovog krivičnog djela stvara ovu prinudnu situaciju: a) upotrebom sile prema stvarima i licima, prijetnjom da će izvršiti ubistvo, paljevinu, uništenje tuđe stvari (npr. da će isjeći voćnjak, zapaliti kuću i sl.), b) prijetnjom da će odati kriminalnu ili neku drugu kompromitujuću tajnu (ucjena). Ovo krivično djelo je specifičan oblik prinude.

Teži oblik krivičnog djela će postojati ako je iznudom pribavljenja veća materijalna korist u iznosu koji u zakonu prelazi određeni cenzus. Još teži oblik postoji ako se neko bavi vršenjem ovog krivičnog djela i kada krivično djelo izvrši na organizovan način. Iznuda je izrabljivačko nasilno djelo, koje pokazuje određene sličnosti sa razbojništвом i liharstvom (zelenštvo). To je razlog da se metodika obrade iznude veoma približava metodici obrade razbojništva. Za svoje ciljeve razbojnik koristi najčešće fizičku silu, dok iznuđivač koristi prema svojoj žrtvi silu ili psihički pritisak.

Ucjena je takvo krivično djelo koje čini onaj ko u namjeri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist zaprijeti drugom da će protiv njega ili njemu bliskog lica otkriti nešto što bi njihovoј časti ili ugledu škodilo i time ga prinudi da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine. Za ucjenu je značajno da ne postoji ni jedno drugo krivično djelo kod kojeg bi oštećeno lice toliko duševno trpilo i nalazilo se u trajno teškom psihičkom stanju. Ovakvo stanje žrtve može da je navede da izvrši određena krivična djela, pa je u tome i njegovo kriminogeno značenje. Iskustvo pokazuje kada žrtva popusti samo jedanput, postaje trajno žrtva. U ovakovom očajnom stanju žrtva može da izvrši samoubistvo ili da izvrši ubistvo ucjenjivača. Ucjene najčešće vrše muškarci. Ucjena se može zasnovati na bezazlenoj grešci ucijenjenog, a isto tako ucjenjivač može da prijeti objavljinjem izmišljennog kompromitujućeg materijala. Što je čovjek na višem položaju, što uživa veći ugled u društvu, on je sve ranjiviji, a samim tim ga je lakše ucijenti. Kod nas je najčešća ucjena telefonom, ali se dešava da ucjenjivač kombinuje usmeni i pismeni modus operandi. Uspostavi kontakt prvo pismeno, a zatim dolazi i do ličnog kontakta. Ukoliko se ucjena vrši telefonom ili pismom, to znači da se moraju nadzirati telefon i pismeni put kojim oni kontaktiraju. Ovdje se može raditi o dvije situ-

acije. Prva situacija je da se ucjenjivač nalazi u bližoj ili daljoj životnoj sredini ucijenjenog lica, dok u drugoj situaciji ucjenjivač nema nikakve veze sa ucijenjenim, niti sa sredinom u kojoj on živi. Zavisno od toga, koji je način u pitanju razlikovaće se i metodika razjašnjavanja i dokazivanja krivičnog djela i otkrivanja izvršioca.

Da bi ova krivična djela bila uspješno rasvijetljena i počinjoc otkriven, najčešće je u praktičnom postupanju neophodno sadejstvo više policijskih organizacionih jedinica, što znači da je potreban timski rad. Često je potrebno obezbijediti odgovarajuća tehnička sredstva i stručnost u primjeni savremenih metoda. Kada je u pitanju metodika otkrivanja i dokazivanja iznude i ucjene, potrebno je da u ovakvim slučajevima rukovodi iskusni policijski službenik kriminalističke policije.

IX
**POLITIČKI KRIMINAL I NJEGOV ODнос SA
DRŽAVOM**

POLITIČKI KRIMINAL I NJEGOV ODNOS SA DRŽAVOM

O drediti (definisati) šta je politički kriminal uvijek je bio veliki problem. Da bi se to uradilo potrebno je razgraniciti ko je „politički kriminalac“, a ko „politički opozicionar (vlasti)“.

Prema nekim mišljenjima **politički kriminalac odlikuje se sljedećim:** politički kriminalac ne krije svoje namjere i saopštava ih javno, ne osporava legitimnost normi koje krši, ima za cilj promjenu pravnih normi i morala i sve to radi bez lične koristi i ne podliježe egoističkim interesima.

Inače, u demokratskom poretku politička motivacija ne može biti kriminalizovana, te se ovaj kriminal događa u svakom ovakovm društvu bez da je kažnjavan.

Međutim, u praksi se kriminalizuje ne motiv već samo djelo ili sistem postupaka, jer se društvo i demokratske institucije nikada ne odnose ravnodušno prema motivaciji. Na primer, ako se obnove ideje fašizma, društvo prestaje biti demokratsko, tako je i ako se obnovi rasizam, ropstvo... Drugim rečima, rad na obnovi ovakvih sistema je politički kriminal.

U Krivičnom zakonu Nemačke politički kriminal je „Izdaja otadžbine“, „pretnja demokratskim institucijama i demokratskom poretku“, „ugrožavanje bezbjednosti države i građana“, kriminalni rad protiv drugih država, kriminalni rad protiv Ustavom definisanih institucija“, „kriminalni rad protiv političkih izbora“ itd.

Krivični zakon Francuske predviđa kazne za djela „protiv nacije, države, i poretka“, u tom smislu i ako se udari na institucije Republike: zavere, ustanci i sl.

Krivični zakon Italije političkim kriminalom smatra „prijetnje unutrašnjoj i spoljašnjoj bezbednosti države uključujući političke zavjere posredstvom udruživanja“. U Italiji se političkim kriminalom smatra (čl. 302) i podstrekavanje na naprijed nabrojana djela.

U Ruskoj Federaciji pod političkim kriminalom se podrazumijevaju brojne aktivnosti (politički motivisane) poput terorizma, falsifikovanja rezultata političkih izbora, nuđenja mita političkim funkcionerima itd.

Dalje, mora se razlikovati „kriminal usmjeren protiv države“ od „političkog kriminala“. Ovdje postoje tri pristupa:

1) radi se o kriminalu u oblasti politike, koji je povezan, prije svega, sa državnom vlasti, državnim aparatom i političkim poretkom;

2) imaju se istovremeno u vidu dva kriterijuma: izvršeno djelo u političkoj oblasti, a na osnovu političke motivacije;

3) uzima se u obzir samo motivacija koja sa sobom vuče različite pravne kvalifikacije.

Međutim, treba reći da se često sintagma „politički kriminal“ upotrebljava kao sinonim za „kriminal usmjeren protiv države“, što treba izbjegavati i razdvajati.

X

KRIVIČNA DJELA SA ZNACIMA NASILJA

KRIVIČNA DJELA SA ZNACIMA NASILJA

Kod ovog kriminaliteta se radi postizanja određenog protivpravnog cilja preduzima napad na žrtvu ili se žrtvi prijeti napadom i to kod građana izaziva strah i uznemirenje i gnušanje (npr. ubistva, silovanja, razbojništva, otmice i sl.). Na silinski kriminalitet je antisocijalna društvena pojava koju karakteriše drsko i bezobzirno ponašanje, a koju nerijetko prati primjena sile od strane pojedinca ili grupe lica. Svi oblici kriminaliteta su, u određenom smislu, akt nasilja, što predstavlja drsku i bezobzirnu primjenu fizičke sile, protivpravnog ugrožavanja integriteta čovjeka i drugih javnih dobara i društvenih vrijednosti. Kao bitna obilježja nasilništva su: sklonost ka iživljavanju bez razumnog povoda, prinuđavanje drugog da trpi takvo ponašanje čime se teško vrijeđa njegovo dostojanstvo ili ugrožava fizički integritet. Kroz istoriju nasilje je uvijek bilo prisutno na

društvenoj sceni, dok je civilizacija uz sve napredke učinila da nasilje sve više postaje društvena svakodnevница. Nasilnički kriminalitet u poslednjim decenijama u većini zemalja je u porastu. Trend porasta nasilja u SAD u razdoblju od 1965-1970. godine rastao je po stopi od 6% godišnje, to je navelo Ministarstvo za pravosuđe da konstatuje kako je od 1960. godine SAD zahvaćen „talasom zločina epskih razmjera“, a od direktora FBI, Williama Sessionsa da izjavi kako će FBI istragu nasilničkih zločina smatrati nacionalnim prioritetom, zajedno sa kontraspajnažom, terorizmom, drogama, organizovanim zločinom i kriminalom bijelih okovratnika.²⁷ Nasilnički kriminalitet je u stvari činjenje onih djela (napad na žrtvu ili se njome prijeti) kako bi se postigli određeni ciljevi.

Razlikujem sljedeće pristupe:

- *biološki i psihološki* – odlikuje ih težnja da čovjekovu

agresivnost povežu sa raznim činiocima: strukturom mozga, genetskim deformacijama, niskom inteligencijom i sličnim činiocima. Nasilje pokazuju djeca koja su frustirana ili viktimizirana nasilnošću roditelja koja im služe kao model ponašanja. Biološke i psihološke nenormalnosti nikako ne znače da su uzrok nasilničkog stava života. Tačno je da se neki od duševno bolesnih lica ponašaju agresivno, ali isto tako je tačno da su mnogi od njih depresivni i pasivni. Prema tome, može se reći da fizičke i mentalne osobine predisponiraju neke ljude da se na određene nadražaje počnu ponašati nasilnički.

- *Instinktivistički* – koji, poput Freud-a, smatraju da ponašanjem

čovjeka, pa i agresivnim, upravljaju nagoni, poput polnog (libido) i nagona smrti (thanatos).²⁸ Čovjek posjeduje agresivne instikte kao i životinje, s tim da se od njih razlikuje po tome što posjeduje kočnice koje bi spriječile fatalno nasilje prema pripadnicima sopstvene vrste.

- *supkulturni* – ukazuju da se značaj socijalnih činilaca

²⁷ D. Ignjatović, Kriminologija, Beograd, 1998, str. 208.

²⁸ D. Ignjatović, Kriminologija, Beograd, 1998, str.208

čovjekove agresivnosti ne može zanemariti. Veliki broj nasilnih djela se upravo vrši prema priateljima i bračnim (sadašnjim ili bivšim) partnerima.

Ubistvo

U slučaju neprirodnih smrti postavlja se pitanje: ubistvo ili samo-ubistvo? Ubistvo ili krivično-pravni slučaj? Ubistvo ili prirodna smrt koja izgleda kao nasilna?

Ubistvo (*Homocidium*) je protivpravno uništenje tuđeg života, koje uključuje namjeru da se ono izvrši i svjesnost posljedica radnji koje se preduzimaju. Iza svakog ubistva stoji određen motiv (*koristoljublje, ljubomora*), afektivno stanje, način izvršenja (*okrutnost, podmuklost*) veća ili manja patnja žrtve i sl. Pokretačke sile pobude u aktu ubistva su brojne i raznovrsne, uz dosta elemenata subjektivnog, a na osebujan način izviru iz interpersonalnog odnosa ubice i žrtve. U većini slučajeva ubica i ubijeni su se međusobno poznavali, odnosno bili čak i dobri prijatelji, rodbinski vezani, dok je veoma mali procenat (od 5 do 9%) da se nisu poznavali ubica i ubijeni.

U teoriji krivičnog prava vrši se klasifikacija ubistva na obična, laka i teška. Ubistvo se može izvršiti na različite načine, uz upotrebu najraznovrsnijih sredstava i pod različitim okolnostima. Kao najčešći način ubistva su: ustreljenje vatrenim oružjem, hladnim oružjem, rezanjem vrata, grla, udarcima tupim predmetom, onesvješćenjem i vješanjem žrtve, zapušenjem usta i nosa, zadavljenjem, trovanjem, bacanjem u vodu, spaljivanjem električnom strujom, motornim vozilom i sl. Sam način izvršenja ubistva nam ukazuje kakva je ličnost počinjocca.

Kao polazna tačka u ovoj metodici najčešće može da bude: prijava o nestanku nekog lica, anonimna ili pseudonimna prijava o ubistvu, razne indicijalne činjenice koje ukazuju na postojanje ubistva (npr. karakterističan smrad, pronalazak leša, na osnovu javnog pogovaranja, putem medija, i sl.).

Silovanja

Ovo krivično djelo čini onaj ko drugu osobu upotrebotom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njeg bliske osobe prisili na polni odnos ili sa njim izjednačenu polnu radnju. Seksualne potrebe i odnos su dio čovjekove prirode, ona

je njegova biološka i psihološka potreba, koja je uslovljena određenim socijalnim obrascima – kulturom, običajima, moralom itd. Prema tome, seksualna delikvencija je pojava koja, u suštini, prevazilazi okvire prirodnosti i dobrovoljnosti partnera u seksualnom odnosu. Seksualna izopachenost i različiti oblici društvenog reagovanja je staro koliko je staro i društvo. Sam pristup ovom problemu je različit od zemlje do zemlje, tako da se i same sankcije razlikuju i kreću se od vrlo rigoroznih (npr. od kastracije i sterilizacije delikventa, kazni zatvora pa do smrtnih kazni). Seksualni delikti spadaju u najstariju vrstu ponašanja koji je u moralnom, pa i običajnom smislu, tretiran kao neprirodan i nedozvoljen čin. On je nastao, ali i opstao kao univerzalni problem mnogih društava pa su, shodno tome, i društvene reakcije na razne oblike silovanja različite. Različiti pristupi posljedica su i shvatanja u pojedinim kulturama, u nekim zemljama oni se posmatraju kao krivična djela protiv običaja i morala sredine, a ne kao krivična djela protiv prava i slobode ličnosti i napad na tjelesni integritet. Takođe žrtve imaju problema sa dokazivanjem silovanja ukoliko im učinilac nije nanio teže fizičke povrede ili ako nisu poznavale počinjoca. Seksualni delikti spadaju u vrstu prestupništva sa najvećim brojem recidivizma, i smatraju se urbanim fenomenom.

Nasilje u porodici

Nasilje u porodici se najkraće definiše kao svaki čin ili propust u međusobnoj interakciji i dinamici međusobnih odnosa kojim se drugoj osobi nanosi fizičko ili psihičko zlo, fizičkom ili psihičkom silom pojedinačno ili kolektivno. Današnju kriminologiju naročito zanimaju neki vidovi nasilja koji se odvijaju u porodici, posebno ona čije su žrtve djeca. Djeca i žene su najčešće žrtve nasilja u porodici, ali tu su i stare, bolesne i nemoćne osobe. Razlog tome su djeca koja su izložena nehumanom ponašanju odraslih sama nisu u stanju da traže vanjsku zaštitu, dok fizički i psihički maltretirana i ponižena žena ili roditelji nasilnika u najvećem broju slučajeva prikrivaju nasilje u vlastitoj porodici, jer ga prema opštem shvatanju i sami smatraju porodičnom sramotom. Porodica u današnje vrijeme sve manje podsjeća na „osnovnu ćeliju zdravog društva“. Specifičnost odnosa između počinjoca i žrtve razlog su ogromne tamne brojke kod ovih djela i nekažnjavanju za njih. Posljednjih decenija sve veću pažnju kriminologa zaokuplja zloupotreba djece koja podrazumijeva njihovo zanemarivanje, fizičko i seksu-

alno zlostavljanje. Način na koji se ova djela javljaju su različiti, dok je njihovo gonjenje izuzetno rijetko, razlog tome je što djeca odbijaju da svjedoče, ali i roditelji odbijaju da djelo prijave. Poseban problem predstavlja činjenica da su izvršiocu velikog broja krivičnih djela čije su žrtve djeca, upravo njihovi roditelji. Kod otkrivanja ovakvih djela, tamsna brojka je najveća kod incesta. Istraživanja pokazuju da djeca koja su bila žrtve nasilja postaju agresivna u odnosu na djecu i odrasle.

Nasilje gomile

Gomilu ne čine stalna grupa ljudi, te je kao takva većinom neorganizovana skupina. Može nastati iz organizovane grupe ili takva grupa može prerasti u gomilu. Gomila je nepredvidiva, nema granica, svako se može pridružiti gomili i u njoj se formira vlastita jednoglasnost u dатoj situaciji, traje kratak period vremena, a nakon toga se raspada ili razilazi. Dakle, učesnici u gomili ostaju zajedno određeni kratki period, s tim da moraju međusobno biti povezani određenim stepenom koncentracije, odnosno moraju međusobno djelovati i uticati jedan na drugog. U samoj gomili može razlikovati vrlo aktivnu manjinu u kojoj se nalaze vođe gomile i pasivnu većinu učesnika. U kriminološkoj literaturi naročita se pažnja poklanja nasilničkim izgredima većih grupa pretežno mlađih osoba. Nasilje se vrši često i bez naročitog značaja i usmjereni je prema licima i prema stvarima. Raznim oblicima nasilničkog ponašanja dolazi do devastiranja, uništavanja, rušenja predmeta i uređaja koji služe javnim svrhama (vandalizam), karakteriše ponašanje brojnih omladinskih grupa. Pojam „vandalizam“ definiše se kao „divlje, očigledno nemotivisano uništenje ili nanošenje štete imovini bez ikakve koristi za bilo koga, a najmanje za počinioца“, ili kao „protivzakonito uništenje ili oštećenje imovine bilo kojom metodom, uključujući i paljevinu“. ²⁹ Vandalizam je savremeni termin, a porjeklo vuče od istočnočakog plemena Vandali, iz petog vijeka, poznato po uništavanju imovine.

²⁹ M. Singer, I. Kovčo-Vukadin, I. Cajner-Mraović, Kriminolgia, Zagreb, 2002, str. 467.

Nasilje u sportu

Naročitu pažnju u javnosti i brigu za očuvanjem javnog reda izazivaju gotovo u svim zemljama masovni izgredi i nasilja do kojih dolazi između gledalaca prilikom sportskih takmičenja. Ove pojave su najkarakterističnije u fudbalu i ta pojava se označava kao „fudbalski huliganizam“. Mnogi izgredi koji su isprovocirani od skoro profesionalnih navijača, završili su sa brojnim povredama, pa i sa smrtnim posljedicama. Za vrijeme i poslije utakmice zagrijani gledaoci nastupaju kao vandali i bezumno uništavaju sve što im dolazi pod ruku. Njima se često pridružuju mlađi delikventi i profesionalni provalnici, koji ne žele da propuste priliku za krađu u opštoj gužvi. Prilikom sretanja pojedinih grupa navijača, obavezno dolazi do izgreda, s tim što se ti izgredi ne događaju često unutar samog stadiona, jer su tamo navijači fizički odvojeni. Brutalnosti ove vrste se dešavaju češće na ulicama, odnosno putevima prilikom dolaska i odlaska navijača, gdje policijske snage mogu provoditi ograničenu kontrolu. Temelj „fudbalskog huliganstva“ su mlađi, koji dolaze iz manje ili više siromašnih sredina, imaju nizak stepen obrazovanja, bave se privremenim poslovima i sl. U tim neredima fudbal jedva da je uopšte i bitan, u nekim slučajevima prilikom posjeta utakmicama vlastitog tima u inostranstvu, učesnici u nemiru jedva da su od igre bilo šta upamtili. Problem koji se javlja, ali koji nije toliko naglašen čine namjerne fizičke povrede koje sebi međusobno nanose igrači u grupnom sportu, naročito u fudbalu. Ove povrede se češće događaju u nižim amaterskim klubovima. Kriminalno ponašanje fudbalera mogu podstaknuti i sami navijači koji burno podržavaju sve poteze svojih ljubimaca, pa tako i one grube. Kao mogući uzrok brutalne igre često se nalaze u korištenju dopingsredstva, za koje se pouzdano zna da izazivaju nemir, strah, napetost i na kraju i agresivnost.

Provalne krađe

Provalna krađa je ona koja je izvršena obijanjem, provaljivanjem ili drugim savladavanjem većih prepreka da se dođe do stvari iz zatvorenih zgrada, soba blagajni, ormara ili drugih zatvorenih prostorija ili prostora. Većina počinjoca provalne krađe u SAD u vrijeme izvršenja djela su starosne dobi do osamnest godina, uglavnom muškarci, dok je žena veoma mali broj. Međutim, u stručnoj literaturi se ističe da

su počinjoci provalnih krađa najčešće muškarac, starosne dobi od dva-deset pet do trideset četiri godine, ima niže obrazovanje, bez zanata, ne pohađa školu, nezaposlen, konzumira alkohol, povratnik, i slično. Izvršioci krivičnih djela provale rijetko u vrijeme izvršenja djela imaju kod sebe vatreno oružje, te uvijek pokušavaju provalu izvršiti bez nasilja. Izvršioci provalnih krađa pripadaju upornijem djelu kriminalne populacije, pa je za njih karakteristično da u vrijeme izdržavanja kazne planiraju nove kriminalne poduhvate, usavršavaju tehnike koje su im za to potrebne. Provalne krađe vrše i amateri i profesionalci. Razlika između profesionalnog povratnika od amatera je sposobnost savladavanja alarmnih sistema. Stepen sposobnosti je jedan od glavnih hijerarhijskih kriterijuma među profesionalcima, tako da se na vrhu te hijerarhije nalaze obijači sefova kao počinjoci djela gdje je potrebna posebna vještina, stalno usavršavanje, praćenje novih tehničkih dostignuća, stalnu informisanost, što znači visok stepen profesionalizma i specijalizacije. Provalnici često imaju saradnike, odnosno pomagače među zaposlenim u nekom privrednom društvu, prodavnici ili ustanovi pa na taj način saznaju koje vrijednosti mogu pokrasti i sa koliko se pažnje čuvaju. Kod provala u stanove ili kuće, često im u tome pomažu kućne pomoćnice sa podacima i navikama stanara i vrijednostima koje posjeduju. Provalne krađe se uglavnom vrše kada oštećeni nisu kod kuće, dok se provale u prodavnice ili ustanove vrše noću ili vikendom. Izvršioci krivičnih djela uglavnom sami prodaju robu koju pokradu jer nemaju stalnih kupaca. Međutim, zbog teškoća oko prodaje robe i opasnosti da budu pri prodaji uhapšeni, provalnici najradije kradu novac i predmete od plemenitih metala.

Razbojništvo

Razbojništvo je krivično djelo koje čini svako ko upotrebom sile protiv nekog lica, ili prijetnjom da će neposredno napasti na život ili tijelo, oduzme tuđu pokretnu stvar u namjeri da njenim prisvajanjem sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist.

Razbojnik je nasilnik, pljačkaš, profesionalni kriminalac koji vrši krivična djela razbojništva. Razbojnika karakteriše niži stepen inteligencije, bezosjećajnost, grubost i bezobzirnost pri vršenju krivičnih djela.

Razbojnička banda je delinkventna grupa profesionalnih kriminaca, odnosno razbojnika, koji uz primjenu prijetnje, sile i prinude, udruženo, kao saučesnici vrše krivična djela krađe i pljačke.

Objekt napada razbojnika su uglavnom banke, pošte, mjenjačnice, ugostiteljski objekti, benzinske pumpe, kuće ili stanovi, juvelirske radnje itd. Razbojništvo se može izvršiti sa znakovima nasilja, ali može da bude i samo imovinski kriminalitet. Kod ovog kriminaliteta koristi se zastrašivanje i upotreba sile, koji se često završava sa silovanjem, tjelesnim povredama. Prema statističkim podacima četiri od deset razbojništava se izvrši na ulici, dok se 20% razbojništava izvrši u stanovima.

Incest

Kriminalna obljava djeteta ili maloljetne osobe bude često počinjena od lica koja je sa žrtvom u krvnom srodstvu. Teško je procijeniti raširenost ovog problema, razlog tome je neprijavljivanje polnih zloupotreba policiji. Riječ incest dolazi od latinske riječi *incestare*, što znači okaljati, onečistiti. Djevojčice zaplašene dugogodišnjim agresivnim ekcesima neće se usuditi tražiti pomoć, pa ni od majke, već će godinama podhositi seksualne atake. Djeca koja imaju incesne odnose postaju mentalno defektua. Do incesa dolazi u familijama koje su opterećene sa više problema, dok je inces između brata i sestre najučestaliji. Otac koji čini incest po pravilu je strog, autoritativan, zapovjednički, zastrašuje svoju familiju, a često je i hronični alkoholičar. Incestuoza veza čuva se kao stroga tajna, dok incestuozno ponašanje najčešće počinje nad žrtvom u desetoj godini života. Djevojčice zloupotrebljene od očeva, a često zanemarene od svojih majki, pokazuju ambivalenciju u odnosu prema oba roditelja.

Polna zloupotreba

Ovo krivično djelo čini onaj ko zloupotrebom svog položaja navede na polni odnos ili s njim izjednačenu polnu radnju drugu osobu koja se zbog imovnog stanja, familijarnog, društvenog, zdravstvenog ili drugog stanja ili teških prilika nalazi prema njemu u odnosu zavisnosti. Veoma su deliktni slučajevi obljube ili bludnih radnji koje učine nastavnici škola na štetu svojih učenica, zloupotrebljavajući pritom od-

nos nastavnika i učenika. Nisu rijetki slučajevi pokušaja zataškavanja obljube zloupotrebom položaja nastavnika, razlog, ti događaji mogu teško promjeniti ugled vaspitno-obrazovne ustanove u kojoj se to zbiva. Takva praksa, u pravilu, ne dovodi do željnih rezultata. Slučajevi u kojima otac ili očuh počinilac bludnih radnji ili obljube nad kćeri ili pastorkom prijavljuju se tek nakon svađe među supruzima, kada se počinioc fizički razračunava s majkom djeteta, ili kada otac ili očuh pokazuju neuobičajnu ljubomoru prema kćeri ili pastorci, braneći joj kontakt s vršnjacima. Revoltirana majka tim saznanjem odmah podnosi prijavu, ali kasnije biva suočena sa problemom egzistencije zbog nedostatka suprugove plate i koristi blagodati nesvjedočenja, našta kasnije prisiljava kćer da se i ona koristi blagodatima nesvjedočenja. Počinioc obično bude oslobođen zbog nedostatka dokaza.

IX

KRIVIČNA DJELA PROTIV IMOVINE

KRIVIČNA DJELA PROTIV IMOVINE

Ova vrsta kriminaliteta je uperena protiv imovine, motivisana je nastojanjem izvršioca da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist ili da drugom nanese štetu. Ova vrsta kriminaliteta je najčešća i najbrojnija, dok broj izvršenih krivičnih djela imovinskog kriminaliteta prelazi polovinu od ukupnog broja izvršenih krivičnih djela.³⁰ Najznačajnija su među njima krivična djela izvršena oduzimanjem tuđe pokretne stvari, odnosno krađe, teške krađe, razbojništva, razbojničke krađe, sitne krađe, prevare, iznude i ucjene. Bitna obilježja imovinskog kriminaliteta su: masovnost, kriminalni povrat, organizovanost (provalničke grupe, razbojničke bande, džeparske „dvojke“ i „trojke“), mreže kradljivaca automobila, velika „tamna brojka“ (što nije slučaj ni kod jedne druge vrste delikta).

³⁰ M. Kresoja, Kriminalistika, Novi Sad, 2006. Str.39.

Krađa

Krađe spadaju u grupu krivičnih djela protiv imovine. One predstavljaju imovinski kriminalitet i zauzimaju vodeće mjesto po broju izvršenih i otkrivenih krivičnih djela. Krađa je oduzimanje tuđe pokretne stvari od drugog u namjeri da njenim prisvajanjem počinilac za sebe ili drugog pribavi protivpravnu imovinsku korist.³¹ To znači da se kao pokretač počinjocjavlja namjera protivpravnog prisvajanja stvari i vrijednosti kao element bića krivičnog djela. Kao osnovna obilježja ovog krivičnog djela pojavljuju se: *radnja* – oduzimanje; *objekt djela* – tuđa pokretna stvar i namjera počinjoca da prisvajanjem tuđe pokretne stvari sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist. Takođe izvršenje krađe može da bude praćeno i nekim drugim posebnim okolnostima, kao što su veća ili manja vrijednost stvari koja je predmet krađe, sam način izvršenja krađe, te okolnosti pod kojima se vrši, vrijeme izvršenja krađe i dr. Na osnovu ovih okolnosti krivično djelo krađe, može se pojaviti u *lakšim* i *težim* oblicima, a one su osnov i za zakonsko razlikovanje krađe na: *običnu* i *tešku*. Krađe možemo još podijeliti na: *teške krađe*, *razbojničke krađe* i *sitne krađe*.

Izvršiocikrivičnogdjelakrađemogubiti:

- a) profesionalni (to je njihov stil života, dosjetljivi, kreativni) vrše džeparenja, krađe u trgovinama, prevare itd.
- b) neprofesionalni (čine krivična djela slučajno, odnosno djela ne planiraju).

U *obične* krađe spadaju: krađe iz stanova i kuća, krađe iz trgovinskih radnji, krađe po preduzećima i ustanovama, krađe po domovima, internatima, hotelske krađe, krađe u sredstvima javnog prevoza, džepne krađe itd. U ove krađe ubrajamo one krađe koje sadrže samo zakonska obilježja osnovnog oblika krivičnog djela krađe.

Krivično djelo krađe prerasta u *tešku krađu* kada je izvršena pod nekom od kvalifikatornih okolnosti. Kvalifikatorne okolnosti odnose se na način izvršenja krađe, vrijeme, vrstu i vrijednost ukradenih stvari. Teške krađe su one koje su izvršene: obijanjem, provaljivanjem zatvorenih prostora ili kasa, savlađivanjem elektronskih, mehaničkih ili drugih većih prepereka; kada je izvršena od strane grupe; kada je izvršena

³¹ N. Stanković, Uvod u kriminalistiku, Brčko Distrikt, 2016, str. 229.

na naročito drzak način; od strane lica koje je kod sebe imalo oružje ili oruđe radi napada ili odbrane; kada je izvršena za vrijeme požara, poplave, zemljotresa ili drugih nesreća; ako je izvršena iskorištavanjem bespomoćnosti ili drugog teškog stanja nekog lica.

Teška krađa postoji i onda kada vrijednost ukradenih stvari prelazi cenzus zakonom predviđen iznos, ako ukradena stvar predstavlja kulturno dobro itd.

Razbojništvo i razbojnička krađa su posebna krivična djela.

Razbojništvo se sastoji u oduzimanju tuđe pokretne stvari upotrebom sile protiv nekog lica ili prijetnjom da će se neposredno napasti na život ili tijelo nekog lica, u namjeri da se njenim prisvajanjem sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist.

Razbojnička krađa sadrži sve elemente bića krivičnog djela razbojništva, s tim da je redoslijed preduzimanja radnji drugaćiji (npr. počinilac je zatečen na djelu krađe, pa u namjeri da ukradenu stvar zadrži, upotrebljava silu protiv nekog lica ili prijetnju da će neposredno napasti na život ili tijelo).

Prevarare

Prevaru čini onaj ko u namjeri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist, doveđe nekog lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica u zabludu, ili ga održava u zabludi i time ga navede da ovaj, na štetu svoje ili tuđe imovine, nešto učini ili ne učini. Učinioći krivičnog djela prevare traže lica koja su lakomislena, lakovjerna i nainvana, dok su oni uglavnom snalažljiva lica, koja znaju da se lako pretvaraju, imaju sposobnost mimičkog izražavanja, ubjeđivanja, laganja, a po potrebi iskazuju i drskost. Prevarante sa kriminalističkog aspekta možemo podijeliti na: *profesionalne i prigodne počinioce*.

Profesionalni prevaranti su skloni prevarama i oni su obično povratnici, a prevarama se bave profesionalno. To su prevaranti iz navike, koji sami sebi stvaraju prilike i okolnosti za prevaru.

Prigodni prevaranti su delinkventi koje na delinkvenciju podstiču trenutne prilike, odnosno oni koriste pogodnu situaciju za prevaru. Oni se profesionalno ne bave prevarama, nego ih vrše kada im se ukaže prilika.

U ovu grupu se ubrajaju krivična djela sa čekovima i krivična djela sa bankovnom karticom.

Zloupotreba čekova

Većina falsifikatora proizilazi iz srednjeg društenog sloja, to su planski falsifikatori koji žive od toga. Provodeći studiju Edwin Lembert je utvrdio da je većina izvršilaca „naivni falsifikatori čekova“ koji ne vjeruju da njihov rad oštetiti bilo koga. Izdavanje čekova u samom početku je namjenjeno tome da se prebrodi novčana kriza. Izvršioci ovakvih krivičnih djela su socijalno izolovane osobe, odnosno osobe koje ne razvijaju odgovarajuće odnose sa drugima i kao takvi skloni su riziku. Izvršioci ovih krivičnih djela mogu se podjeliti na: profesionalne i amaterice. Postoje i sistematični i planski falsifikatori, koji žive od falsifikovanja i unovčavanja lažnih čekova. Postoje i oni koji vrše krađu čekova, odnosno unovčavaju ukradene tuđe čekove. Ovdje se već radi o organizovanim grupama (npr. koje vrše provalne krađe, a potom unovčavaju čekove), koje oštećuju žrtve.

Zloupotreba bankovnih i kreditnih kartica

Izvršioci ovih krivičnih djela, zloupotreba bankovnih i kreditnih kartica dijele se takođe na: profesionalne i amaterice ili slučajni izvršitelji. Mada većina krivičnih djela sa kreditnom karticom je izvršena od strane amatera, koji do kreditnih kartica dolaze prilikom krađa, razbojništva itd. Ukradena kartica se koristi nekoliko dana, a onda se bacaju. Danas je korištenje bankovnih kartica, odnosno podizanje novca i različite bankovne usluge bez čekanja u redu na šalterima postao dio naše svakodnevnicice. U SAD je izgubljeno oko 100 miliona dolara, zbog prevara i transakcija (npr. neovlaštenom upotrebom ukradene kartice, upotrebom falsifikovanih kartica, prekoračenjem stanja na računu, podizanjem sa praznih računa i sl.).

Paljevine

O požaru ćemo uvijek govoriti onda kada je vatru, od koje je nastala šteta, izazvao udar groma, neka eksplozija, kada je došlo do samozapaljenja, greške na električnoj instalaciji, dotrajali dimnjak, nepažnja ljudi, dječija igra i sl. Dakle, kada šteta nastala od vatre nije bila posljedica namjere.

Paljevina je požar koji je nastao namjernim podmetanjem vatre od strane čovjeka. Istraživanje požara i paljevina predstavljaju jedan od najtežih kriminalističko-tehničkih i stručnih postupaka zbog toga što:

- se obično radi o većem prostoru na kojem se nalaze specifični tragovi;

- djelovanjem toplote i gasova dolazi do uništenja ili promjena na tragovima;

- se prilikom akcije gašenja i spašavanja vrši pomicanje tragova i predmeta ili njihovo iznošenje sa prostora zahvaćenog vatrom, i

- za pravilno pronaalaženje i prikupljanje tragova kod požara, treba posebna obuka iz obasti poznavanja gorenja, ponašanja materijala u požaru, poznavanja najčešćih uzročnika požara i njihovih karakteristika, te poznavanje osnovnih mogućnosti ispitivanja pojedinih tragova.³²

Da se radi o krivičnom djelu paljevine, ukazuju sljedeće okolnosti:

- kada je vatra buknula sa više strana;

- kada se na mjestu događaja nađu sredstva ili tragovi zapaljivog sredstva;

- ako je na tom mjestu u posljednje vrijeme više puta gorjelo;

- ako nađemo tragove koji ukazuju na to da je palikuća sve preduzeo da mu požar uspije,

- ako je počelo plamjeti noću, i

- ako isključimo mogućnost požara, odnosno ako postoji minimalna mogućnost da dođe do samozapaljenja.

Po saznanju da je došlo do požara, policija odmah upućuje potreban broj policijskih službenika na mjesto požara, kako bi:

- pružili pomoć ako je potrebna, posebno u spašavanju života ljudi i imovine;

- utvrdili stanje na mjestu događaja, te ga dokumentovali;

- prikupili prve informacije;

- osigurali mjesto događaja, i

- odmah obavjestili dežurnog u policijskoj stanici o prvim konstatacijama, kao i da su potražili potrebnu pomoć u tehniči i ljudstvu, radi sprečavanja daljeg širenja vatre.

Dolaskom na lice mjesta događaja, najčešće zatičemo vatrogasce koji rade na tome da spriječe širenje požara i da ugase vatru. U slučaju

³² N. Korajlić, Istraživanje krivičnih djela, Sarajevo, 2012, str. 513.

da ne treba pomagati u spašavanju, dužnost policije je da fotografiju odmah lice mjesta, jer se fotografijom mogu najbolje sačuvati i najsigurniji detalji, koji se u prvi mah nisu zapazili na licu mjesta. Često se dešava, da među građanima bude i počinioac paljotine, a inače, kada se kasnije traže obavještenja, biće lakše prepoznati sa fotografije ko je sve bio prisutan na licu mjesta događaja.

Policajski službenik koji je prvi stigao na lice mjesta treba da upiše tačno vrijeme kada je stigao i šta je zatekao, te sačiniti skicu lica mjesta i na njoj označiti gdje je najjače gorjelo, boju dima, i smijer vjetra, a što je značajno pri utvrđivanju načina izazivanja požara.

Policija traži obavještenja od građana na licu mjesta događaja i pokušava da utvrdi sljedeće:

- a) gdje je započelo gorjeti i kada;
- b) kako je nastala vatra (uzrok);
- c) šta o požaru može reći oštećeni, odnosno odgovorno lice oštećenog pravno lice;
- d) ko je prvi primijetio požar, ko je prvi bio na mjestu događaja, ko drugi, ko treći itd;
- e) da li je ko vidio neko sumnjivo lice ili izazivača paljotine, i
- f) šta mogu reći komšije, vatrogasci, odnosno treba prikupiti što više podataka kako bismo utvrdili značajne okolnosti u vezi sa paljevinom.

Lice mjesta događaja se obezbjeđuje u širem krugu, kako bi vatrogasci nesmetano radili, te se zabranjuje pristup nepozvanim licima u obilježeni krug lica mjesta događaja.

XII

KORUPCIJA

KORUPCIJA

Mito i korupcija (*bribery and corruption*) su krivična djela s kojima se bore nadležne državne institucije u čitalom svijetu, pa tako i kod nas. Krivična djela primanja i davanja mita, kao elementi korupcije, spadaju u grupu krivičnih djela protiv službene dužnosti.

Primanje mita je krivično djelo koje čini, službeno lice koje zahtijeva ili primi poklon ili drugu korist ili koje primi obećanje poklona ili druge koristi za sebe ili drugog da u okviru svog službenog ovlaštenja izvrši službenu radnju koju ne bi smio, odnosno mogao izvršiti ili da ne izvrši službenu radnju koju bi morao, odnosno ne bi smio izvršiti, ili službeno lice koje poslije izvršenja ili neizvršenja službene

radnje, zahtijeva ili primi poklon ili drugu korist. Takođe ovo krivično djelo čini strano službeno lice koje učini djelo iz prethodno opisanih stavova, te odgovorno lice u preduzeću, ustanovi ili drugom subjektu koje učini krivično djelo primanje mita.

Davanje mita je krivično djelo koje čini onaj ko službenom licu učini, ponudi ili obeća poklon ili drugu korist da u okviru svog službenog ovlaštenja izvrši službenu radnju koju ne bi smio, odnosno koju bi morao izvršiti ili da ne izvrši službenu radnju koju bi morao, odnosno koju ne bi smio izvršiti ili ko posreduje pri ovakvom podmićivanju službenog lica. Takođe ovo krivično djelo čini onaj ko je stranom službenom licu, odgovornom licu u preduzeću, ustanovi, ili drugom subjektu, ponudio ili obećao mito.

U prvom slučaju je pasivno podmićivanje, dok je u drugom slučaju aktivno podmićivanje. Osnovna karakteristika krivičnog djela primanja i davanja mita je obostrana zainteresovanost, kako davaoca, tako i primaoca mita, da njihova djelatnost ostane neotkrivena. Podmićivanje se vrši od onih klasičnih dobro poznatih, pa sve do savremenih i vrlo perfidnih načina koji, po pravilu, ne ostavljaju nikakve tragove, čak su pokriveni odgovarajućom, formalno ispravnom dokumentacijom.

Korupciju, pored pravnog razlikovanja uobičajno da je razlikujemo sa kriminološko-kriminalističkog razlikovanja pojedinih oblika korupcijekao što su:

- a) ulična, obuhvata sve oblike situacijskog spontanog potkupljivanja javnih službenika ili odgovornih lica.
- b) Politička, to je svaki oblik zloupotrebe ovlašćenja radi lične ili grupne koristi, bez obzira da li se radilo o javnom ili privatnom sektoru.
- c) ugovaračka korupcija je posljedica sklapanja štetnih ugovora.
- d) sudska je zloupotreba položaja pripadnika sudske vlasti, ali i ostalih pripadnika pravosudne vlasti.
- e) privredna korupcija obuhvata preostale oblike koruptivnog ponašanja u privredi, građevinarstvu, zdravstvu, prosvjeti, policiji.

Način saznanja za ova krivična djela su prijave građana, prijave lica koja rade zajedno sa primaocem mita, prijave lica od kojih je mito traženo, putem anonimnih i pseudonimnih prijava, putem javnog pogo-

varanja, putem medija, preko nevladinih organizacija, operativnim radom policije itd.

U razrješavanju krivičnih djela primanja i davanja mita, veoma je važan policijski operativni rad koji se sastoji u traženju dokaznog materijala i dokazivanju ovih krivičnih djela. Da bi se djelo dokazalo, potrebni su materijalni i lični dokazi koje je neophodno pribaviti u toku operativne obrade određenog slučaja. U praksi se često koristi kao metoda dokazivanja, a to je hvatanje na djelu (*in flagranti*).

XII

KOMPJUTERSKI KRIMINAL

KOMPJUTERSKI KRIMINAL

Uvođenjem računara (kompjutera) u informacijski sistem čini jednu od najznačajnijih tekovina razvoja savremene civilizacije. Kompjuterski kriminalitet predstavlja društveno opasnu pojavu za čije ostvarenje počinilac se koristi znanjem kompjuterske, odnosno informatičke tehnologije, tako što se kompjuterski sistem shvaćen u najširem smislu (hardver, softver, njihovo jedinstvo; jedan kompjuter ili mreža kompjutera), koristi kao sredstvo ili kao objekat kriminalnog napada ili jedno i drugo.³³ Problem se javlja i kod definisanja ovog oblika kriminaliteta, te ga ekspertna grupa iz *OECD-a* 1983. godine definiše na sljedeći način: *kompjuterski kriminalitet predstavlja sva protivpravna, nemoralna i nedopuštena ponašanja u vezi s automatskom obradom podataka i/ili njihovim prenosom.*³⁴

³³ B. Simonović, U. Pena, Kriminalistika, Istočno Sarajevo, 2010, str. 680-681.

³⁴ A. Markić, Zbornik radova međunarodnog naučnog skupa, „Pravo i izazovi XXI vijeka“, Brčko distrikt, 2013.

Kompjuterski kriminalitet je danas postao jedan od društveno najopsanijih vidova kriminaliteta, čija se stopa iz dana u dan stalno povećava. S pravom se može reći da kompjuterski kriminalitet predstavlja kriminalitet budućnosti i da će sve više biti zastupljen u ukupnoj masi društveno opasnih pojava. Dakle, kompjuter se u ostvarivanju svojih ciljeva koristi kao sredstvo, odnosno oruđe, kriminalnog napada, kao objekt napada ili jedno i drugo.

Kompjuterski kriminalitet se može podijeliti na posebna kričićna djela i to:

Kričićna djela protiv bezbjednosti računarskih podataka u koja spadaju:

- a) oštećenje računarskih podataka i programa, računarska sabotaža;
- b) kompjuterska prevara;
- c) provaljivanje u tuđe kompjuterske sisteme;
- d) krađa informacija;
- e) krađa kompjuterskih usluga;
- f) piraterija iz oblasti kompjuterskih softvera i drugih kompjuterskih proizvoda;
- g) kompjuterski terorizam, i
- h) kriminal povezan sa internetom.

Oštećenje računarskih podataka i programa, odnosno računarska sabotaža je vrsta računarskog kriminala koja se sastoji u uništenju ili oštećenju računara i drugih uređaja za obradu podataka u okviru računarskih sistema ili brisanju, mijenjanju, odnosno sprječavanju korištenja informacija sadržanih u memoriji informatičkih uređaja.³⁵

b) Kompjuterska prevara, je oblik prevare koja se vrši uz pomoć kompjutera u namjeri pribavljanja sebi ili drugome protivpravne imovinske koristi. U kompjuter se unose neistiniti podaci ili se neovlašteno manipuliše postojećim podacima ili se vrše izmjene u programskom, odnosno softverskom sistemu kompjutera kako bi se uticalo na programski tok obrade podataka i time stekli uslovi za pribavljanje protivpravne imovinske koristi.

³⁵ M. Kulić, N. Stanković, A. Abidović, Zbornik radova, „Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura“ Zagreb, 2013, str. 174.

c) Provaljivanje u tuđe kompjuterske sisteme. Ovo krivično djelo se sastoji u onesposobljavanju sistema zaštite kompjutera, poslije čega se vrši neovlašteni upad u tudi informacioni sistem. Ovo krivično djelo se najčešće ostvaruje preko globalne svjetske kompjuterske mreže Interneta.

d) Krađa informacija se ostvaruje neposrednim pristupom kompjuteru koji je objekat napada ili nosiocima informacija (disketama, diskovima sa informacijama). Najčešća krađa informacija se ostvaruje nakon upada u kompjuterski sistem preko Interneta. Dok predmet krađe mogu biti različite vrste informacija, sa različitim nivoima tajnosti, odnosno važnosti i to: privatni podaci i tajne, poslovni podaci, poslovne tajne, vojne tajne itd. Ukradene informacije se mogu zloupotrijebiti na različite načine (npr. prodaja, neovlašteno objavljivanje, sa njima se ucjenjuju žrtve itd.).

e) Krađa kompjuterskih usluga je neovlaštena upotreba, odnosno zloupotreba kompjutera na način da se u toku radnog vremena, na službenom kompjuteru obavljaju privatni poslovi, te se na taj način ostvaruje imovinska korist (npr. pretraživanje oglasa, obavljanje kupoprodaja preko interneta, za drugu firmu neovlašteno pravljenje kompjuterskih programa itd.).

f) Piraterija iz oblasti kompjuterskih softvera i drugih kompjuterskih proizvoda, je ilegalno kopiranje originalnih kompjuterskih programa i njihovu neovlaštenu prodaju. Danas je piraterija veoma raširen oblik kompjuterskog kriminala. Piraterijom se povrjeđuju autorska prava proizvođača, te se na taj način stiče protivpravna imovinska korist.

g) Kompjuterski terorizam. Pod ovim se podrazumijeva da teroristi koriste svoje internet sajtove za širenje svojih ideja, ali i za vrobovanje mlađih. Takođe se na pojedinim internet sajtvima nalaze cijela upustva kako napraviti bombu, s materijalom koji je dostupan svakom građaninu u komercijalnoj prodaji. Drugi oblik ovog kriminala je moguć ukoliko bi terorističke grupe angažovale kompjuterske stručnjake, za ostvarivanje svojih ciljeva, koji bi preko Interneta neovlašteno ušli u kompjuterske sisteme značajnih kompanija i izvršili reprogramiranje u softveru. Procjenjuje se da bi mogući teroristički akti ove vrste mogli da izazovu tragičnije posljedice nego klasični oblici do sada izvršenih terorističkih akata.³⁶

³⁶ B. Simonović, U. Pena, Kriminalistika, Istočno Sarajevo, 2010, str. 688.

h) Kriminal povezan sa internetom. Internet predstavlja globalnu svjetsku međukompjutersku vezu koja je u vidu informatičke paukove mreže prekrila cijelu planetu, a svi priključeni kompjuteri na Internetu međusobno mogu da komuniciraju. Internet je omogućio i olakšao komunikaciju, poslovne i privatne odnose između ljudi, ali je i omogućio i neke nove oblike kriminaliteta.

Otkrivanje, tumačenje i dokazno korištenje promjena nastalih u softveru zahtijeva izuzetnu stručnost i angažovanje kompjuterskih eksperata visokog nivoa kojih danas ima veoma malo, pa to predstavlja prvorazredni problem sa kojim se treba suočiti. Najčešće se izvršioci ovih krivičnih djela nalaze u jednoj državi, a napadaju sisteme koji se nalaze u drugim državama, pa to stvara dodatni problem, saradnja sa policijama drugih država u otkrivanju izvršioca i obezbjeđenju dokaza.

Prevencija kompjuterskog kriminaliteta je najsigurniji oblik zaštite. Prema tome, najvažnije je obezbijediti uslove da do napada ne dođe, a u slučaju da dođe, da posljedice budu izbjegnute ili da budu što manje. Tehnički sistem zaštite treba da bude usmjeren na sprječavanje upada u sistem preko mreže (Interneta), ali i preko pojedinačnih pristupnih jedinica unutar sistema (terminala). U zavisnosti od važnosti podataka koriste se i različiti nivoi zaštite, ali se i broj lica ograničava na one koji im mogu pristupiti, i pod tačno definisanim uslovima.

XVII
KRIMINOLOŠKO PROGNOZIRANJE

KRIMINOLOŠKO PROGNOZIRANJE

Kriminološko prognoziranje je sistematsko sakupljanje informacija o stanju kriminala u konkretnom društvu i uz pomoć naučnih metoda i procedura dati prognozu razvoja kriminala.

Podaci koji se sakupljaju su sama kriminalna dela (broj i kvalitet), zatim kriminogena situacija (sistem kriminalnih radnji), kriminal kao biznis, zatim ličnosti kriminalaca (da bi se procijenio njegov potencijal i mogućnosti), zatim njegovo stanje i uticaj na politiku i ekonomiju društva. Zatim se procjenjuje viktimogeni potencijal, kao i druge mogućnosti države i društva u smislu odgovora i napada na najopasnija kriminalna ponašanja.

Kriminološko prognoziranje predstavlja samo po sebi mogućnost predviđanja socijalnog ponašanja, tačnije predviđanja (prognoze) mogućnosti borbe sa kriminalom konkretnog društva.

Prvo, kriminološko prognoziranje ima naučni karakter (što se mora naglasiti, jer postoje i nenaučna, intuitivna predviđanja, zatim predviđanja raznih astrologa, bijelih i drugih magova itd.). Naučno prognoziranje se koristi informacijama koje mogu biti provjerene, a primenjuju se i tačno dorađene metode i procedure.

Kriminiloško prognoziranje ima karakter sistematične delatnosti, jer se prikupljaju podaci o stanju kriminala, ličnosti kriminalaca, kriminalnoj aktivnosti i kriminalnom politikom. Na toj osnovi pokušavaju se zapaziti zakonitosti, jer kriminal je takođe sistem, koji ima svoje zakone i zakonitosti.

Kriminološko prognoziranje je proces koji se ponavlja. Naime, kriminal nije statičan, on se pojavljuje u novim formama i sa novim izvršiocima, tako da i prognoziranje mora biti uskladeno sa zbivanjima na terenu. Pored toga, događa se i „smjena“ kriminalnih djelatnosti. Naime, nekada su u prvom planu opštetrivični problemi drugi put ekonomski, pa politički, kriminal transnacionalnih korporacija, ekološki itd.

Sve, dakle, ukazuje na to da prognoziranje kriminala predstavlja osoben zadatak, koji, između ostalog, zahtijeva odlično teorijsko znanje, poznavanje metodologije i talenat da se sve to pretoči u prognozu. Od tačnosti prognoza zavisi kakvo će povjerenje institucija i javnosti biti u pogledu ovakve delatnosti, kao i rada policije i pravosudnih organa.

Poseban problem u prognoziranju kriminala predstavlja poznavanje ličnosti kriminalaca na određenoj teritoriji, kao i koliko ima „društveno opasnih ljudi“ u zoni odgovornosti određene policijske stanice. Naravno, uz ovo potrebno je poznavati i ličnosti sudija i drugih ljudi uključenih u proces obrade kriminalaca.

Na osnovu kriminološke prognoze izrađuje se kriminološka politika, koja uključuje izbor određenih strategija djelovanja na kriminal i kriminalce.

No, kriminološko prognoziranje treba da ide i dalje, tj. da, prvo, izradi „**kriminološku mapu stanovništva** po određenim socijalnim predznacima“ (demografskim, profesionalnim, psihološkim itd.). Posebno je važna **percepcija kriminalnih grupa** i njihovih mogućnosti u organizvoanom kriminalu (trgovina ljudima, narkoticima, oružjem... tj. u onom kriminalu koji se ne može realizovati individualno).

Vrste kriminoloških prognoza

Postoje dvije vrste kriminološkog prognoziranja: **istraživačko i normativno.**

Istraživačko prognoziranje ima u vidu stanje u prošlosti, sadašnjosti i na tom osnovu davanje prepostavki o kretanju kriminala u budućnosti. Prilikom ovakvih prognoziranja potrebno je naći odgovor na pitanje: U kom smijeru će se kretati djelatnost kriminalnih grupa i pojedinaca u budućnosti? Zatim, šta će se događati ako se očuvaju postojeće tendencije u oblasti kriminalnog djelovanja grupa i pojedinaca? Na primer, ukoliko se ne predviđaju promjene političkog sistema, onda je jasno da će se korupcija nastaviti nesmetano razvijati, posebno u višim dijelovima vlasti. Takođe, ako se na državnom nivou ne predviđa obuka kadrova za borbu sa kriminalom u bankama i transakcionalnim korporacijama (utaja poreza i sl.), jasno je da će se ta vrsta kriminala i dalje razvijati i u budućnosti biti veoma prisutna.

Normativno prognoziranje se izrađuje na osnovu određenih ciljeva koji se žele ostvariti. U oblasti probe sa kriminalom normativno prognoziranje se iscrpljuje u izradi sistema ciljeva kriminološke i krivičnopravne politike, tj. ostvarenje ciljeva koji bi garantovali popravljanje socijalnopravne situacije.

Metode kriminološkog prognoziranja

Važnu metodu u kriminološkom prognoziranju ima proučavanje zvaničnih statističkih materijala (dokumenata – **metod proučavanja zvaničnih dokumenata**). Zatim se primenjuje **upitnik, intervju ili anketa**. Metod je zavisan od kompetentnosti onih koji primenjuju ovaj metod u istraživanju. **Ekspertni metod** je dosta univerzalan jer se može doći do nove prognističke informacije, tak i do prognostičkih zaključaka. Zbog toga ovaj metod je vrlo popularan u praksi prognostičkih istraživanja. Zatim su tu različiti kompjuterski programi koji se krosite u izradi kriminoloških prognoza, a posebno oni koji se služe matematičkim modeliranjem.

Na kraju se daju različiti **scenariji**, uz uvažavanje demografskih podataka, socijalno-psiholoških, ekonomskih i osobenosti kriminalnih grupa i pojedinaca u određenim regionima države, te stanja socijalne kontrole i krivično-pravne politike države.

LITERATURA

Kupčević-Mladenović: Rajka, Osnovi penologije, Unvierzitet u Sarajevu, „Svjetlosot“, Sarajevo, 1972.

Kupčević-Mladenović: Rajka, *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1977.

Кримнология, Учебник для вузов, под общеј редакцией А, И, Долговой, 3-издание, переработанное и дополненное, Издательство НРОМА, Москва, 2005.

Коллектив авторов: Кримнология, Учебник для вузов, Под редакцией заслуженного деятеля науки Российской Федерации, доктора юридических наук, профессора В. Д. Малкова, Московский открытый социальный университет, ЮУСТИЦИНФОРМ, Москва, 2006.

Naučna konferencija «Porodica i nasilje: mitovi i realni izazovi», Krasnodar (Rusija, 2016.).

Haralambos, Michael/ Holborn, Martin: *Sociologija*, Teme in pogledi, DSZ, Ljubljana, 1999.

Бошковић, Мило/Скакавац, Здравко: *Криминологија*, Универзитет Синергија, Бања Лука, 2012.

Horvatić, Željko: *Osnove kriminologije*, MUP R. Hrvatske, Zagreb, 1998.

Ignjatović, Đorđe: *Kriminologija*, četvrto dopunjeno izdanje, Nomos, Beograd, 1998.

Korać, Hana: *Kriminologija/Maloljetničko prestupništvo*, Pravni fakultet Kiseljak, Sarajevo, 2011.

Jašarević, Osman/Kustura, Mensur: *Kriminologija*, Pravni fakultet Unvierzita u Travniku, Travnik, 2013.

Прозиментов, Л.М./ Шеслер, А. В.: *Криминология в США и странах западной Европы*, Томск, 1997.

Милошевић, Зоран: *Увод у социологију*, Слобомир П Универзитет, Бијељина, 2009.

Borislav, Petrović/Gorazd, Meško: *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.

Zvonimir, Tomić: *Krivično pravo II*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.

Mladen, Singer/Irma, Kovčo Vukadin/Irena, Cajner Mraović: *Kriminologija*, Edukacijsko-Rehabilitacijski fakultet Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2002.

Nedeljko, Stanković: *Terorizam i finansiranje terorizma*, Pravni fakultet Evropskog univerziteta u Brčko Distriktu, Brčko Distrikt, 2013.

Nedeljko, Stanković: *Krivično pravo, posebni dio*, Pravni fakultet Evropski univerzitet Brčko Distrikt, Brčko Distrikt, 2017.

Nedeljko, Stanković: *Kriminalistika*, Pravni fakultet Evropski univerzitet Brčko Distrikt, Brčko Distrikt, 2016.

Branko, Vučković/Vesna, Vučković: *Krivično pravo Crne Gore*, Cetinje, 2009.

Nedeljko, Stanković: *Krivično pravo, opšti dio*, Pravni fakultet Evropski univerzitet Brčko Distrikt, Brčko Distrikt, 2016.

Nedžad, Korajlić: *Istraživanje krivičnih djela*, Sarajevo, 2012.

B. Simonović/Uroš, Pena: *Kriminalistika*, Istočno Sarajevo, 2010.

A. Markić: Zbornik radova međunarodnog naučnog skupa, „*Pravo i izazovi XXI vijeka*“, Brčko distrikt, 2013.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.9(075.8)

СТАНКОВИЋ, Недељко, 1957-

Kriminologija / Nedeljko Stanković. - Brčko [Distrikt] : Evropski univerzitet Brčko Distrikta, 2017 (Banja Luka : Markos). - 200 str. : ilustr. ; 26 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija:
str. 198-199.

ISBN 978-99955-99-23-2

COBISS.RS-ID 6385432